

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ – ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ – ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ**

75
ΜΠΛΕ

Χάρης Πολίτης

Διπλωματική Εργασία:

**Η ιστορία στον κινηματογράφο: Μια θεματική
χαρτογράφηση της παραγωγής ελληνικού ιστορικού
ντοκιμαντέρ**

Επιβλέπων Καθηγητής: Γ. Ανδρεάδης

Μέλη Επιτροπής: Μ. Παραδείση

Δ. Ποταμιάνος

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	3
Αντικείμενο.....	4
Στόχοι – Γενικά μεθοδολογικά της έρευνας.....	5
1. Κινηματογράφος – ιστορία: Μια διαπλοκή.....	10
Η ιστορία στον κινηματογράφο.....	10
Ο κινηματογράφος στην ιστορία.....	15
2. Το ντοκιμαντέρ.....	18
Το ιστορικό αποπαίδι.....	21
3. Η ελληνική πραγματικότητα.....	29
Ειδικά μεθοδολογικά της έρευνας – Οδηγίες ανάγνωσης.....	33
Πίνακες.....	45
Κινηματογραφικές παραγωγές – βίντεο.....	45
EPT.....	79
ET3.....	113
4. Συνοψίζοντας.....	114
Σημειώσεις	116
Βιβλιογραφία.....	127

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ: ΜΙΑ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ

Εισαγωγή

Ο 20^{ος} αιώνας σημαδεύτηκε από κάθε λογής επαναστάσεις. Στον τομέα της πληροφόρησης, της επικοινωνίας, του θεάματος και ευρύτερα της τέχνης, επανάσταση αναμφισβήτητα αποτελεί η εμφάνιση και ανάπτυξη του κινηματογράφου, στο βαθμό μάλιστα που μπορεί να υποστηριχθεί πως όσο ο κινηματογράφος είναι δημιούργημα του 20ού αιώνα, άλλο τόσο ο ίδιος ο 20^{ος} αιώνας είναι δημιούργημα του κινηματογράφου¹.

Επαναστάσεις όμως συντελέστηκαν κατ' εξοχήν και στο χώρο των επιστημών. Η ιστοριογραφία διεύρυνε το πεδίο της, εμπλούτισε και πολλαπλασίασε τις μεθόδους της, προβληματίστηκε πάνω σε επιστημολογικά και φιλοσοφικά ζητήματα σε τέτοιο σημείο, ώστε άλλαξε ριζικά τη μορφή και τους προσανατολισμούς της. Αυτή όμως η τρομακτική διεύρυνση του ιστορικού αντικειμένου, αλλά κυρίως η μεγάλη δημοτικότητα που γνώρισε η αναζήτηση της -συχνά εκλαϊκευμένης- ιστορικής γνώσης, απ' τη μια ενίσχυσε το εκτόπισμά της στην κοινωνία, απ' την άλλη όμως φαίνεται πως αποδυνάμωσε την επίσημη ακαδημαϊκή ιστοριογραφία², καθώς νέες μορφές αφήγησης ή παράστασης της ιστορίας έχουν διεκδικήσει τα ηνία³.

Είναι μοιραίο λοιπόν αυτοί οι συνεχώς αναπτυσσόμενοι τομείς -του κινηματογράφου και της ιστορίας- γρήγορα να συναντηθούν. Η είσοδος ιστορικών θεμάτων στα κινηματογραφικά ενδιαφέροντα υπήρξε άμεση. Σ' αυτό βοήθησε και η λειτουργία του κινηματογράφου ως δημοφιλούς μέσου διασκέδασης αλλά και πληροφόρησης. Η εμφάνιση της τηλεόρασης που ακολούθησε και η θέση που κατέλαβε στην καθημερινή ζωή υπήρξε καταλυτική. Εδώ και χρόνια έχει "καταξιωθεί" ως "παράλληλο σχολείο" στις δυτικές κοινωνίες⁴ και είναι αποδεκτό πια ότι η ιστορική συνείδηση διαμορφώνεται εν πολλοίς από τις εικόνες που προβάλλουν τα μέσα μαζικής κουλτούρας⁵, καθώς είναι ηγετικός ο ρόλος των οπτικών μέσων στην εκπομπή ιστορικών

μηνυμάτων⁶. Ο Ζακ Λε Γκοφ μιλάει για αναζωπύρωση της σχέσης των ανθρώπων με την ιστορία μέσα από τα σύγχρονα μαζικά μέσα⁷, ενώ γίνεται λόγος ακόμη και για "βιομηχανία της ιστορίας"⁸. Σ' αυτό το πλαίσιο, δόξα στον όρο "historiography" (ιστοριογραφία) ήταν απόλυτα φυσική και μάλλον επιβεβλημένη η εισαγωγή του όρου "historiophoty"⁹ που πιθανώς ψάχνει τη μετάφρασή του στα ελληνικά¹⁰.

Αντικείμενο

Η ανακάλυψη του κινηματογράφου έγινε έξι χρόνια πριν τον ερχομό του 20ού αιώνα. Σήμερα, έξι χρόνια μετά τη συμπλήρωσή του, είναι ιδιαίτερα κατάλληλη -αλλά και βολική- στιγμή για να ατενίσουμε την παραγωγή του, εν προκειμένω σε σχέση με την απεικόνιση της ελληνικής ιστορίας. Ιστορικές ταινίες, ταινίες εποχής, ιστορικά ντοκιμαντέρ, αλλά και -σε διαφορετική προβληματική- ταινίες Επικαίρων, καθώς και το σύνολο της κινηματογραφικής παραγωγής, μπορούν να εμπίπτουν στο ενδιαφέρον του ιστορικού και να σφυρηλατούν τη σχέση κινηματογράφου και ιστορίας. Στην παρούσα εργασία, μας απασχολούν οι ταινίες που έχουν ιστορικό περιεχόμενο, αυτές δηλαδή που είτε αναφέρονται κατά κύριο λόγο είτε επιχειρούν να αναπαραστήσουν (ή και να ανασυνθέσουν) πλευρές της ελληνικής ιστορίας, και πιο συγκεκριμένα οι ταινίες ντοκιμαντέρ. Οι λόγοι γι' αυτή την επιλογή ποικίλλουν.

Ένας από τους σημαντικότερους νέους κριτικούς που ασχολούνται στην Αμερική με το ντοκιμαντέρ και τη θεωρία του, ο Alan Rosenthal, δηλώνει ξεκάθαρα πως το ιστορικό ντοκιμαντέρ είναι το μείζον και ίσως το σημαντικότερο μέσο πρόσβασης στην ιστορική γνώση καθώς και, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η αναγνωσιμότητα βρίσκεται σε πτώση, το πιο σοβαρό, ειδικά για τον ενήλικο πληθυσμό που έχει ολοκληρώσει τη σχολική του εκπαίδευση¹¹.

Ένδειξη του βαρύνοντος ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει το ιστορικό ντοκιμαντέρ στην ιστορική γνώση, είναι και το γεγονός ότι πολύ συχνά ταυτίζεται ή συγχέεται με το εκπαιδευτικό ντοκιμαντέρ, ενώ αντίθετα υπάρχει πλήθος ιστορικών ντοκιμαντέρ που δεν έχουν εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς. Ωστόσο, ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας τους πολλές φορές είναι δεδομένος, και αυτό δείχνει τη σημασία που πρέπει

να αποδίδουν στο είδος οι ιστορικοί. Οι ταινίες ιστορικού ντοκιμαντέρ έχουν χαρακτηριστεί "σύγχρονο virtual μουσείο"¹², ενώ η δημιουργία μιας τέτοιας ταινίας για έναν ιστορικό θεωρείται εξίσου σημαντική όσο κάθε άλλη ιστοριογραφική πράξη¹³. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι ο Γ. Γιαννουλόπουλος σε μία αρκετά ελεύθερη αντιστοίχιση έχει παρομοιάσει τα ντοκιμαντέρ με τα σχολικά βιβλία Ιστορίας¹⁴, παρόλο που έχει δηλωθεί με σαφήνεια πως δεν είναι δυνατόν να διεκδικούν τη θέση κανενός ιστορικού εγχειριδίου¹⁵.

Ένας ακόμη λόγος που προτρέπει στην ενασχόληση με το ιστορικό ντοκιμαντέρ είναι και η πλήρης απουσία σχετικής βιβλιογραφίας ή έστω και απλής -σοβαρής- κριτικής αυτών των ταινιών στην Ελλάδα¹⁶. Είναι αλήθεια πως, αν και στην ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου πρώτα εμφανίστηκε το είδος του ντοκιμαντέρ και ακολούθησαν οι ταινίες μυθοπλασίας¹⁷, παρόλ' αυτά το ντοκιμαντέρ παραμένει μονίμως αντιδημοφιλέστερο τόσο για το κοινό όσο και για την κριτική. Ειδικά δε, η συζήτηση για τις σχέσεις μεταξύ του ντοκιμαντέρ και της ιστορίας είναι, και σε διεθνές επίπεδο, καινούργια¹⁸.

Στόχοι - Γενικά μεθοδολογικά της έρευνας

Ακριβώς γι' αυτό το λόγο, εξαιτίας δηλαδή της απαξίωσης του ελληνικού ιστορικού ντοκιμαντέρ από την κριτική παρόλο που είναι γνωσμένη η ικανότητά του να παρεμβαίνει στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης, η εργασία αυτή θα επιχειρήσει να καταγράψει -όσο πληρέστερα γίνεται στο προκείμενο πλαίσιο- τις αντίστοιχες ταινίες που έχουν παραχθεί καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του ελληνικού κινηματογράφου (και της τηλεόρασης), ώστε να είναι δυνατόν να προκύψει ένας χάρτης των θεματικών περιοχών της ελληνικής ιστορίας που έχουν απασχολήσει (ή δεν έχουν απασχολήσει) τους δημιουργούς ιστορικών ντοκιμαντέρ στην Ελλάδα. Μιλάμε αποκλειστικά για ελληνικές παραγωγές με θέματα από την ελληνική ιστορία.

Με άλλα λόγια, η έρευνα έχει σκοπό -ανατρέχοντας στο σύνολο της ελληνικής φιλμογραφίας ντοκιμαντέρ- να φανερώσει τα θέματα της ελληνικής ιστορίας που προσείλκυαν το ενδιαφέρον των ντοκιμαντεριστών και υπήρξαν σταθμοί σ' αυτού του

είδους την ιστοριογραφία¹⁹, συμβάλλοντας έτσι παράλληλα και στην ανάδειξη των σημείων εκείνων που παραλείπονται, αποσιωπώνται ή εμφανίζονται σπανιότερα. Ωστόσο, σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί στόχο της έρευνας ούτε η αποκάλυψη των εθνικών ή ιστορικών μύθων που πιθανώς έχουν οικοδομήσει πολλές παραγωγές ντοκιμαντέρ ούτε η "εκφορά των σιωπών"²⁰ που χαρακτηρίζουν το σύνολο ή μεγάλα μέρη της παραγωγής.

Εξάλλου, έχει εξοβελιστεί από την όλη προσπάθεια κάθε διάθεση ή πρωτοβουλία ερμηνείας ή ανάλυσης -αισθητικής, κειμενικής, ιδεολογικής, πολιτικοκοινωνικών και οικονομικών συνθηκών παραγωγής και διάχυσης- των ταινιών, ακριβώς επειδή θεωρήθηκε η καταγραφή του φιλμογραφικού σώματος άμεση προτεραιότητα καθώς και απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να είναι δυνατή αφενός η γένεση περαιτέρω αναλύσεων επιμέρους ταινιών-περιπτώσεων και αφετέρου η κατάλληλη τοποθέτηση του εκάστοτε δείγματος στη θέση που πραγματικά κατέχει στη σύνολη παραγωγή ελληνικού ιστορικού ντοκιμαντέρ²¹.

Ούτε στιγμή ωστόσο δεν παραγνωρίζεται ότι κάθε προσπάθεια προσέγγισης του παρελθόντος είναι "απολύτως χρονολογημένη"²², δεδομένου ότι αποτελούν καταλυτικό ερμηνευτικό παράγοντα οι "ιδεολογικές αναφορές των δημιουργών"²³ και οι πολιτικοκοινωνικές συνθήκες, ανάγκες και σκοπιμότητες της κάθε εποχής. Άλλωστε, η ίδια η ιστοριογραφία δεν είναι παρά μια "ακολουθία καινούργιων αναγνώσεων του παρελθόντος" και αυτός ο "παροντισμός", "η παραμορφωτική επίδραση του παρόντος πάνω στην ανάγνωση του παρελθόντος", που βρίσκει την κορύφωσή του στην απόφαση του Κρότσε πως "κάθε ιστορία είναι μια σύγχρονη ιστορία", είναι που νοηματοδοτεί την ιστορία και της χαρίζει την κατά Λισιέν Φεβρ "κοινωνική λειτουργία" της μέσα από τη "διαντίδραση παρελθόντος και παρόντος"²⁴.

Πρέπει να προστεθεί ακόμα ότι για να "πιάσει τόπο" μια προσπάθεια ερμηνείας και ανάλυσης του ρόλου που έχουν διαδραματίσει ταινίες ιστορικού ντοκιμαντέρ στη διαμόρφωση της συλλογικής ιστορικής συνείδησης, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη βάσιμα στοιχεία που αφορούν τη διάχυση και την απήχηση των ταινιών καθώς και το βαθμό και το είδος της πρόσληψής τους από το κοινό. Σ' αυτούς τους τομείς όμως τα δεδομένα είναι φτωχά, τόσο σχετικά με το θεωρητικό σκέλος της υποδοχής και

πρόσληψης του ντοκιμαντέρ²⁵, όσο και με το θέμα της κίνησης των ταινιών, όπου τα λιγοστά στοιχεία -όταν υπάρχουν- είναι ελλιπή και μόνο ποσοτικά²⁶.

Η έρευνά μας, λοιπόν, περιοριζόμενη στον ευρετηριασμό -ή, από μια άλλη άποψη, εκτεινόμενη στην ευρύτητα- της παραγωγής, δε θα εστιάσει σε κάποια μεμονωμένη όψη της, αλλά θα παρουσιάσει τον έως τώρα θεματικό απολογισμό της, και θα προβεί σε λίγα γενικά σχόλια και συμπεράσματα. Μ' αυτό τον τρόπο φιλοδοξεί να καλύψει μια πρωτογενή και θεμελιώδη ανάγκη για την έρευνα εν γένει του ελληνικού ιστορικού ντοκιμαντέρ, χαρτογραφώντας τη θεματολογία που έχει επιλεγεί και αξιοποιηθεί από τους Έλληνες δημιουργούς. Αυτή η γενική καταγραφή της φιλμογραφίας ίσως με τη σειρά της να είναι πρόσφορη για ποικίλες αναγνώσεις, ανάλογα με την αφετηρία και τη σκοπιά με την οποία επιθυμεί κανείς να προσεγγίσει το corpus²⁷.

Στην προσπάθεια αυτή, της όσο γίνεται πληρέστερης καταγραφής των ταινιών, διαπιστώνει κανείς ότι αυτή η ίδια η έννοια της πληρότητας είναι κάτι το ακατόρθωτο, αλλά και το αρκετά αόριστο. Και αυτό, γιατί εγείρονται διάφορα ζητήματα με κυρίαρχο το οντολογικό, το τι ορίζει κανείς ως ιστορικό ντοκιμαντέρ μέσα σ' αυτό το θολό θεωρητικό τοπίο του εν λόγω κινηματογραφικού είδους. Η συλλογιστική που ακολουθήθηκε πάνω σ' αυτό το θέμα, θα παρατεθεί πιο κάτω.

Σημαντική τροχοπέδη όμως στη σχεδόν ουτοπιστική προσδοκία για πλήρη καταλογογράφηση αποτελεί και το γεγονός ότι -απόντων και ενός ή περισσότερων σχετικών αρχείων, η ύπαρξη των οποίων άλλωστε πιθανόν να καθιστούσε την εν λόγω έρευνα άχρηστη σ' αυτή τη μορφή της- είναι αδύνατον να ελεγχθεί το εύρος των ανεξάρτητων και των περιφερειακών παραγωγών, οι οποίες όχι μόνο δεν είναι λίγες, αλλά και με τον καιρό πληθαίνουν²⁸. Οι φορείς από τους οποίους αντλήσαμε το υλικό μας -όλοι οι επίσημοι φορείς, και όχι μόνο οι κρατικοί, που περιλαμβάνουν στους κόλπους τους έστω και κατ' ελάχιστον το ιστορικό ντοκιμαντέρ- σπανιότατα ασχολούνται με τέτοιες παραγωγές, αλλά το γεγονός ότι η διανομή τους είναι συνήθως -όχι πάντα- πιο περιορισμένη, δε σημαίνει ότι δεν αξίζουν να μελετηθούν ή να αρχειοθετηθούν. Πιο συχνά, τα φεστιβάλ, η τηλεόραση και οι υπόλοιποι φορείς προβάλλουν τις κρατικές παραγωγές²⁹.

Κατόπιν αυτών των διευκρινίσεων, μπορούμε να αναφέρουμε τις αρχειακές πηγές, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για την ανεύρεση του υλικού. Πέρα από τις πληρέστερες φιλμογραφίες του ελληνικού κινηματογράφου που υπάρχουν σήμερα (με πιο πρόσφατο το δίτομο έργο των Άγγελου Ρούβα - Χρήστου Σταθακόπουλου με τίτλο *Ελληνικός Κινηματογράφος (1905-2005)* από τις εκδόσεις *Ελληνικά Γράμματα* που αφορά τις ταινίες μεγάλου μήκους, και το γνωστό *Λεξικό Ταινιών Μικρού Μήκους (1939-1992)* της Αλίντας Δημητρίου από τις εκδόσεις *Καστανιώτη*, σχετικά με τις παραγωγές μικρού μήκους) η έρευνα διεξήχθη στα αρχεία της ΕΡΤ (Τμήμα Αρχείου της Διεύθυνσης Μουσείου - Αρχείου ΕΡΤ, και ΕΤ-3), της Ταινιοθήκης της Ελλάδος, του Υπουργείου Εξωτερικών, μελετήθηκαν παλιά τεύχη των κινηματογραφικών περιοδικών *Σύγχρονος Κινηματογράφος* και *Φιλμ*, οι κατάλογοι με τις παραγωγές του ΕΚΚ, του Υπουργείου Πολιτισμού, της Εκπαιδευτικής Τηλεόρασης του ΥΠΕΠΘ, του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού και του Ιδρύματος Λαμπράκη, καθώς επίσης και οι κατάλογοι και τα προγράμματα του Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, του Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης - Εικόνες του 21ου αιώνα, του Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας, του Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ "Κινηματογράφος & Πραγματικότητα", του Φεστιβάλ Αρχαιολογικής Ταινίας "Αγών", ενώ πληροφορίες αντλήσαμε και από τους διοργανωτές του Διεθνούς Πανοράματος Ανεξάρτητων Δημιουργών Φιλμ και Βίντεο αλλά και του Φεστιβάλ Κινηματογράφου και Βίντεο "Πλατόρμα". Παράλληλα, άλλα στοιχεία για ταινίες αντλήθηκαν από διάφορους διαδικτυακούς τόπους και από τις βιογραφικές σελίδες των ντοκιμαντεριστών στην ιστοσελίδα του ΕΚΚ, αλλά και μετά από προσωπική επικοινωνία με κάποιους απ' αυτούς.

Σ' αυτό το πλαίσιο, και δεδομένου ότι τα περισσότερα ιστορικά ντοκιμαντέρ είναι τηλεοπτικές παραγωγές -συχνά εκπαιδευτικού τύπου-, μάλλον θα έρρεπε προς τον ελιτισμό η έρευνα, αν περιοριζόταν στις κινηματογραφικές παραγωγές, ενώ αντίθετα θα φτώχαινε -και μάλιστα χωρίς σημαντικό λόγο- σε περίπτωση που τις απέκλειε. Επειδή, εξάλλου, στόχος της έρευνας είναι να καταγράψει όλες τις ταινίες που μπορούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να φτάσουν στο κοινό -αντιπροσωπευτικό δείγμα του οποίου δεν αποτελεί ο "φεστιβαλόκοσμος"-, είναι αυτονόητο ότι στο πεδίο του ενδιαφέροντός της εμπίπτουν και οι μεν και οι δε. Άλλωστε, σύμφωνα με το σκηνοθέτη ντοκιμαντέρ Δημ.

Γκουζιώτη, "φαντάζει σαν κακής ποιότητας ηθικολογία να μιλά κανείς, ειδικά από την επίσημη πλευρά, για δημιουργικό και τηλεοπτικό ντοκιμαντέρ"³⁰, καθώς όλες οι ταινίες τελικά προβάλλονται στην τηλεοπτική οθόνη και τη στιγμή που "σήμερα τα όρια μεταξύ τηλεόρασης και κινηματογράφου, από τεχνολογική άποψη, γίνονται όλο και πιο δυσδιάκριτα"³¹. Βέβαια, οι τηλεοπτικές παραγωγές -που είναι και περισσότερες- παρουσιάζουν ορισμένες ιδιομορφίες στις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω. Όσον αφορά την ελληνική τηλεόραση, η έρευνα έλαβε υπόψη της μόνο τα αρχεία της ΕΡΤ, απλώς και μόνο επειδή οι άλλοι τηλεοπτικοί σταθμοί δεν έχουν παραγάγει ντοκιμαντέρ³².

Πριν φτάσουμε στην αναλυτική καταγραφή και χαρτογράφηση των ευρημάτων της έρευνας, είναι ίσως σκόπιμο και βοηθητικό να γίνουν πολύ συνοπτικά ορισμένες εισαγωγικές διασαφήσεις σχετικά με το ευρύτερο ζήτημα της διαπλοκής ιστορίας - κινηματογράφου, ώστε να δούμε πού έχουν κυμανθεί και εστιαστεί οι θεωρητικές αναζητήσεις και πώς έχει αντιμετωπίσει και χρησιμοποιήσει πρακτικά ο κινηματογράφος την ιστορία (αλλά και η ιστορία τον κινηματογράφο).

Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στη θέση που έχει το είδος του ντοκιμαντέρ μέσα σ' αυτή τη διαπλοκή αλλά και γενικότερα στην ιστορία και θεωρία του κινηματογράφου, ενώ τέλος θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τη θέση συγκεκριμένα του ιστορικού ντοκιμαντέρ στην όλη συζήτηση.

Το σύντομο κείμενο που αφορά αυτά τα θέματα -λόγω και του διαφορετικού προσανατολισμού της κυρίως εργασίας, που είναι η εστίαση στη θεματική παρουσίαση της ελληνικής παραγωγής- δε θα εξαντλήσει την υπάρχουσα διεθνή βιβλιογραφία και αρθρογραφία, καθώς κάτι τέτοιο δε θα είχε νόημα στα στενά αυτά πλαίσια, ούτε θα επιδοθεί σε επιδεικτική διόγκωση των σχετικών αναφορών του, αλλά θα χρησιμοποιήσει ενδεικτικά κάποιες πηγές που φαίνεται να καλύπτουν τις πραγματικές βασικές ανάγκες του κειμένου.

1. Κινηματογράφος - Ιστορία: Μια διαπλοκή

Η ιστορία στον κινηματογράφο

Από τα πρώτα του βήματα, και σε όλες σχεδόν τις χώρες όπου αναπτύχθηκε, ο κινηματογράφος εμπνεύστηκε από ιστορικά θέματα. Αυτό δεν είναι καθόλου περίεργο, ειδικά αν λάβουμε υπόψη αφενός τη συμβολή της ιστορίας και της μνήμης στη διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων και αφετέρου την εξάπλωση, τη διεισδυτικότητα και τη δημοτικότητα του νέου μέσου. Είτε με τη μορφή ταινιών μυθοπλασίας είτε με τη μορφή ντοκιμαντέρ, η νέα τέχνη επιχείρησε πολλές φορές να ανασυστήσει όψεις του ιστορικού παρελθόντος, άλλοτε με περισσότερη κι άλλοτε με λιγότερη φαντασία, εμμένοντας ή όχι στην όσο γίνεται πιστότερη απόδοση των γεγονότων, και κάθε φορά χρησιμοποιώντας την ιστορία για διαφορετικούς σκοπούς και με διαφορετικό τρόπο.

Όλες οι μεγάλες εθνικές κινηματογραφίες, κάποιες από την εποχή του βωβού κινηματογράφου ακόμη, δημιούργησαν ιστορικές ταινίες. Στην Ιταλία το ψευδο-ιστορικό έπος είναι το πρώτο κινηματογραφικό είδος που αναπτύσσεται, με την ταινία *Η άλωση της Ρώμης* του Φιλοτέο Αλμπερίνι να σημαίνει την απαρχή μιας μακράς σειράς ταινιών εμπνευσμένων συνήθως από τη ρωμαϊκή ιστορία, αλλά και από τα ομηρικά έπη, την όπερα, την ιταλική ή την ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Γαλλικές ιστορικές ταινίες, όπως η γιγαντιαίου προϋπολογισμού ταινία του Αμπέλ Γκανς *Ναπολέον* ή η διαφορετικού στίγματος *Μαρσεγιέζα* του Ζαν Ρενουάρ, παραμένουν σταθμοί στον παγκόσμιο κινηματογράφο, ενώ ο Ούγγρος Αλεξάντερ Κόρντα εγκαινιάζει το είδος στην Αγγλία, με την *Ιδιωτική ζωή του Ερρίκου Η'.* Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στις σοβιετικές ιστορικές ταινίες της εποχής -και ειδικά σ' αυτές του Σεργκέι Αϊζενστάιν- οι περισσότερες από τις οποίες αναφέρονται στο κοντινό παρελθόν (*Απεργία*, *Θωρηκτό Ποτέμκιν*, *Οκτώβρης*) και κάποιες στο μεσαιωνικό (*Ο λέων του Νιέβα*) και αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της πρωτοπορίας του παγκόσμιου κινηματογράφου. Οι αναφορές αυτές είναι αντιπροσωπευτικές, ενώ δε μίλησαμε καθόλου για τη χολιγουντιανή παραγωγή. Θα περιοριστούμε μόνο να πούμε ότι στον "Κώδικα Χείζ" που λογόκρινε τις αμερικανικές ταινίες κατά την εποχή της εμφάνισης του ομιλούντος,

υπήρξε ειδική οδηγία για την προστασία της ιστορίας κάθε χώρας και το σεβασμό του εθνικού αισθήματος. Αυτό και μόνο μαρτυρά ότι η παρουσία των ιστορικών θεμάτων ήταν συνήθης¹.

Συνολικά, στην ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου, έχουν γυριστεί αμέτρητες ιστορικές ταινίες, ενώ -όπως είναι φυσικό- μεταπολεμικά η παραγωγή πολλαπλασιάστηκε, και πολλές ακόμα χώρες παρήγαγαν πλήθος σημαντικών ιστορικών ταινιών, όπως για παράδειγμα η Πολωνία. Ακόμη, ξεχωριστό κεφάλαιο αποτελούν οι ταινίες που αναφέρονται στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ή σε άλλα ιστορικά γεγονότα που καθόρισαν τον 20^ο αιώνα.

Είναι αλήθεια ότι η ενασχόληση του κινηματογράφου με την ιστορία -είτε ως αντικείμενο είτε ως πλαίσιο μιας ταινίας- έδωσε πολλές φορές κινηματογραφικά αριστουργήματα και κάποτε φλέρταρε και με την πρωτοπορία ή τον πειραματικό κινηματογράφο², αλλά επίσης -συνηθέστατα- παρήγαγε (και παράγει) ταινίες που διαστρέβλωναν την ιστορική πραγματικότητα (για διάφορους λόγους) και είχαν ως μοναδικό τους στόχο την εμπορική επιτυχία³. Πάντως, γενικά, η πιστότητα και η ιστορική ακρίβεια δε θεωρούνται συνήθως ζητούμενο στις ιστορικές ταινίες μυθοπλασίας.

Χρήσιμο είναι σ' αυτό το σημείο, ωστόσο, να διακρίνουμε τις λεγόμενες ιστορικές ταινίες από τις ταινίες εποχής. Οι πρώτες αναφέρονται σαφώς σε κάποιο ιστορικό γεγονός ή βιογραφούν κάποιο υπαρκτό ιστορικό πρόσωπο και ως εκ τούτου οφείλουν θεωρητικά να παραμένουν πιστές στην ιστορική πραγματικότητα -όσο αυτό είναι εφικτό- μολονότι συχνά δεν το πράττουν. Από την άλλη μεριά, οι ταινίες εποχής δεν αναπαριστούν πραγματικά γεγονότα του παρελθόντος, αλλά αντίθετα αφηγούνται μια φανταστική ιστορία, η δράση της οποίας τοποθετείται σε κάποια περασμένη ιστορική περίοδο. Σ' αυτό το είδος εντάσσονται και οι κινηματογραφικές μεταφορές λογοτεχνικών ή θεατρικών έργων που νοιάζονται λιγότερο για την πιστή αναπαράσταση της εποχής στην οποία αναφέρονται και εκφράζουν περισσότερο τον τρόπο που η σύγχρονη εποχή αντιλαμβάνεται ή αναπαράγει συμβάντα και φαινόμενα του παρελθόντος⁴.

Πώς όμως προσεγγίζει και ερμηνεύει η κριτική τον ιστορικό λόγο των ταινιών; Η αδιαφορία για την ιστορική πιστότητα και η διαστρέβλωση της ιστορικής

πραγματικότητας φανερώθηκαν πολύ νωρίς και φυσικά απασχόλησαν την κριτική. Ο Γκι Ινμπέλ κατηγορώντας το κλασικό αφηγηματικό μοντέλο των χολιγουντιανών παραγωγών μίλησε, μεταξύ άλλων, και για πλαστογράφηση της ιστορίας⁵ (η οποία βέβαια δεν οφείλεται μόνο στις λεπτομέρειες ή τις παραδρομές των ιστορικών αναπαραστάσεων). Είναι αλήθεια πάντως ότι συνήθως οι θεατές δεν παρακολουθούν τις ιστορικές ή ψευτο-ιστορικές ταινίες ως μαθήματα ιστορίας αλλά ως "θεάματα που παίζουν με την ιστορία"⁶. Άλλες φορές, η αντικατάσταση των πραγματικών γεγονότων από μυθοπλαστικές κατασκευές έχει ως στόχο "να μεταγράψει εκ νέου το αληθινό και να καταστήσει την ιστορία κατανοητή"⁷. Εξάλλου, στην ιστορική μυθοπλασία χρησιμοποιείται "το φανταστικό ως τρόπος επιστημονικής και ιστορικής διερεύνησης" -αρκεί να μη θίγεται η αμεροληψία του ιστορικού-, καθώς "η βασική οργανωτική αρχή συνιστά ζήτημα αισθητικής και δραματουργικής τάξης, παρόλο που η ιστορία ως βίωμα ή ως συντελεσμένο γεγονός δεν υπακούει σε κανόνες αισθητικής τάξης"⁸.

Η θετικιστική προσέλαση των ιστορικών ταινιών -που συνήθιζε να ελέγχει την ακρίβεια της εκάστοτε ιστορικής ανασύστασης- γρήγορα υποσκελίστηκε από προσεγγίσεις που έδιναν έμφαση στην ιδεολογία από την οποία κάθε ταινία εμφορείται. Κι αυτό είναι πολύ λογικό, καθώς υπάρχουν πλήθος ταινίες που αναφέρονται στο ίδιο θέμα, στην ίδια ιστορική περίοδο, στο ίδιο γεγονός ή πρόσωπο, αλλά το παρουσιάζουν με τελείως διαφορετικό τρόπο και με άλλο νόημα.

Ο Μαρκ Φερό -ο πρώτος που μελέτησε συστηματικά τη σχέση ιστορίας και κινηματογράφου, μαζί με τον Pierre Sorlin, τη δεκαετία του '70- παρατηρεί πως οι ιστορικές ταινίες συνήθως "συνιστούν απλώς κινηματογραφικές μεταγραφές της ιστορικής θεώρησης που διατύπωσαν κάποιοι άλλοι"⁹, και δεν παράγουν πρωτότυπη ιδεολογία. Αυτό, αντίθετα, συμβαίνει σε λίγες -μεμονωμένες- περιπτώσεις. Σχετικά τόσο με τις ιστορικές ταινίες όσο και με τις ταινίες εποχής, υποστηρίζει ότι "η κύρια διάκριση θα γινόταν μάλλον ανάμεσα στις ταινίες που εγγράφονται στο ρου των ηγεμονικών ή των μειονοτικών ρευμάτων σκέψης και σε εκείνες που, αντιστρόφως, προτείνουν ένα ανεξάρτητο ή ρηξικέλευθο βλέμμα στις κοινωνίες (...) εκείνες που προβαίνουν σε ανεξάρτητη από κάθε ιδεολογική τοποθέτηση κοινωνική και ιστορική ανάλυση"¹⁰. Συνοπτικά, ταξινομεί τις ταινίες -ως προς τη σχέση τους με την ιστορία- σ' αυτές που ο

λόγος τους πηγάζει από την οπτική των κυρίαρχων θεσμών, αυτές που εκφράζουν τους αντίπαλους λόγους της κυρίαρχης κοσμοθεωρίας, αυτές που εκκινούν από την κοινωνική ή την ιστορική μνήμη, την προφορική παράδοση ή τα έργα τέχνης και τέλος αυτές που προτείνουν ανεξάρτητες ερμηνείες ή αναλύσεις. Αλλιώς, οι ταινίες ταξινομούνται βάσει της οπτικής που υιοθετούν: "από τα πάνω", "από τα κάτω", "εκ των έσω" ή "από έξω"¹¹.

Οι ιστορικοί αυτοί εξέφρασαν το αίτημα για μια "αντι-ανάλυση της κοινωνίας" ή "αντι-ιστορία" μέσα από τον κινηματογράφο, τον οποίο θεώρησαν ως το μέσο που μπορεί κατεξοχήν "να αποδώσει στην κοινωνία μια ιστορία από την οποία την έχει αποστερήσει η θεσμοποιημένη ιστορική παραγωγή", αρκεί να παραμένει αυτόνομος τόσο στον ιδεολογικό τομέα όσο και στον αισθητικό, στη χρήση δηλαδή της κινηματογραφικής γλώσσας. Αυτό φαίνεται όμως πολύ πιο εφικτό για τα γεγονότα της πρόσφατης ιστορίας και όχι τόσο γι' αυτά του απώτερου παρελθόντος¹².

Ας μην ξεχνάμε, τέλος, έναν ακόμη καταλυτικό παράγοντα για την ερμηνεία των ιστορικών ταινιών. Στην εισαγωγή αναφερθήκαμε στην αναπόφευκτη εμπλοκή του παρόντος σε κάθε προσπάθεια άρθρωσης ιστορικού λόγου. Μεταφέροντας αυτό το ιστοριογραφικό αξίωμα στο κινηματογραφικό περιεχόμενο, αλλά και στη βάση συγκεκριμένων παραδειγμάτων από την κινηματογραφική παραγωγή, εξάγουμε το συμπέρασμα ότι οι ιστορικές ταινίες "διηθούν το παρελθόν μέσα από την επιλογή των θεμάτων, τις αισθητικές προτιμήσεις της εποχής τους, τις αναγκαιότητες της παραγωγής, τις ικανότητες γραφής, τα ασυναίσθητα ολισθήματα του δημιουργού" και σ' αυτό το σημείο "έγκειται η αληθινή ιστορική πραγματικότητά τους και όχι στο πώς αναπαριστούν το παρελθόν"¹³. Εν ολίγοις, αυτή η διαμεσολαβημένη μορφή ιστοριογραφίας μαρτυρά περισσότερο για την εποχή που γυρίστηκε η εκάστοτε ταινία παρά για την εποχή στην οποία αναφέρεται.

Όπως και να 'χει, το βέβαιο είναι πως τα έργα τέχνης -με όλες τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις τους και μέσα από τους λόγους που αρθρώνουν για το παρελθόν- "διαιώνίζονται ακλόνητα" και διαμορφώνουν πολύ πιο άμεσα τη συγκεκριμένη συλλογική μνήμη και την ιστορική συνείδηση, σε σχέση με τις προσεγγίσεις της επιστημονικής ιστοριογραφίας που τροποποιούνται συνεχώς και βρίσκονται υπό διαρκή επαναδιαπραγμάτευση¹⁴. Αυτό συμβαίνει ήδη από αιώνες μέσα από τα ιστορικά

μυθιστορήματα και γενικότερα την πραγμάτευση της ιστορίας από τη λογοτεχνία. Η δύναμη της εικόνας και η διάχυση ιδίως των τηλεοπτικών προγραμμάτων αλλά και των μεγάλων κινηματογραφικών επιτυχιών, εντείνουν αυτή την πραγματικότητα και συχνά οδηγούν στην "ομογενοποίηση του κοινωνικού φαντασιακού"¹⁵ και στην κατασκευή μιας "προσθετικής μνήμης"¹⁶ που αντλεί από εικόνες ιστορικού παρελθόντος που δεν έχει βιωθεί αλλά εμπλέκεται με την προσωπική εμπειρία.

Καθώς αναγνωρίστηκε λοιπόν ότι κύρια πηγή ιστορικής γνώσης -ακόμα και για τους πιο μορφωμένους- καθίσταται ο κινηματογράφος και η τηλεόραση¹⁷, ήταν επόμενο, το κεφάλαιο που άνοιξε στα χρόνια του '70 με τις μελέτες των Μαρκ Φερό και Pierre Sorlin στη Γαλλία και του D. J. Wenden στην Αγγλία να πυροδοτήσει έντονες συζητήσεις και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού τις επόμενες δεκαετίες. Τα αμερικανικά περιοδικά *Journal of American History* και *American Historical Review* πρωταγωνίστησαν στη συζήτηση, η οποία σταδιακά εμπλουτίστηκε με ποικίλες σχετικές εκδόσεις και δημοσιεύσεις, συχνά από ιστορικούς που είχαν οι ίδιοι εμπλακεί με διάφορους τρόπους στην παραγωγή ιστορικών φιλμ. Χωρίς να διατυπωθούν ολοκληρωμένες θεωρίες για την οπτικοακουστική ιστοριογραφία, συνήθως αναλύθηκαν ταινίες - περιπτώσεις που προκάλεσαν ευρύτερες σκέψεις και αναζητήσεις¹⁸. Οι τοποθετήσεις κυμάνθηκαν από την έντονη δυσπιστία προς αυτή τη νέα μορφή ιστοριογραφίας μέχρι τον διάχυτο ενθουσιασμό για τις εναλλακτικές δυνατότητες που μπορούν να προσφέρουν τα οπτικά μέσα, και ασχολήθηκαν αδιαχώριστα είτε με ιστορικές ταινίες μυθοπλασίας είτε με ντοκιμαντέρ¹⁹. Κύριοι άξονες των συζητήσεων υπήρξαν η σχέση της οπτικοακουστικής με τη γραπτή ιστοριογραφία, οι δυνατότητες και οι αδυναμίες της, κάποιες ειδικές και επιμέρους λειτουργίες της, η θέση της στην επιστήμη και την εκπαίδευση κ.ά. Σε κάποια απ' αυτά τα θέματα θα αναφερθούμε εν τάχει, στο κεφάλαιο που θα μιλήσουμε πιο συγκεκριμένα για το ιστορικό ντοκιμαντέρ.

Δύο πολύ βασικά στοιχεία που οφείλουμε να συγκρατήσουμε από την όλη συζήτηση είναι από τη μια μεριά ότι οι ιστορικοί επιστήμονες δεν νομιμοποιούνται πια - πάνω από έναν αιώνα μετά την ανακάλυψη της κινούμενης εικόνας- να αγνοούν τις δυνατότητες, τη σημασία και τη συμβολή αυτού του είδους της ιστοριογραφικής διερεύνησης²⁰, και από την άλλη ότι ίσως να μην είναι αυτοί οι μόνοι κατάλληλοι να

όλες είναι δυνατόν να αποβούν χρήσιμες στον ιστορικό, και μάλιστα τα προϊόντα του εμπορικού κινηματογράφου συνήθως προσφέρονται για εξαγωγή περισσότερων συμπερασμάτων για την κοινωνία που τα παράγει³¹. Για ακόμη μια φορά εδώ, αρμόδια να δώσει πληροφορίες είναι και η ίδια η κινηματογραφική γλώσσα, αλλά εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και εξωκινηματογραφικές συνιστώσες που την επηρεάζουν, όπως οι εκάστοτε συνθήκες, προϋποθέσεις και συμβάσεις -πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, αισθητικές- της παραγωγής και διάχυσης των κινηματογραφικών ταινιών.

Ιδιαίτερη μνεία βεβαίως πρέπει να γίνει και στη χρήση των ταινιών Επικαίρων ως ιστορικών τεκμηρίων, καθώς οι ταινίες αυτές, μολοντί χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά για προπαγανδιστικούς σκοπούς και συχνά κατασκεύαζαν ή διαστρέβλωναν τα γεγονότα με ποικίλους τρόπους, επέιχαν θέση μαζικού μέσου ενημέρωσης (μαζί με τον Τύπο) και ως εκ τούτου αποτελούν πηγή ανάδειξης ή απόκρυψης των ιστορικών γεγονότων³². Η αξία τους είναι μεγάλη, καθώς πολλές φορές έχουν προσφέρει μια εναλλακτική θέαση της ιστορίας παρέχοντας -ίσως άθελά τους- εικόνες και πληροφορίες που αντιπαραβαλλόμενες στον επίσημο ιστορικό λόγο "καταγγέλλουν την ένδειά του"³³ και συχνά αναδεικνύουν την "πρόδηλη αντίθεση ανάμεσα στην ιστορία των ιστορικών και στην ιστορία ως παρακαταθήκη και πολιτισμική κληρονομιά μιας κοινωνίας"³⁴ ή απλά απεικονίζουν γεγονότα που δύσκολα κάποιο ιστορικό εγχειρίδιο θα μπορούσε να αποδώσει τόσο παραστατικά³⁵. Ακόμη, οι ταινίες αυτές έχουν εμπλουτίσει την κινηματογραφική (ή τηλεοπτική) ιστοριογραφία, καθώς πλήθος ιστορικών ντοκιμαντέρ έχουν παραχθεί αποκλειστικά με μονταρισμένο υλικό Επικαίρων, αλλά ακόμα και ταινίες μυθοπλασίας έχουν ενσωματώσει παρόμοιο υλικό.

Είδαμε με αδρές γραμμές πώς διαμορφώνεται η αμφίδρομη σχέση κινηματογράφου και ιστορίας, μία σχέση που όλο και περισσότερο διεκδικεί ζωτικό χώρο στις επιστημονικές αναζητήσεις των τελευταίων δεκαετιών. Δεδομένου, όμως, ότι το ενδιαφέρον αυτής της εργασίας επικεντρώνεται στο ιστορικό ντοκιμαντέρ και καθώς οι παραπάνω προσεγγίσεις, όπως ειπώθηκε, σπάνια διαχωρίζουν τα κινηματογραφικά είδη, καλό είναι να αναφερθούμε συνοπτικά σε λίγες πλευρές της ιστορίας και εξέλιξης του ντοκιμαντέρ και να δούμε τη θέση και τις ιδιομορφίες του ιστορικού ντοκιμαντέρ σ'

αυτό το πλαίσιο, πριν προχωρήσουμε στο καθαυτό θέμα μας που είναι η παρουσίαση και θεματική χαρτογράφηση της ελληνικής παραγωγής ιστορικού ντοκιμαντέρ.

2. Το ντοκιμαντέρ

Το είδος του ντοκιμαντέρ (στα ελληνικά: ταινίες τεκμηρίωσης) γεννιέται μαζί με την ανακάλυψη του ίδιου του κινηματογράφου. Αν και οι πρώτες ταινίες των αδερφών Lumière δεν είναι απόλυτα σωστό να θεωρηθούν ντοκιμαντέρ, το γεγονός ότι κινηματογραφούν φυσικές εικόνες της εξωτερικής πραγματικότητας και επιδιώκουν τη σχεδόν ανόθευτη καταγραφή της, παραπέμπει στη ντοκιμαντερίστικη χρήση του νέου μέσου, ενώ παρόμοια διάθεση δείχνουν και οι πρώτες θεωρητικά εκφρασμένες προσδοκίες για τον κινηματογράφο που καταγράφηκαν¹.

Εντούτοις, δε θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι το είδος αυτό γρήγορα υποσκελίστηκε και μέχρι σήμερα παραμένει στη σκιά του πιο ακριβού και λαμπερού (πολλές φορές και πιο εύπεπτου) μυθοπλαστικού κινηματογράφου, παρόλο που έχει δώσει κατά καιρούς τα αριστουργήματά του. Ωστόσο, η θέση που κατέχει το ντοκιμαντέρ στην κινηματογραφική παραγωγή αλλά και στην "κατανάλωση" δεν αντιστοιχεί και σε υποδεέστερη αξιολόγησή του. Δεν είναι λίγοι αυτοί που το θεωρούν ως το σημαντικότερο κινηματογραφικό είδος².

Θα μπορούσε πάντως να προκαλέσει έκπληξη το γεγονός ότι έχει παραμεληθεί κι από την ίδια τη θεωρία του κινηματογράφου. Μολονότι η εν γένει εξελικτική πορεία του έχει περάσει από πολλούς και πολλών ειδών σταθμούς, τα στιλ, τα είδη και οι τεχνικές που έχει να παρουσιάσει ποικίλλουν ιδιαίτερα, αλλά και η θεματολογία του είναι σχεδόν απεριόριστα διευρυμένη³, παρόλα αυτά η θεωρητική του διερεύνηση -με εξαίρεση τα κείμενα του Σοβιετικού πιονιέρου Τζίγκα Βερτόφ και των Άγγλων θεωρητικών Τζον Γκρίνσον⁴ και Πολ Ρόθα- δε θα κάνει αισθητή την εμφάνισή της νωρίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του '70, αλλά και τη στιγμή εκείνη δε θα καταφέρει να χειραφετηθεί από προϋπάρχουσες θεωρητικές κατασκευές. Αρκετά χρόνια αργότερα, ο Bill Nichols διαπιστώνει ότι θεωρητικά ζητήματα του ντοκιμαντέρ παραμένουν *terra incognita* για τις φιλικές σπουδές -οι οποίες ενδιαφέρονται κυρίως για το μυθοπλαστικό κινηματογράφο-

και εκφράζει το αίτημα για την ανάπτυξη μιας αυτόνομης θεωρίας του είδους, αφού πρώτα όμως αναγνωρίζει τόσο την προσφορά θεωριών όπως η σημειωτική, ο φορμαλισμός, ο μαρξισμός, η ψυχανάλυση, η αποδόμηση, οι φεμινιστικές προσεγγίσεις, όσο και τα όριά τους. Η τέχνη του ντοκιμαντέρ εγείρει ζητήματα αισθητικά, ηθικά, νομικά, πολιτικά, πολιτισμικά, ιστοριογραφικά, πρόσληψης, ρητορικής, αφήγησης, τα οποία δεν έχουν τύχει ιδιαίτερης θεωρητικής επεξεργασίας⁵.

Η θεωρητική ενασχόληση με το ντοκιμαντέρ κυρίως περιορίστηκε στις -συχνά βασανιστικές- προσπάθειες να ορίσει το είδος και να διευκρινίσει τη σχέση του με τη μυθοπλασία ή την αντικειμενικότητα. Ο πιο γνωστός και κλασικός ορισμός είναι αυτός του Γκρίρσον που βλέπει το ντοκιμαντέρ ως "δημιουργική ανάπλαση της πραγματικότητας", αποφεύγοντας από τη μια να το ταυτίσει με την απεικόνιση της ίδιας της πραγματικότητας ή της αλήθειας, αλλά θυμίζοντας και από την άλλη πως οι ταινίες αυτού του είδους χρησιμοποιούν -σχεδόν αποκλειστικά- υλικό πραγματικό⁶, καθώς είναι αλήθεια πως βασικό ειδοποιό χαρακτηριστικό τους αποτελεί η φιλοδοξία τους να παρουσιάσουν πληροφορίες βασισμένες στην πραγματικότητα για τον κόσμο εκτός της ταινίας⁷.

Το πρόβλημα λοιπόν της σχέσης του ντοκιμαντέρ με την πραγματικότητα τίθεται νωρίς. Η ταύτιση του πραγματικού με το φιλικό χρόνο στις ταινίες των Lumière αποτελεί τη βασική αιτία που αυτές οι πρώτες δημιουργίες αποκλείονται από την τρέχουσα έννοια του ντοκιμαντέρ⁸. Η δραματουργική αξιοποίηση του υλικού της πραγματικότητας είναι αυτή που αναγορεύει τον Φλάερτι και τον Βερτόφ ως τους πρώτους ντοκιμαντερίστες -με τον καθένα βέβαια να επεξεργάζεται με τελείως διαφορετικό τρόπο το υλικό που χρησιμοποιεί- και εγκαθιστά έτσι την εγγενή αντίφαση πάνω στην οποία έχει θεμελιωθεί το ντοκιμαντέρ⁹, η οποία έγκειται στην ανάγκη και την πρακτική δόμησης του υλικού και ιεράρχησης των όψεων της άναρχης πραγματικότητας. Η αντίφαση αυτή εξηγεί ολότελα τους λόγους που δεν επιτρέπουν στο ντοκιμαντέρ ούτε να θεωρηθεί αντικειμενική καταγραφή της πραγματικότητας ούτε να διεκδικήσει το λόγο της αυθεντίας ή της αλήθειας πάνω σε οποιοδήποτε ζήτημα. Από τον καιρό των δύο πρωτοπόρων του είδους, ο κινηματογράφος του πραγματικού κινείται "μεταξύ

ρεαλιστικού και φανταστικού, αλήθειας και κατασκευής, πραγματικότητας και ψευδαίσθησης¹⁰.

Παρά την έγκαιρη παραδοχή ότι το ντοκιμαντέρ δεν καταγράφει παθητικά την πραγματικότητα αλλά επεμβαίνει δημιουργικά πάνω σ' αυτή -αποδίδοντας μάλιστα ξεχωριστή σημασία στη λειτουργία του μοντάζ και καλλιερμώντας το ως ιδιαίτερο εκφραστικό του όργανο-, η πίστη ότι το κινηματογραφικό αυτό είδος βρισκόταν ψηλότερα στην ιεραρχία της κινηματογραφημένης αλήθειας δεν είχε κλονιστεί σοβαρά από τους θεωρητικούς των πρώτων δεκαετιών¹¹. Η έμφαση δινόταν στις προθέσεις, τους σκοπούς και τους κοινωνικούς και εκπαιδευτικούς στόχους που έθεταν οι ταινίες¹².

Οι νέες αντιλήψεις που κυριάρχησαν μετά τη δεκαετία του '60 απογύμνωσαν το ντοκιμαντέρ από τις φιλοδοξίες αντικειμενικότητας και αυθεντίας που κρυφά ή φανερά έτρεφε, θεωρώντας ότι μέσα από τη χρήση όλων των συμβάσεων και των τεχνικών της κινηματογραφικής γλώσσας, δεν καταφέρει τίποτα άλλο από το να εξισώνεται με τη μυθοπλασία, απλά αποτελώντας "μυθοπλασία με άλλα μέσα". Κάθε είδους επιλογές που βρίσκονται στην ευχέρεια του κινηματογραφιστή όπως η γωνία λήψης, η διάρκεια του πλάνου, ο φωτισμός, ο ήχος, το είδος του φιλμ, το μοντάζ, αλλά και θέματα όπως η σχέση με τον κινηματογραφούμενο, η επίδραση που έχει πάνω του η παρουσία της κάμερας κ.ά. είναι συνιστώσες που στενεύουν τα περιθώρια να αναδυθεί η πραγματικότητα, ενώ αντίθετα νοσηματοδοτούν το έργο και το προσανατολίζουν προς μία ή άλλη κατεύθυνση, ακόμη και διαστρεβλώνοντας την πραγματικότητα. Έτσι, εδραιώνεται η άποψη ότι η κινηματογραφική εικόνα -οπωσδήποτε και η τηλεοπτική, αφού η εποχή της τηλεόρασης έχει ήδη κάνει τη θεαματική της εμφάνιση στο δυτικό κόσμο- είναι οπωσδήποτε διαμεσολαβημένη και στερείται της αναφορικής της ιδιότητας, καθώς θεωρείται προϊόν υποκειμενικών προκαταλήψεων και επιλογών¹³. Ακόμα κι όταν ο δημιουργός της ταινίας δεν προτίθεται να τοποθετηθεί πάνω σε κάποιο θέμα, η στάση του φανερώνεται μέσα από τις κάθε λογής μορφικές και υφολογικές επιλογές του, δεδομένου ότι η ίδια η αμφισημία των εικόνων του σηματοδοτεί το έργο¹⁴ και δημιουργεί ένα ιδιαίτερο φάσμα ρητών και υπόρρητων νοημάτων¹⁵. Σ' αυτή την κατεύθυνση αλλά σε μεγαλύτερο βάθος, σύγχρονες δημιουργίες ενός ντοκιμαντέρ αναστοχαστικού τύπου έχουν αποπειραθεί να καταδείξουν αυτή την πλάνη της ταύτισης ή της προσέγγισης του

ντοκιμαντέρ με την αλήθεια, με διάφορα τεχνάσματα, θέτοντας ερωτήματα για τις συμβάσεις που παρακινούν το θεατή να θεωρήσει αξιόπιστο το λόγο των ντοκιμαντέρ αλλά και για τους τρόπους με τους οποίους μπορεί αυτή η βεβαιότητα να υπονομευθεί¹⁶.

Όπως ειπώθηκε και νωρίτερα, η συζήτηση αυτή που αφορά τη σχέση του ντοκιμαντέρ με τη μυθοπλασία και -από την άλλη μεριά- με την απεικόνιση της πραγματικότητας, μπορεί να τραβήξει σε μεγάλο μήκος, καθώς έχει σχεδόν μονοπωλήσει στη σχετική θεωρία. Το στοιχείο όμως που δείχνει να επιμένει και μ' αυτόν τον τρόπο εν πολλοίς να συγκροτεί αλλά και να διαφυλάσσει την ειδολογική ανεξαρτησία του ντοκιμαντέρ, είναι το ότι παρά την επίγνωση των συμβάσεων και των περιορισμών, το είδος εξακολουθεί να θεωρείται πιο κοντά στην αλήθεια και στην πραγματικότητα σε σχέση με την καθαρή μυθοπλασία -τουλάχιστον από το κοινό του-¹⁷ και αυτός είναι ικανός λόγος τόσο για να διαχωρίζεται μέσα στη σύγχυση των ειδών όσο και για να εξετάζονται οι λόγοι αλλά και η απήχυσή του.

Βέβαια, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στην ιστορία του κινηματογράφου έχουν γίνει καλλιτεχνικές προσπάθειες να συσκοτιστούν τα όρια ανάμεσα στα δύο μεγάλα είδη, με τη δημιουργία διαφόρων μίξεων και υβριδίων¹⁸, και είναι αλήθεια ότι εκτός από τα δραματοποιημένα ή τα "μυθοπλασιακά" ντοκιμαντέρ -που "ψάχνουν να βρουν τη χαμένη ενότητα του κινηματογράφου σαν ενιαίου είδους καλλιτεχνικής έκφρασης"¹⁹-, πολύ συχνά και ο μυθοπλαστικός κινηματογράφος αξιοποίησε ντοκιμαντερίστικες τεχνικές στην επεξεργασία των θεμάτων του με μεγάλη επιτυχία και σηματοδοτώντας επαναστάσεις στην εξέλιξή του. Σταθμό σ' αυτή τη μεγάλη καινοτομία αποτελούν οι ταινίες του ιταλικού νεορεαλισμού, ενώ για πρώτη φορά αυτή η τάση εκδηλώθηκε από το Ζαν Ρενουάρ²⁰.

Το ιστορικό αποπαίδι

Ποια είναι όμως η θέση του ιστορικού ντοκιμαντέρ -που κατεξοχήν μας ενδιαφέρει στην παρούσα εργασία- σ' όλη αυτή τη συζήτηση; Οι μεγάλοι σταθμοί της ιστορίας του ντοκιμαντέρ ελάχιστα σχετίζονται μ' αυτή την κατηγορία ταινιών. Η όλη αναζήτηση της σχέσης του ντοκιμαντέρ με την πραγματικότητα στρέφεται κυρίως στα

κοινωνικά, πολιτικά, εθνογραφικά ντοκιμαντέρ και εξετάζει την απεικόνιση του κινηματογραφούμενου παρόντος. (Ωστόσο, νωρίτερα μιλήσαμε για την αναπόφευκτη και καταλυτική εμπλοκή του παρόντος στην ιστοριογραφική διερεύνηση και μ' αυτή την έννοια το ιστορικό ντοκιμαντέρ δεν απέχει απ' τη συζήτηση.) Εξάλλου, η κοινωνική ανθρωπολογία -εύλογο είναι αυτό- ανακάλυψε και αξιοποίησε νωρίτερα -όχι χωρίς μεγάλη θεωρητική συζήτηση και συχνά δυσπιστία- τις δυνατότητες τεκμηρίωσης που της παρείχε το φιλμ²¹.

Είπαμε ότι στη διάρκεια του αιώνα της ζωής του, το ντοκιμαντέρ έχει πραγματευθεί μια ιδιαίτερα ευρεία θεματολογία και έχει εξελίξει και τροποποιήσει σε μεγάλη έκταση τις τεχνικές και τις μεθόδους του, από την εποχή ακόμα του βωβού κινηματογράφου με τους πρώτους εκπροσώπους και θεμελιωτές του. Οι πρώτες σχολές που δημιουργούνται (ανθρωποκεντρική αγγλική, ποιητική γαλλική, υλιστική ρώσικη, πραγματιστική αμερικάνικη σχολή)²², οι ποιητικές αρχικά και στη συνέχεια οι έντονα κοινωνικοπολιτικές ταινίες του Γιόρις Ίβενς και άλλων πρωτοπόρων δημιουργών, οι νεωτεριστικές και ρηξικέλευθες αναζητήσεις των τάσεων της δεκαετίας του '60 με σημείο αναφοράς το Ζαν Ρους και με την εθνογραφία και την κοινωνιολογία να πρωτοστατούν (κινηματογράφος της παρατήρησης, συμμετοχικός κινηματογράφος, *cinéma vérité*, *cinéma direct*), και τα ομαδικά πολιτικά ντοκιμαντέρ του αγωνιστικού και στρατευμένου κινηματογράφου που ακολούθησαν (Γκοντάρ, Γκορέν, Μαρκέρ στη Γαλλία, Λίκοκ, Κράμερ, ομάδες *Newsreels* στις ΗΠΑ κλπ.) αποτελούν τους απαραίτητους σταθμούς κάθε αναδρομής στην ιστορία του ντοκιμαντέρ, το οποίο συνεχίζει σήμερα να πειραματίζεται και να εμπλουτίζει τα θέματα αλλά και τους τρόπους γραφής του²³. Η πορεία αυτή του είδους πάντα σχετιζόταν και απέρρεε τόσο από τις γενικότερες πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις όσο και από τις τεχνικές προόδους που ανανέωναν συνεχώς το οπλοστάσιο του κινηματογραφιστή και διεύρυναν τις δυνατότητές του. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι το ιστορικό ντοκιμαντέρ -με την έννοια που μας ενδιαφέρει εδώ, ως οπτικοακουστικός λόγος αφήγησης και τεκμηρίωσης του πρόσφατου και απώτερου παρελθόντος, και όχι ως ταινία που μπορεί να αποτελέσει τεκμήριο για τη σύγχρονη της ιστορία ή πραγματικότητα- δεν έχει θέση, ως τώρα τουλάχιστον, στις πρωτοποριακές αναζητήσεις της τέχνης του ντοκιμαντέρ. Αυτό δε

σημαίνει όμως ότι δεν επηρεάζεται απ' αυτές και ότι θεωρητικά -και πρακτικά- ζητήματα δεν έχουν απασχολήσει όσους καταπιάνονται μαζί του.

Είναι αλήθεια ότι ντοκιμαντέρ με θέμα την ιστορία έχουν υπάρξει πάρα πολλά. Τα περισσότερα αποτελούν τηλεοπτικές παραγωγές και ίσως αυτός είναι ένας λόγος που εξηγεί τόσο από τη μια τη σχετική απαξίωσή τους από τους θεωρητικούς όσο από την άλλη και τη γενική καταξίωση που ενδεχομένως απολαμβάνουν σ' ένα πλατύ κοινό και στη συνείδησή του, ως τυπικά και κλασικά δείγματα της τέχνης του ντοκιμαντέρ, κάτι που φυσικά ισχύει και για τα υπόλοιπα -διαφορετικού περιεχομένου- επιστημονικά ή εκπαιδευτικά ντοκιμαντέρ.

Το γεγονός ότι η πλειονότητα των ιστορικών ντοκιμαντέρ υιοθετεί την κλασική αφηγηματική μορφή με τη χρήση της πρόσθετης φωνής του αφηγητή, η οποία συνήθως διεκδικεί την ιδιότητα της ουδετερότητας, της αμεροληψίας, έως και της παντογνωσίας (voice-of-God) και γίνεται αυτή κύριος φορέας της ρητορικής της ταινίας, με τις εικόνες να διατηρούν υποστηρικτικό ρόλο στην επιχειρηματολογία και τους ισχυρισμούς της, συχνά στερεί απ' αυτές τις ταινίες τη δυνατότητα υψηλών φορμαλιστικών επιδόσεων και αμβλύνει την ποιητική και εικαστική τους δύναμη, ενώ παράλληλα τις περιορίζει σ' ένα ρόλο μετάδοσης πληροφοριών που δεν τους επιτρέπει να αντιμετωπίσουν κριτικά τις κατηγορίες πάνω στις οποίες οργανώνεται αυτή η γνώση²⁴. Μια τέτοια κλασική, συμβατική προσέγγιση δεν κεντρίζει το ενδιαφέρον των ελιτίστικων αισθητικών προσανατολισμών ούτε αιμοδοτεί την πρώτη γραμμή της επιστημονικής έρευνας. Αυτός ο τρόπος παρουσίασης του υλικού όμως δεν υστερεί συνολικά σε σχέση με τα άλλα στιλ κινηματογράφησης, αφού το καθένα απ' αυτά φωτίζει διαφορετικές πλευρές των πραγμάτων και ικανοποιεί τους στόχους που αυτό έχει θέσει²⁵. Εξάλλου, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις ταινιών που πραγματεύονται ιστορικά θέματα μέσα από τη ματιά του ποιητικού ντοκιμαντέρ²⁶, του συμμετοχικού κινηματογράφου (ειδικά σε περιπτώσεις πρόσφατων γεγονότων όπου με τη μέθοδο της συνέντευξης το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην προφορική ιστορία)²⁷, αλλά και νέων αναστοχαστικών και αυτοαναφορικών αναζητήσεων του είδους²⁸.

Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί ότι έχουν δημιουργηθεί πια και ντοκιμαντέρ που διερευνούν την "τομή ανάμεσα στο προσωπικό βίωμα και το ιστορικό γεγονός"²⁹

συνδυάζοντας τη μνήμη με την ιστορία, καταδείχνοντας πώς η προσωπική, η "ενσωματωμένη" γνώση ερμηνεύει τις συλλογικές κοινωνικοπολιτικές διεργασίες³⁰ και τελικά συνεισφέροντας στη μεθοδολογία της μικροϊστορίας που προτάσσει τη μελέτη του συγκεκριμένου έναντι του αφηρημένου, διασπώντας έτσι την ενιαία διαδικασία της ιστορίας σε αφηγήσεις και διασώζοντας τον ανώνυμο "από την πελώρια συγκατάβαση των μεταγενέστερων"³¹.

Διαπιστώνοντας λοιπόν ότι τα ιστορικά ντοκιμαντέρ δεν εξαντλούνται στο εκπαιδευτικό ή στο επιστημονικό πεδίο αλλά συχνά υιοθετούν μια πιο προσωπική (ή και συλλογική) ερευνητική γραφή, δε μένει παρά να αναρωτηθούμε ποια είναι τελικά αυτά τα ντοκιμαντέρ που μπορούν να θεωρηθούν ιστορικά. Σαφής θεωρητική διακρίβωση του όρου φυσικά δεν υπάρχει. Οπωσδήποτε, η ποσότητα και η ποιότητα ιστορικής γνώσης που μπορεί να αποκομίσει ο θεατής σε συνδυασμό με τις προθέσεις αλλά και τη μεθοδολογία του κινηματογραφιστή αποτελούν βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους ταυτοποιείται το είδος. Εξάλλου, προσπάθειες ακριβούς ορισμού και στεγανοποίησης των κινηματογραφικών ειδών είναι όχι μόνο δύσκολες και πολυπρισματικές, αλλά και οδηγούν συνήθως σε ατελείτετες θεωρητικές αναζητήσεις και καταντούν ανεδαφικές³².

Το πρόβλημα αντικειμενοποίησης της ιστορικής γνώσης ανάγεται με τη σειρά του στο γενικότερο οντολογικό ζήτημα της ιστορικής επιστήμης. Οι φέτες της ιστορίας που καταρχήν αποκολλήθηκαν και ανασύρθηκαν από την παραδοσιακή ιστοριογραφία -η οποία τις καταχώνιαζε διαρκώς- και κυρίως κατάφεραν να διεκδικήσουν τη δική τους πληρότητα, σχημάτισαν νέους τομείς της ιστορικής επικράτειας, και έτσι με εφελτήριο τη μαρξιστική κληρονομιά και τη Σχολή των Annales, καθώς και την επακόλουθη ζύμωση της ιστορίας με όλες τις κοινωνικές -και όχι μόνο- επιστήμες που συνεχίζεται ως τις μέρες μας, μπορούμε να ερευνούμε την πολιτική, οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική ιστορία, καθώς και το πλουσιότερο πεδίο της ιστορίας των αναπαραστάσεων³³, αντλώντας από πολύ περισσότερες πηγές και μεθόδους τεκμηρίωσης, κάτι που είτε το θέλουμε είτε όχι οδηγεί σ' έναν πολύπλοκο "πανιστορισμό"³⁴. Απαγκιστρωμένη από τη συμβαντολογική θεώρηση του παρελθόντος, η ιστοριογραφία σήμερα, ως ιστορία δομών μακράς διάρκειας ή ως σύνθεση ιστορικής ανθρωπολογίας, ανασυστήνεται στο ηροδότειο εύρος της και το υπερκερά, και ως τέτοια -γιατί όχι;- τροφοδοτεί και

εμπλουτίζει την οπτικοακουστική αναπαράστασή της και εισχωρεί με τον τρόπο της στην τέχνη του ντοκιμαντέρ.

Αυτή η διεύρυνση και η εμβάθυνση της ιστορικής ματιάς και έρευνας είναι κι ένας σημαντικός λόγος που δεν διευκολύνεται ο διαχωρισμός του ιστορικού ντοκιμαντέρ από αντίστοιχες κατηγορίες ταινιών που ακουμπούν σε συγγενείς επιστήμες, όπως είναι τα αρχαιολογικά, λαογραφικά, εθνολογικά, πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά ντοκιμαντέρ³⁵. Τα κριτήρια βάσει των οποίων καταρτίστηκε η δική μας χαρτογράφηση θα εκτεθούν πιο κάτω. Μία καλή κι ευνόητη αλλά όχι πάντα σίγουρη λύση είναι ωστόσο η επιλογή των ταινιών που αυτοπροσδιορίζονται ως ιστορικά ντοκιμαντέρ.

Συνήθως, οι μεγάλες ευρωπαϊκές ή αμερικάνικες τηλεοπτικές σειρές ιστορικών ντοκιμαντέρ καταπιάνονται με την πολιτική ιστορία ή εξιστορούν μεγάλους πολέμους, ενώ άλλοτε αναφέρονται σε σημαντικά καλλιτεχνικά κινήματα ή επιτεύγματα του παρελθόντος ή βιογραφούν μεγάλες προσωπικότητες του πολιτικού, κοινωνικού, πολιτιστικού φάσματος, μέσα από τις οποίες φωτίζεται και η περίοδος ή ο τόπος όπου έζησαν. Οι ανεξάρτητες και πιο μεμονωμένες παραγωγές συχνότερα ερευνούν όψεις της κοινωνικής ιστορίας, της ιστορίας των μαζικών κινήμάτων ή κάποιων μειονοτικών ομάδων³⁶. Επίσης, υπάρχουν ντοκιμαντέρ που επιχειρούν να διατρέξουν τη γενική ιστορία ενός τόπου ή και όλης της ανθρωπότητας και άλλα που πραγματεύονται σύγχρονα θέματα και απλώς κάνουν αναφορές στο ιστορικό παρελθόν (αυτά τα τελευταία δεν μπορούν να θεωρηθούν ιστορικά, καθώς η ιστορία δε συνιστά το κύριο ενδιαφέρον τους).

Μεγάλη κατηγορία ιστορικών ντοκιμαντέρ συνιστούν τα φιλμ αυτά που αποκαλούνται ταινίες-μοντάζ (compilation films) και αποτελούνται αποκλειστικά από προϋπάρχον οπτικό αρχειακό υλικό -συνήθως Επικαίρων- και συνεπώς κινηματογραφημένο όχι από τον ίδιο το σκηνοθέτη της ταινίας. Η πρώτη τέτοια ταινία στην ιστορία του κινηματογράφου είναι το σοβιετικό ντοκιμαντέρ *Η πτώση της δυναστείας των Ρομανόφ* της Εσθήρ Σουμπ (1926).

Αυτού του είδους οι ταινίες -όπως γίνεται ευνόητο- είναι δυνατόν να αναφέρονται μόνο σε γεγονότα που έπονται της ανακάλυψης του κινηματογράφου και που έχουν φυσικά κινηματογραφηθεί. Ωστόσο, συχνά παρατηρείται το φαινόμενο να

χρησιμοποιείται το αρχειακό υλικό για την εικονογράφηση άλλων θεμάτων από αυτά που στην πραγματικότητα απεικονίζει, και έτσι να αλλοιώνεται -όχι από παραδρομή- η ιστορική αλήθεια. Αυτό συμβαίνει συνήθως σε τηλεοπτικά προγράμματα³⁷. Ακόμη, το γεγονός ότι οι ταινίες Επικαίρων έχουν γυριστεί και χρησιμοποιηθεί για καθαρά προπαγανδιστικούς σκοπούς -επομένως η οπτική και σ' ένα βαθμό η θεματολογία τους είναι συγκεκριμένη- συνεπάγεται ότι πολλές πλευρές της ιστορίας έχουν αποκρυβεί ή διαστρεβλωθεί, με αποτέλεσμα οι ντοκιμαντερίστες που επεξεργάζονται αυτό το υλικό να αδυνατούν μέσα απ' αυτό να συλλάβουν την ευρύτερη πραγματικότητα και γι' αυτό -όταν ξεπερνούν αυτή τη δυσκολία- στοχεύουν με τα εκφραστικά μέσα που διαθέτουν στην τροποποιημένη νοηματοδότηση των εικόνων τους³⁸. Εξάλλου, εκεί εδράζεται και η δημιουργική πλευρά αυτών των ταινιών.

Ακόμη μια ιδιαίτερα συνήθης μορφή ιστορικών ντοκιμαντέρ -για την οποία έγινε λόγος καινωρίτερα- είναι οι ταινίες που χρησιμοποιούν συνεντεύξεις και αξιοποιούν μαρτυρίες ανθρώπων που με διάφορους τρόπους είχαν εμπλακεί στα ιστορούμενα γεγονότα, προσπαθώντας έτσι να δώσουν έμφαση σε εναλλακτικές αναγνώσεις και κυρίως στην ανάδειξη της προφορικής ιστορίας, και φιλοδοξώντας παράλληλα να υπονομεύσουν τη μονοσήμαντη αφήγηση των κλασικών ντοκιμαντέρ, με τη χρήση συχνά όχι μόνο αλληλοσυμπληρούμενων αλλά και αντικρουόμενων φωνών. Αυτό το είδος κινηματογράφησης που συχνά υιοθετεί τις τεχνικές του άμεσου κινηματογράφου αποβαίνει χρήσιμο και αποτελεσματικό πάνω σε διαφιλονικούμενα ιστορικά ζητήματα³⁹, ωστόσο κάποιες φορές αναδεικνύεται ελλιπής, καθώς δεν καταφέρνει να αρθρώσει ολοκληρωμένο και αναλυτικό ιστορικό λόγο⁴⁰ -ίσως δε και δεν το επιδιώκει- ενώ άλλοτε μέσα από την έντεχνη χειραγώγηση και αξιοποίηση των μαρτυριών φτάνει να υποκαθιστά τον ίδιο αυθεντιακό λόγο που επιχειρούσε να υπονομεύσει⁴¹. Σ' αυτή την περίπτωση, το ρόλο του παντογνώστη αφηγητή διεκδικεί ο λόγος των "ομιλούντων κεφαλιών"⁴² (talking heads).

Και αυτό το είδος ιστορικού ντοκιμαντέρ -όπως και οι ταινίες-μοντάζ-, και φυσικά και οι ταινίες που συνδυάζουν αρχειακό κινηματογραφικό υλικό και συνεντεύξεις, αναφέρονται σε θέματα της ιστορίας του 20^{ου} αιώνα, ενώ οι προσπάθειες οπτικοακουστικής πραγμάτευσης του βαθύτερου παρελθόντος θέτουν μια σειρά από

άλλα προβλήματα. Πάντως, είναι αλήθεια ότι τα ντοκιμαντέρ που επικεντρώνουν στην πρόσφατη ιστορία είναι πολύ περισσότερα, κι αυτό εξηγείται τόσο από τη μεγαλύτερη ποικιλία οπτικού υλικού που είναι δυνατόν να αντληθεί όσο κι απ' το γεγονός ότι αφορούν ιστορικές στιγμές και περιόδους που επηρεάζουν αμεσότερα το σύγχρονο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι⁴³ και ο αντίκτυπός τους επιβιώνει εντονότερα στις σημερινές ατομικές ή συλλογικές συνειδήσεις. Γ'ια τους ίδιους πάνω-κάτω λόγους, και η κριτική ασχολείται σαφώς τακτικότερα μαζί τους.

Απ' την άλλη, οι ταινίες που παρουσιάζουν θέματα του απώτερου παρελθόντος αντιμετωπίζουν τις δικές τους δυσκολίες. Η σημαντικότερη είναι η δυσκολία εύρεσης οπτικού υλικού για την επένδυση της ταινίας και η έλλειψη πλαστικότητας στη χρήση του. Αρχαιολογικοί τόποι, ιστορικά μνημεία, παλιά χειρόγραφα, έντυπα, έργα τέχνης, αλλά και κάθε είδους αντικείμενα και τεχνουργήματα εποχής αξιοποιούνται γι' αυτό το σκοπό. Με το υλικό αυτό αναμιγνύονται λόγοι ειδικών και άλλες όσο το δυνατόν πιο αχρονικές λήψεις -τόπων ή και ανθρώπων- που βέβαια η λειτουργικότητα και η αποτελεσματικότητά τους δεν είναι πάντα εξασφαλισμένη, και που έτσι συχνά προσδοκούν από το θεατή με κάποια άλματα της φαντασίας του να επικυρώσει την αληθοφάνειά τους⁴⁴.

Με αυτό το δεδομένο, καθίσταται σαφές ότι οι θεματικές επιλογές των ιστορικών ντοκιμαντέρ εξαρτώνται ασφαλώς όχι μόνο από τα ενδιαφέροντα, τις προθέσεις και τις ικανότητες του κάθε κινηματογραφιστή, αλλά και από την ποιότητα και την ποσότητα του σχετικού υλικού που μπορεί να αξιοποιηθεί οπτικά, ενώ όσον αφορά την κάλυψη των κενών περιοχών οι λύσεις που μπορούν να προκύψουν είναι διαφορετικές κατά περίπτωση⁴⁵.

Μία σταθερά χρησιμοποιούμενη λύση που σχετίζεται μ' αυτούς τους περιορισμούς αλλά εφαρμόζεται επίσης σ' όλο το εύρος της τέχνης του ντοκιμαντέρ, είναι η προσφυγή σε αναπαραστάσεις ή δραματοποιήσεις. Τα δραματοποιημένα ντοκιμαντέρ αποτελούν μια ξεχωριστή κατηγορία του είδους και είναι αλήθεια ότι έχουν δώσει λύσεις ως ένα βαθμό, αλλά και έχουν δεχθεί έντονη κριτική σε πολλά επίπεδα⁴⁶.

Ένα ακόμη σημείο στο οποίο το ιστορικό ντοκιμαντέρ δυσκολεύεται να ανταποκριθεί, είναι η ικανότητα εικονογράφησης των αφηρημένων εννοιών⁴⁷ και

γενικότερα ανάλυσης των αιτιακών σχέσεων που διέπουν τις ιστορικές διαδικασίες. Αρκετές φορές, το είδος έχει θεωρηθεί ή και αποδειχθεί ακατάλληλο να πραγματευθεί σε βάθος τα ιστορικά φαινόμενα, ενώ έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι ο μυθοπλαστικός κινηματογράφος των ιστορικών ταινιών προσφέρεται περισσότερο για τη διερεύνηση παραμέτρων της ιστορίας που ξεπερνούν τη γεγονοτολογική αφήγηση⁴⁸. Ακόμη, το μεταμοντέρνο αίτημα για πολυφωνική απόδοση της ιστορίας ανεβάζει ψηλά τον πήχυ και συχνά θυσιάζεται για εμπορικούς σκοπούς. Τα ζητήματα αυτά είναι πολύπλευρα και συνδέονται με τους γενικότερους προσανατολισμούς της οπτικοακουστικής ιστοριογραφίας και με τις χρήσεις, τις δυνατότητες και τις αδυναμίες -τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά- της κινηματογραφικής γλώσσας. Επίσης, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό και από τους στόχους, τη μεθοδολογία, τις ικανότητες των ίδιων των δημιουργών και συντελεστών του κάθε φιλμ.

Η οπτικοακουστική ιστοριογραφία έχει επανειλημμένα συγκριθεί, συγκρουστεί ή συνεργαστεί με τη γραπτή ακαδημαϊκή ομολογία της⁴⁹. Η τελείως ξεχωριστή τεχνική της ταυτότητα και η οπωσδήποτε διαφορετική κατεύθυνση στην οποία προσβλέπει σχετικά με την υποδοχή και την πρόσληψή της, είναι παράγοντες που συμβάλλουν πολλές φορές στην ελλιπή κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων της. Όποια και να είναι η αξία και το εκτόπισμα της καθεμιάς τους, είναι γεγονός ότι και οι δύο συναντιούνται συχνά σε κοινές περιοχές. Το στοιχείο της κατανόησης και της εμβάθυνσης που προσφέρει η γραπτή ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, στην περίπτωση του οπτικοακουστικού ιστορικού λόγου επιχειρείται να αναπληρωθεί από την έμφαση στην αισθητική ή τη "συμβολική"⁵⁰ πλευρά της ιστορίας που φιλοδοξεί παράλληλα να παράσχει κι ένα εναλλακτικό ερέθισμα για περαιτέρω διερεύνηση⁵¹.

Κι αν η οπτικοακουστική ιστοριογραφία -άρα και η γραφή του ιστορικού ντοκιμαντέρ- έχει κατηγορηθεί για αποτυχία ουσιαστικής επιστημονικής συνεισφοράς λόγω των δεσμεύσεων που απορρέουν από τις εγγενείς αδυναμίες του γλωσσικού οργάνου της (μην ξεχνάμε άλλωστε ότι, σύμφωνα με τις μεταϊστορικές προσεγγίσεις, και η γραπτή ιστοριογραφία υπόκειται σε αντίστοιχες γλωσσικές συμβάσεις που δεν την απομακρύνουν από τη μυθοπλασία)⁵², σίγουρο είναι ότι κι η ίδια έχει στοχεύσει περισσότερο σε άλλες λειτουργίες και χρήσεις. Πέρα από την έγνοια της να αναδείξει

πλευρές της αντι-ιστορίας (για να θυμηθούμε και πάλι το Μαρκ Φερό), της προφορικής ιστορίας, της μικροϊστορίας και άλλων αθέατων περιοχών του επίσημου ιστορικού λόγου (σ' αυτή την περίπτωση μιλάμε κυρίως για τις ανεξάρτητες παραγωγές), πολύ βασικό χαρακτηριστικό της είναι ότι συνήθως παράγει προϊόντα που προορίζονται για την τηλεοπτική αγορά, έχουν έντονο εκλαϊκευτικό αλλά και ψυχαγωγικό χαρακτήρα - οφείλοντας βέβαια να μην υποτιμούν το κοινό τους- και απευθύνονται κυρίως σε όσους δε σφυρηλατούν τη σχέση τους με την ιστορία μέσα από τα επιστημονικά εγχειρίδια, και επομένως έχουν κι οι ίδιοι διαφορετικές προσδοκίες -όχι αφελέστερες, συχνά αιχμηρότερες και οξυδερκέστερες- απ' αυτές των επιστημονιζόντων⁵³.

Σ' αυτό το σημείο οφείλονται και οι προστριβές που συνήθως προκύπτουν ανάμεσα στους ιστορικούς επιστήμονες, τους σκηνοθέτες, τους παραγωγούς και τους ανθρώπους των Μέσων⁵⁴, ενώ χρήσιμο είναι να εξετάζονται με διαφορετικά κριτήρια τα εκπαιδευτικά, τα επιστημονικά και τα τηλεοπτικά ντοκιμαντέρ πλατιάς κατανάλωσης. Σίγουρα πάντως ο άξονας της επιστημοσύνης -σε όλη την ευρύτητά του- δεν μπορεί να απέχει από τις αναζητήσεις και τα ενδιαφέροντα των ιστορικών ντοκιμαντέρ.

3. Η ελληνική πραγματικότητα

Είναι ώρα όμως να προχωρήσουμε στην καθαυτό έρευνά μας, στην όσο το δυνατόν πληρέστερη θεματική χαρτογράφηση της ελληνικής παραγωγής ιστορικού ντοκιμαντέρ, αφού πρώτα πούμε λίγα εισαγωγικά πράγματα.

Η ελληνική ιστορία -χωρίς φυσικά να αποτελεί εξαίρεση στον παγκόσμιο κανόνα- έχει επανειλημμένα και κατεξοχήν ίσως απασχολήσει και το μυθοπλαστικό κινηματογράφο. Ο Ζορζ Μελιές, ο πρωτοπόρος επινοητής του είδους παγκοσμίως, σκηνοθέτησε τουλάχιστον τέσσερις ταινίες με θέμα τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 -τον πρώτο πόλεμο που κινηματογραφήθηκε- ο οποίος ωστόσο εκείνη την εποχή δεν αποτελούσε θέμα της ιστορίας αλλά της επικαιρότητας¹.

Στην Ελλάδα, η πραγμάτευση της εθνικής ιστορίας από την κινηματογραφική παραγωγή δοκίμασε πολλών ειδών διακυμάνσεις και ποικίλες προσεγγίσεις, είτε έλαβε τη μορφή ιστορικών ταινιών και βιογραφιών είτε ταινιών εποχής. Οι περιπέτειες

φουστανέλας και τα βουκολικά μελοδράματα, οι ηρωικές πολεμικές ταινίες, το πλήθος των ταινιών που τροφοδοτήθηκαν από τα γεγονότα της δεκαετίας του '40 -είτε ακολούθησαν την κλασική μορφή του παλιού κινηματογράφου είτε συμβάδισαν με τις αναζητήσεις του κινήματος του νέου ελληνικού κινηματογράφου- και οι πιο προσωπικές ματιές πάνω στην ιστορία που αναδύθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, συμπληρώνουν ένα οπωσδήποτε ενδιαφέρον ψηφιδωτό της ιστορίας του κινηματογράφου και της κινηματογραφικής ιστορίας της χώρας.

Οι ταινίες φουστανέλας είχαν ιδιαίτερα έντονη παρουσία και απήχηση για πολλές δεκαετίες. Άλλοτε αναφερόμενες σε ήρωες της Επανάστασης του '21 ή αντλώντας από την κλέφτικη παράδοση και άλλοτε αφηγούμενες ερωτικές ιστορίες που διαδραματίζονταν στα ειδυλλιακά τοπία της ελληνικής υπαίθρου, αποτελούσαν σταθερές λύσεις για την ελληνική κινηματογραφία διαγράφοντας μια πορεία δεκαετιών, με αφετηρία τη μεταφορά της θεατρικής *Γκόλφως* του 1914 και αποκορύφωμα την αναγέννησή τους τη δεκαετία του '50 αλλά και τη διακίνησή τους την επόμενη δεκαετία ειδικά σε αίθουσες β' προβολής και στην επαρχία, έως ότου σταδιακά αντικαταστάθηκαν από άλλα ανερχόμενα είδη του εμπορικού κινηματογράφου².

Στα μεταπολεμικά χρόνια, η δύσκολη και ιδιαίτερη κατάσταση την οποία ζει η χώρα, επιβάλλει τους δικούς της όρους και στον κινηματογράφο. Οι ιστορικές ταινίες αυτής της περιόδου αντλούν τα θέματά τους πολύ συχνά από την περίοδο της Κατοχής αλλά και του Εμφυλίου και στη συντριπτική πλειονότητά τους προπαγανδίζουν με θεαματικό τρόπο και με ακριβές παραγωγές τις επίσημες εκδοχές του κράτους πάνω στα τραυματικά γεγονότα εκείνων των χρόνων³. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε με μεγαλύτερη ένταση στα χρόνια της δικτατορίας, όταν όμως τα πρώτα δείγματα του νέου ελληνικού κινηματογράφου είχαν ήδη εμφανιστεί. Οι δημιουργοί του, απέναντι στην "καπηλεία της ιστορίας" από την πλευρά του εμπορικού κινηματογράφου⁴ αναζητούσαν μια "καινούργια έννοια της ελληνικότητας"⁵ αναζωπυρώνοντας έτσι το κινηματογραφικό ενδιαφέρον για την ιστορία, η οποία -ιδιαίτερα αυτή των δύο τελευταίων αιώνων- γίνεται βασικό αντικείμενο της θεματολογίας των ταινιών τους. Προσπαθώντας να παρέμβουν τόσο στο επίπεδο των σημειωμένων όσο και των σημεινόντων -μέσα από τη διαμόρφωση μιας καινοτόμου κινηματογραφικής γλώσσας⁶- αυτοί οι κινηματογραφιστές

ανανέωσαν τους τρόπους εγγραφής της ιστορίας στον ελληνικό κινηματογράφο και εξέφρασαν παράλληλα και τις κοινωνικοπολιτικές αγωνίες και διεκδικήσεις της εποχής τους.

Ο διάλογος με την ιστορία διατηρήθηκε και στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, χωρίς ωστόσο να έχει διαμορφωθεί κάποιο ενιαίο ύφος ή ρεύμα στον ελληνικό κινηματογράφο, ενώ από τις αρχές της επόμενης δεκαετίας υποχωρεί⁷. Καθόλη αυτή την περίοδο, εμβληματική θέση κατέχουν οι ταινίες του Θόδωρου Αγγελόπουλου που πρωτοτυπούν μέσα από την αναστοχαστική κινηματογραφική ματιά τους στην ιστορία, αλλά ξεχωρίζουν και πολλές ταινίες άλλων δημιουργών.

Η διάκριση του ελληνικού κινηματογράφου στον παλιό κλασικό -εμπορικό- και το νέο -όροι που δεν εστιάζουν, όπως είδαμε, μόνο στη χρονολογική διαφορά- παρουσιάζει αντίστοιχες αναλογίες και στην ιστορία και εξέλιξη του ελληνικού ντοκιμαντέρ. Η διάκριση ανάμεσα στο εκπαιδευτικό ή επιμορφωτικό και το καλλιτεχνικό ντοκιμαντέρ των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών⁸, τα τελευταία χρόνια αντικαταστάθηκε απ' αυτήν ανάμεσα στο δημιουργικό κινηματογραφικό και το τυποποιημένο τηλεοπτικό ντοκιμαντέρ-ρεπορτάζ⁹. Βέβαια, αυτές οι κατηγοριοποιήσεις σε καμιά περίπτωση δεν έχουν απόλυτο χαρακτήρα, φτάνει να θυμηθούμε αρκετά επεισόδια της τηλεοπτικής σειράς "Παρασκήνιο" ή τα τηλεοπτικά ντοκιμαντέρ του Δημήτρη Μαυρίκιου που ξεχωρίζουν για την αισθητική τους -και όχι μόνο- ποιότητα, ή αντίθετα άλλα "δημιουργικά" που δεν ικανοποιούν τις προσδοκίες του είδους.

Η ντοκιμαντερίστικη γραφή στην Ελλάδα -και στα Βαλκάνια γενικότερα- ξεκινά από τις πολύ ενδιαφέρουσες ταινίες των αδερφών Μανάκια στις αρχές του αιώνα. Από κει και ύστερα, και μέχρι τη δεκαετία του '50, εκτός από τα γνωστά Επικάϊρα, μονοπωλούν οι προπαγανδιστικές ή "μορφωτικές" ταινίες ντοκιμαντέρ, όλες παραγωγές διάφορων κρατικών φορέων, υπουργείων ή εθνικών ιδρυμάτων. Σε σχέση με την ιστορία, πολλές απ' αυτές τις ταινίες παρουσιάζουν "λαμπρές σελίδες"¹⁰ του πρόσφατου παρελθόντος, με τη γνωστή τεχνική των ταινιών-μοντάζ, ή κινηματογραφούν εθνικές επετείους και αναπαραστάσεις αρχαίων τελετουργιών¹¹. Αυτές οι ταινίες δεν εμπίπτουν στο ενδιαφέρον της δικής μας έρευνας καθώς έχουν μεγαλύτερη σχέση με τις ταινίες Επικάϊρων και σίγουρα δεν αποτελούν ιστορικά ντοκιμαντέρ.

Το τοπίο αρχίζει να αλλάζει όταν το 1953 ο Ρούσσος Κούνδουρος ιδρύει το Ινστιτούτο Μορφωτικού και Επιστημονικού Κινηματογράφου, παράγοντας κυρίως επιστημονικά ντοκιμαντέρ. Τα αμέσως επόμενα χρόνια θα εμφανιστούν στο χώρο του ντοκιμαντέρ δημιουργοί που τελικά συνδέθηκαν με τις νέες αναζητήσεις του ελληνικού κινηματογράφου. Ντοκιμαντέρ των Τάκη Κανελλόπουλου, Ροβήρου Μανθούλη, Λέοντα Λοΐσιου και άλλων σήμαναν τους νέους ορίζοντες του είδους. Στο χώρο του ιστορικού ντοκιμαντέρ, κυριαρχούν οι ταινίες του Νέστορα Μάτσα και του Βασίλη Μάρου, ο οποίος βέβαια καταπιάστηκε και με άλλα θέματα. Σημαντική θέση στη φιλομορφία του ελληνικού ιστορικού ντοκιμαντέρ διατηρεί η *Τραγωδία του Αιγαίου* του τελευταίου, αλλά και *Ο κόσμος των εικόνων*, στο χώρο των ιστορικών ντοκιμαντέρ τέχνης.

Η ανάδυση και προβολή του πολιτικού στοιχείου στα χρόνια του '70 δε θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστο το ντοκιμαντέρ· ίσα-ίσα που το είδος αυτό είναι ό,τι πιο πρόσφορο για την ανάδειξη πολιτικών αιτημάτων. Είναι γνωστή η πληθώρα ταινιών εκείνης της εποχής που αναφέρονται κυρίως στους αντιδικτατορικούς αγώνες και στα γεγονότα στην Κύπρο. Το πολιτικό ντοκιμαντέρ ωστόσο είχε πρωτοεμφανιστεί το 1963 με την ταινία *100 ώρες του Μάη* των Δήμου Θεού και Φώτου Λαμπρινού. Στα χρόνια της Μεταπολίτευσης επίσης ακμάζει και το συγγενές είδος του κοινωνικού ντοκιμαντέρ, δίνοντας ενδιαφέροντα δείγματα (*Γάζωρος Σερρών* του Τάκη Χατζόπουλου κ.ά.) χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παραμελήθηκαν τα ιστορικά ή λαογραφικά ντοκιμαντέρ που πάντα αποτελούσαν σταθερή αναφορά στην ελληνική παραγωγή, και τώρα πια είχαν περάσει κυρίως στο χώρο της τηλεόρασης.

Από τη δεκαετία του '80 μέχρι σήμερα, η παραγωγή ντοκιμαντέρ είναι στενά συνδεδεμένη με την τηλεόραση (την κρατική πάντα), με διάφορους θεσμούς-δορυφόρους και με λίγα ειδικά φεστιβάλ. Δε λείπουν ωστόσο οι προσωπικές γραφές. Ο Σταύρος Τορνές, ο Λευτέρης Ξανθόπουλος και πολλοί άλλοι δημιουργοί έχουν χαρακτηρίσει αυτή την εποχή, ενώ πολύ σημαντική είναι και η παρουσία των γυναικών ντοκιμαντεριστριών στη σύγχρονη παραγωγή. Η *Αγέλαστος πέτρα* του Φίλιππου Κουτσαφτή είναι μία από τις ταινίες των τελευταίων χρόνων που "σημάδεψε ολόκληρη την ιστορία του ελληνικού ντοκιμαντέρ"¹². Είναι αλήθεια ωστόσο ότι αφενός σήμερα φαίνεται να έχει ξεπεραστεί η εθνοκαπηλεία, η πολιτικολογία και το φολκλόρ που χαρακτήρισαν τις παλαιότερες

εποχές, αφετέρου όμως παρατηρείται μια ατολμία τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενο των ντοκιμαντέρ και μια ροπή στα "ακίνδυνα" θέματα είτε αυτά ανάγονται στο χώρο της ιστορίας είτε της κοινωνίας¹³.

Ειδικά μεθοδολογικά της έρευνας - Οδηγίες ανάγνωσης

Περνώντας τώρα στην καταλογογραφημένη παρουσίαση της έρευνας, καλό είναι να σταθούμε σε λίγα ζητήματα που διαμόρφωσαν την όλη διαδικασία, καθώς προέκυψαν κατά τη διάρκεια της αρχειακής μελέτης και επεξεργασίας. Αφορούν τόσο την επιλογή των θεματικών περιοχών στις οποίες δόθηκε έμφαση όσο και τον τρόπο τελικής ταξινόμησης του υλικού στους θεματικούς χάρτες.

Ο ιστορικός του ελληνικού κινηματογράφου Γιάννης Σολδάτος ομολογεί ότι χρειάζεται παραπάνω από μία ζωή -κι αυτή άχαρη!- για να μπορέσει κανείς να τιθασεύσει τον όγκο του υλικού και να προβεί σε μια ολοκληρωμένη κι αναλυτική παρουσίαση των ταινιών του ελληνικού κινηματογράφου¹⁴. Αν και αυτό ακούγεται υπερβολικό για το είδος του ντοκιμαντέρ -και μάλιστα μόνο του ιστορικού- σίγουρα δεν είναι άστοχη χαριτολογία, καθώς προχωρώντας την έρευνα συνειδητοποιεί γρήγορα κανείς ότι το σώμα του υλικού είναι όχι μόνο πλούσιο, αλλά κυρίως δύσκολα προσπελάσιμο. Στην εισαγωγή αναφερθήκαμε στην ανυπαρξία αρχειοθέτησης της ελληνικής κινηματογραφικής παραγωγής και στην πληθώρα των δυσεύρετων περιφερειακών παραγωγών που -αν και περιορισμένων δυνατοτήτων διανομής- συχνά έχουν μεγάλη χρηστικότητα σε τοπικό επίπεδο. Η δυσκολία όμως εκτείνεται και στις κεντρικότερες παραγωγές.

Ο κύριος φορέας παραγωγής ντοκιμαντέρ, η ΕΡΤ, δε φημίζεται για τα αρχεία του. Η διαδικασία της αρχειοθέτησης και ταξινόμησης του οπτικοακουστικού υλικού της έχει ξεκινήσει μόλις την τελευταία δεκαετία¹⁵, με αποτέλεσμα το αποδελτιωμένο υλικό που αφορά τα ντοκιμαντέρ να είναι αρκετά ελλιπές και οι πληροφορίες που παρέχονται γι' αυτά να μη διαφωτίζουν πάντα τον ερευνητή. Αυτός είναι κι ένας βασικός λόγος που καταρτίστηκαν δύο γενικοί πίνακες στην καταλογογράφηση που ακολουθεί, ένας για τις τηλεοπτικές παραγωγές της ΕΡΤ κι ένας για τις υπόλοιπες (κινηματογραφικές, αλλά και

εκπαιδευτικά βίντεο)¹⁶. Έτσι, ο πίνακας που αφορά τις παραγωγές της ΕΡΤ δεν μπορεί παρά να λειτουργεί ενδεικτικά, καθώς αδυνατεί να καλύψει και να σκιαγραφήσει το θεματικό εύρος της συνολικής τηλεοπτικής παραγωγής. Αυτό δε σημαίνει ότι το υλικό που παρατίθεται είναι μικρό· αντίθετα, για αντικειμενικούς λόγους μεγέθους και έκτασης της συγκεκριμένης έρευνας περικόπηκαν πολλές εκπομπές που αλλιώς θα ενέπιπταν ασφαλώς στα θεματικά ενδιαφέροντά της. Η πρακτική πάνω σ' αυτές τις αναγκαστικές επιλογές περιγράφεται παρακάτω.

Ένας επιπλέον λόγος που υπαγόρευσε τη δημιουργία ξεχωριστών πινάκων είναι ότι δεδομένης της προτεραιότητας που δόθηκε στην αναφορά της χρονολογίας παραγωγής των ταινιών, τα δύο είδη δεν μπορούσαν να συναντηθούν, καθώς η ταξινόμηση στα αρχεία της ΕΡΤ γίνεται σχεδόν πάντα με βάση την ημερομηνία προβολής (και κατά κύριο λόγο καλύπτει τα έτη 1980-1997). Πάντως, απ' ό,τι φάνηκε στις περιπτώσεις που κατορθώθηκε να διασταυρωθεί η χρονολογία παραγωγής μέσα από άλλες αρχειακές πηγές, συνήθως αυτή δεν είναι παλαιότερη των δύο χρόνων από τη χρονιά προβολής που αναφέρεται στον πίνακα. Εξάλλου, πρέπει να σημειωθεί ότι όταν κάποιο ντοκιμαντέρ αρχειοθετείται στην ΕΡΤ παραπάνω από μία φορά -δηλαδή έχει καταγραφεί η επανειλημμένη προβολή του-, στον κατάλόγό μας τοποθετείται στη χρονιά που εμφανίζεται για πρώτη φορά.

Ακόμη, δεν αποκλείεται σε μεμονωμένες περιπτώσεις να ελλοχεύει ο κίνδυνος κάποια παραγωγή να αναφέρεται δύο φορές, την καθεμία με άλλο τίτλο. Αυτό οφείλεται στην προβληματική αναγραφή των στοιχείων των ταινιών που παρατηρείται ορισμένες φορές στα αρχεία. Για τον ίδιο λόγο, υπάρχουν ταινίες στις οποίες το όνομα του σκηνοθέτη παραλείπεται και άλλες για τις οποίες δεν έχουμε πληροφορίες για το πότε προβλήθηκαν. Αυτές οι τελευταίες τοποθετούνται στο τέλος κάθε θεματικής περιοχής χωρίς ένδειξη χρονολογίας. Επίσης, στον κατάλογο των ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ δεν είναι απίθανο να έχουν παρεισφρήσει και δημοσιογραφικές εκπομπές ιστορικής έρευνας, καθώς σε κάποιους από τους αρχειακούς καταλόγους τα είδη των εκπομπών περιέχονται διάσπαρτα και πολλές φορές ο τίτλος μόνο δεν είναι ικανός να αποκαλύψει αξιοποιήσιμα στοιχεία. Εξαιτίας της ιδιομορφίας κάποιων τίτλων, απουσιάζουν και λίγα ντοκιμαντέρ που δεν ήταν εύκολο να καταταχθούν θεματικά.

Τέλος, το γεγονός ότι η ΕΡΤ προβάλλει και ταινίες που δεν είναι δικές της παραγωγές κρύβει το ενδεχόμενο αυτές να περιλαμβάνονται στον τηλεοπτικό πίνακα, κι αυτό στην περίπτωση που δεν βρέθηκαν σε άλλα κινηματογραφικά αρχεία. Φυσικά, μπορεί να έχει συμβεί και το αντίστροφο, ταινίες που αποτελούν παραγωγές της ΕΡΤ και βρέθηκαν σε άλλες φιλμογραφίες ή αρχεία να έχουν καταχωρηθεί στον πίνακα των κινηματογραφικών παραγωγών, ακριβώς επειδή δεν εντοπίστηκαν στα τηλεοπτικά αρχεία. Πάντως, πρέπει να σημειωθεί πως όταν οι ταινίες δηλώνονται ως παραγωγές της ΕΡΤ, τότε κατατάσσονται στο σχετικό κατάλογο, απ' όποια αρχειακή πηγή κι αν έχουν προέλθει.

Ας δούμε τώρα βάσει ποιας λογικής έχουν καταρτιστεί οι πίνακες που ακολουθούν, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τη μορφή τους.

Όσο κι αν οι αντιλήψεις της νέας ιστορίας προσπαθούν να αποκαταστήσουν -και δικαίως- τις έννοιες των πολλαπλών και συμβολικών χρόνων απέναντι στην ευκολία και την κατίσχυση των συμβατικών περιοδολογήσεων¹⁷ -και η αλήθεια είναι ότι πολλές ταινίες ιστορικών ντοκιμαντέρ κοιτούν το χρόνο με ανάλογες διαθέσεις- πρέπει να παραδεχτούμε ότι η θεματική κατηγοριοποίηση των πινάκων μας στη βάση γνωστών και οικείων εθνικών ιστορικών σταθμών δεν είναι χωρίς νόημα. Χωρίς να αρνούμαστε απ' τη μια ότι συνιστούν αρκετά βολική λύση ταξινόμησης, διακρίνουμε απ' την άλλη πως έχουν τη δυνατότητα να λειτουργήσουν και εργαλεία με στόχο να δειχθεί κατά πόσο γίνονται αποδεκτοί και απαραίτητοι για τους Έλληνες ντοκιμαντερίστες, σε μια βέβαια πιο αναλυτική και διαφορετικών προσανατολισμών επεξεργασία του υλικού.

Σ' αυτή την προβληματική ανακύπτει μεταλλαγμένη η οντολογική αναζήτηση που γυρεύει πια τη συγκεκριμενοποίησή της μέσα από την τελική επιλογή και τοποθέτηση του υλικού στους θεματικούς χάρτες. Η κατηγοριοποίηση είναι συμβατική. Κάθε γενικός πίνακας χωρίζεται σε τέσσερις ειδικούς θεματικούς πίνακες. Έχοντας εξοβελίσει τα ντοκιμαντέρ που αναφέρονται στην προϊστορία -καθώς τα περισσότερα είναι ανθρωπολογικά και εξάλλου δύσκολα εμβαπτίζονται στα πεδία του ενδιαφέροντος της εθνικής ιστορίας- ο πρώτος απ' αυτούς συμπεριλαμβάνει όλη την αρχαία ελληνική ιστορία -από τον κυκλαδικό πολιτισμό ως τα ρωμαϊκά χρόνια-, ο δεύτερος τη βυζαντινή περίοδο -εδώ συμπεριλαμβάνονται και οι φραγκοκρατούμενοι και ενετοκρατούμενοι

αιώνες των περιοχών που κατακτήθηκαν από τους Οθωμανούς το 16^ο και 17^ο αιώνα (Κύπρος, Ρόδος, Κρήτη κλπ.)- ο τρίτος την εποχή από την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, την Τουρκοκρατία έως και το τέλος του 19^{ου} αιώνα, και ο τέταρτος τον 20^ο αιώνα.

Αυτή η φαινομενική παραφωνία και απόκλιση -σε σχέση με τη συνήθη αφήγηση της ελληνικής ιστορίας- στην τομή των τελευταίων δύο θεματικών πινάκων εξηγείται από μια άλλη τομή της παγκόσμιας ιστορίας που εδώ μας επηρεάζει άμεσα. Η ανακάλυψη του κινηματογράφου το 1895 δεν μπορεί να μη σχετίζεται με τους όρους και τα κριτήρια της περιοδολόγησής μας. Προηγουμένως αναφερθήκαμε στη μεγάλη διαφοροποίηση του ιστορικού ντοκιμαντέρ και των τεχνικών του που προκύπτει ανάλογα με την πλευρά ("προ" ή "μετά") αυτής της χρονολογίας στην οποία το θέμα κάθε παραγωγής σταθμεύει, αλλά και στην ξεκάθαρη προτίμησή του να πραγματεύεται τα μεγάλα (ή μικρά) γεγονότα του 20ού αιώνα. Συνεπώς, αυτός ο διαχωρισμός είναι μάλλον επιβεβλημένος. Άτυπα, λοιπόν, η τομή του τρίτου με τον τέταρτο πίνακα τοποθετείται στο 1895, ενώ για να μην αναμιχθούν τα δύο μεγάλα ιστορικά κεφάλαια που περιλαμβάνονται στον τρίτο πίνακα, αυτός χωρίστηκε σε δύο υπο-πίνακες, τον Γ1 και τον Γ2, με το μεν πρώτο να εκτείνεται θεματικά και χρονολογικά ως το κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, και το δε δεύτερο να ξεκινάει από τη Φιλική Εταιρία και να διατρέχει όλο τον υπόλοιπο 19^ο αιώνα. Το γιατί μία περίοδος 450 ετών τεμαχίζεται σε δύο υπο-πίνακες, ενώ αυτό δε συμβαίνει για τις υπερχιλιετείς περιόδους των δύο πρώτων θεματικών πινάκων, εξηγείται τόσο από τις πιο στενά χρονολογημένες αναφορές των ταινιών του τρίτου πίνακα όσο κι από το ειδικό βάρος που καθεμιά από τις δύο υποπεριόδους διατηρεί στη σύγχρονη νεοελληνική συνείδηση.

Οι τέσσερις αυτοί πίνακες προχωρούν με τη σειρά τους στους δικούς τους διαχωρισμούς, ούτως ώστε να διευκολύνεται περαιτέρω η θεματική χαρτογράφηση της παραγωγής. Έτσι, η κατάταξη των ταινιών επιχειρείται με βάση τη διάκριση στις τρεις κατηγορίες της πολιτικής, της κοινωνίας και της τέχνης, ενώ στους δύο πρώτους θεματικούς πίνακες -της αρχαίας και της μεσαιωνικής ιστορίας- προστίθεται και η κατηγορία "τόποι", καθώς συχνά ταινίες που αναφέρονται σ' αυτές τις περιόδους -συνήθως αρχαιολογικές- συνιστούν γενικές τοπογραφίες και δεν είναι εύκολο να

ενταχθούν σε κάποια απ' τις προηγούμενες θεματικές κατηγορίες. Αντίθετα, στους πίνακες Γ και Δ αυτή η κατηγορία δεν είναι απαραίτητη αφενός επειδή οι τοπογραφίες είναι αισθητά λιγότερες και αφετέρου διότι τα τοπικά θέματα συνηθέστατα εντάσσονται χωρίς δυσκολία σε κάποια απ' τις πρώτες τρεις ενότητες.

Αρκετές φορές ωστόσο συμβαίνει το θέμα μιας ταινίας να υπερβαίνει τα όρια κάποιας από τις παραπάνω θεματικές περιοχές ή να αφορά εξίσου δύο απ' αυτές ή και τις τρεις. Γι' αυτή την περίπτωση υιοθετήθηκε μια άτυπη -και μάλλον αυθαίρετη- ιεράρχηση, σύμφωνα με την οποία κάθε κατηγορία που προηγείται στο τρίπτυχο "πολιτική-κοινωνία-τέχνη" μπορεί καταχρηστικά να συμπεριλάβει και περιοχές των κατηγοριών που ακολουθούν. Η δυσκολία ανακύπτει με μεγαλύτερη συχνότητα στις ιστορικές τηλεοπτικές σειρές που περιλαμβάνουν επεισόδια με ποικίλη και πλούσια θεματολογία. Έτσι, για παράδειγμα, μια ιστορική σειρά που μπορεί να ασχολείται και με πολιτικά και με κοινωνικά και με καλλιτεχνικά θέματα μιας εποχής τοποθετείται στην κατηγορία "πολιτική", προκειμένου να μη διασπαστεί η ενότητα της σειράς. Αντίστοιχη λογική ακολουθείται και για όποια άλλη μορφή είναι δυνατόν να πάρουν οι "διαθεματικές" παραγωγές. Υπενθυμίζουμε εξάλλου ότι οι κατηγοριοποιήσεις στις οποίες έχουμε προβεί είναι εντελώς συμβατικές, και συνεπώς είναι απόλυτα φυσιολογικό η πραγμάτευση κάθε ιστορικού θέματος ουσιαστικά να ασφυκτιά μέσα στα από πολλές απόψεις προβληματικά πλαίσια τέτοιων διακρίσεων.

Στο πλαίσιο του ίδιου προβληματισμού, πρέπει να κάνουμε ορισμένες επισημάνσεις σχετικές με τη διαχείριση θεμάτων που βρίσκονται στο μεταίχμιο αυτών των κατηγοριών. Έτσι, τα ντοκιμαντέρ που αντλούν το θέμα τους από κάθε είδους πολεμικά γεγονότα εντάσσονται στην κατηγορία "πολιτική", ακόμα κι όταν αναφέρονται σε κοινωνικές συνέπειες ή προεκτάσεις (π.χ. κλεφταρματολοί, Μικρασιατική Καταστροφή και προσφυγιά κλπ.) ή σε πορτρέτα αγωνιστών και στιγμιότυπα από τη ζωή τους. Ταινίες τέτοιας θεματολογίας καταχωρούνται στην "κοινωνία" ή στην "τέχνη", μόνο όταν εξετάζουν αποκλειστικά κοινωνιολογικές παραμέτρους ενός θέματος που ναι μεν προέκυψε ως άμεση απόρροια διαδικασιών της κεντρικής πολιτικής σκηνής ή πολεμικών συγκρούσεων, αλλά εδώ αυτό δείχνει να μην ενδιαφέρει άμεσα (π.χ. κοινωνική θέση των Μικρασιατών προσφύγων κ.ά.), ή γενικότερα όταν τα πολιτικά-

πολεμικά γεγονότα δεν αποτελούν κύριο σημείο αναφοράς της ταινίας, αλλά απλώς τροφοδοτούν άλλου είδους ενδιαφέροντα (γράμματα, τέχνες κλπ.). Επίσης, ταινίες που αφορούν τη φιλοσοφία, τη διανόηση, τις επιστήμες, τον Τύπο, τη θρησκεία, τον αθλητισμό, το συνδικαλισμό και αντίστοιχα πρόσωπα, εγγράφονται στα κοινωνικά θέματα. Σε κάθε περίπτωση, επειδή οι γενικοί κανόνες κρύβουν πάντα εξαιρέσεις, και καθώς το κάθε ντοκιμαντέρ ακολουθεί τη δική του προσέγγιση στην πραγματικότητα και την ιστορία, οι ταινίες τοποθετούνται στην κατηγορία στην οποία κρίνεται ότι θεματικά βρίσκονται εγγύτερα¹⁸.

Οι τέσσερις θεματικοί πίνακες με τις κατηγορίες που αναφέρθηκαν συμπληρώνονται κι από έναν πέμπτο που αφορά τις ταινίες που το περιεχόμενό τους δεν περιορίζεται σε κάποια από τις δεδομένες χρονικές περιόδους αλλά απλώνεται σε μεγαλύτερη χρονική έκταση, παρόλο που -όπως θα δούμε- η μεγάλη πλειονότητα αυτών των ταινιών γενικής ιστορίας έχει αποκλειστεί. Σ' αυτό τον πίνακα η περαιτέρω κατηγοριοποίηση σε "πολιτική-κοινωνία-τέχνη" δεν ήταν απαραίτητη, καθώς αφενός δε θα διευκόλυνε ιδιαίτερα την ανάγνωση του καταλόγου και αφετέρου το κύριο στοιχείο αυτών των ντοκιμαντέρ είναι αυτή η χρονική συνέχεια. Για το λόγο αυτό, ο πέμπτος πίνακας διασπάται στους υπο-πίνακες Α-Δ, Β-Δ και Γ-Δ οι οποίοι δηλώνουν το χρονολογικό εύρος των υπό πραγμάτευση θεμάτων, βάσει των διαχωρισμών που υιοθετήθηκαν για τους τέσσερις κεντρικούς πίνακες¹⁹.

(Να μην παραλείψουμε, τέλος, ότι στους πίνακες της κινηματογραφικής παραγωγής προέκυψε και ο μικρός πίνακας Α-Β, ενώ για τα θέματα που αφορούν συλλήβδην τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή εποχή καταβλήθηκε προσπάθεια να μη δημιουργηθεί νέα κατηγορία Β-Γ -ώστε να παραμείνει όσο το δυνατόν πιο εύληπτη και ευανάγνωστη η όλη σχηματοποίηση- καθώς οι σχετικές ταινίες ήταν εύκολο να τοποθετηθούν είτε στην κατηγορία Β-Δ -μια και σε πολλές περιπτώσεις το μεταβυζαντινό στοιχείο αγγίζει και τον 20ό αιώνα- είτε στην αντίστοιχη σχετική κατηγορία Β ή Γ, αναλόγως πού κλίνουν περισσότερο θεματικά.)

Αν το σχήμα και η λογική που ακολούθησε η καταλογογράφηση ήταν ελαφρώς χαοτικά στην περιγραφή, σίγουρα αυτό δεν ισχύει στην πράξη ή στην όψη. Είναι απλό: έχουμε δύο γενικούς πίνακες (κινηματογραφικές παραγωγές / εκπαιδευτικά βίντεο, ΕΡΤ)

οι οποίοι χωρίζονται σε πέντε ειδικούς θεματικούς πίνακες (4+1), κι αυτοί με τη σειρά τους διαιρούνται σε τρεις ή τέσσερις θεματικές κατηγορίες έκαστος.

Όπως υπονοήθηκε και νωρίτερα, εκτός από τις δυσκολίες πρόσβασης στην πληρότητα του υλικού αλλά και ορισμού του αντικειμένου στην ευρύτητά του, η έρευνα και για άλλους λόγους δεν μπορεί να εξετάσει την καθολική παραγωγή στις απόλυτες διαστάσεις της ελληνικής ιστορίας, και πρώτα-πρώτα διότι δεν μπορεί να αψηφήσει τους δεδομένους περιορισμούς της έκτασης μιας τέτοιας εργασίας. Έτσι, μοιραία κάποιες πλευρές της ιστορίας και κάποια είδη ντοκιμαντέρ έπρεπε να προτιμηθούν έναντι άλλων. Αυτό δε συνεπάγεται ότι οι κατηγορίες ταινιών που απορρίφθηκαν δεν αποτελούν ιστορικά ντοκιμαντέρ· αντιθέτως πολλά απ' αυτά εμπίπτουν στις πιο κλασικές περιπτώσεις του είδους. Καταβλήθηκε λοιπόν προσπάθεια αφενός οι αναγκαστικές περικοπές να μην αλλοιώνουν δραστικά τη θεματική φυσιογνωμία της συνολικής παραγωγής και αφετέρου να περιορίζονται σε είδη ταινιών που θα ήταν δυνατόν να μελετηθούν ξεχωριστά, συγκροτώντας ιδιαίτερη κατηγορία και συνιστώντας σχετικά αυτόνομο είδος παρά την αδιαμφισβήτητη συμβολή τους στην ολοκληρωμένη θέαση της ελληνικής ιστορίας. Επίσης, αποκλείστηκαν είδη ταινιών που δεν ήταν εφικτό να συμπεριληφθούν λόγω της πολύ μεγάλης ποσοτικά παραγωγής τους, όπως είναι τα λαογραφικά-εθνολογικά ντοκιμαντέρ.

Κι αν αρκετά λαογραφικά ντοκιμαντέρ μπορεί να υποστηριχθεί ότι αναφέρονται στο παρόν, και επομένως από μια άποψη δεν είναι ιστορικά -παρόλο που άλλα, και ειδικά όσα ασχολούνται με τον υλικό βίο, πραγματεύονται σαφώς ιστορικά θέματα της λαϊκής τέχνης²⁰-, δεν ισχύει το ίδιο για τις ταινίες που αφηγούνται τη γενική ιστορία ενός τόπου από την Αρχαιότητα ως τις μέρες μας, ή έστω την ιστορία μεγάλων περιόδων, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζονται -τουλάχιστον από τα φιλμογραφικά στοιχεία που ήταν δυνατόν να αντληθούν- συγκεκριμένες εποχές ή γεγονότα. Αυτές οι ταινίες συνήθως είναι "καθαρά" ιστορικά ντοκιμαντέρ, αλλά αποκλείστηκαν, επίσης διότι συγκροτούν έναν πολύ μεγάλο όγκο υλικού, απαγορευτικό για τα όρια της εργασίας. Συχνά όμως παρουσιάζουν τη σημερινή κατάσταση ενός τόπου και απλώς κάνουν αναφορές στο παρελθόν, οπότε σ' αυτή την περίπτωση έτσι κι αλλιώς δε θα χαρακτηρίζονταν ιστορικά ντοκιμαντέρ²¹.

Αναγκαστικά λοιπόν, και για να είμαστε συνεπείς στις μεθοδολογικές επιταγές, μαζί με τις ταινίες που αφηγούνται τη γενική ιστορία ενός χωριού ή μιας συνοικίας, παραλείπονται και ταινίες που παρακολουθούν τη γενική ιστορία ευρύτερων περιοχών ή πληθυσμών, όπως είναι οι Σαρακατσάνοι, οι Έλληνες της Κάτω Ιταλίας, της Αιγύπτου κλπ. Συνεπώς, στις κατηγορίες "τόποι" εντάσσονται μόνο όσα ντοκιμαντέρ αναφέρονται σε χρονολογικά προσδιορισμένες και περιορισμένες περιοχές της τοπικής ιστορίας. Πολλά απ' αυτά είναι αμιγώς αρχαιολογικά -κατηγορία που, αν και δεν ταυτίζεται με το κλασικό ιστορικό ντοκιμαντέρ, δεν έχει εξοβελιστεί από την έρευνα λόγω της στενής συνάφειάς της- και τοποθετούνται στον πίνακα που αντιστοιχεί στην εποχή των αρχαιολογικών ευρημάτων²², ακόμα κι όταν η ταινία έχει ως θέμα της την κινηματογράφιση μιας αρχαιολογικής ανασκαφής ή των εργασιών αναστήλωσης κάποιου μνημείου. Εξάλλου, μέσα απ' αυτή την πρακτική πάντα προβάλλει με διάφορους τρόπους η ιστορία του τόπου.

Ένα ακόμα ζήτημα που πρέπει να διευκρινιστεί είναι ο τρόπος επιλογής των ταινιών που αναφέρονται σε θέματα (ή πρόσωπα) του 20^{ου} αιώνα. Η παραγωγή ντοκιμαντέρ που αφορούν την πρόσφατη ιστορία είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη από κάθε άλλη θεματική και έτσι εδώ ήταν απαραίτητο να γίνουν πολύ δραστικότερες περικοπές, στο βαθμό που πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι πίνακες που καταγράφουν τις ταινίες γι' αυτή την περίοδο μάλλον λειτουργούν ενδεικτικά και σε καμιά περίπτωση δεν καλύπτουν το εύρος των ιστορικών ενδιαφερόντων του αιώνα.

Παρόλο που μιλήσαμε για τον κλονισμό της προτεραιότητας της πολιτικής ιστορίας στις σύγχρονες ιστορικές σπουδές, εντούτοις στην καταλογογράφηση των ντοκιμαντέρ που αναφέρονται στον 20^ο αιώνα η πρωτοκαθεδρία αυτής της πλευράς της ιστορίας δε διασαλεύτηκε. Εξάλλου, τέτοιας έκτασης αλλαγές δεν εμπεδώνονται τόσο εύκολα.

Μία πολύ μεγάλη κατηγορία ντοκιμαντέρ είναι οι προσωπογραφίες. Ήταν απολύτως ανέφικτο να συνυπάρξουν στους πίνακες όλες οι ταινίες ντοκιμαντέρ που βιογραφούν προσωπικότητες του αιώνα από κάθε χώρο. Ειδικά από τον καλλιτεχνικό και λογοτεχνικό χώρο τα πορτρέτα είναι αμέτρητα. Έτσι, για να μην απουσιάζουν παντελώς οι προσωπικότητες του 20^{ου} αιώνα προτιμήθηκε να συμπεριληφθούν μόνο οι ταινίες που

παρουσιάζουν πολιτικά πρόσωπα, ενώ για τους υπόλοιπους χώρους υιοθετήθηκε ένα *terminus antequem*, σε σχέση με τη χρονολογία γέννησής τους και το καλλιτεχνικό ρεύμα στο οποίο ανήκουν (στις περιπτώσεις των καλλιτεχνών). Έτσι, τα ντοκιμαντέρ που επιλέγουν ως θέμα τους εκπροσώπους της γενιάς του '30 -απ' όλες τις τέχνες- δεν καταγράφονται, κάτι το οποίο σημαίνει ότι στην ουσία -και για λόγους συνέπειας και αναλογίας- απουσιάζουν όλοι οι βιογραφούμενοι που γεννήθηκαν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μετά, ή τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1890, και ανήκουν σ' αυτή την καλλιτεχνική γενιά. (Εξάλλου πολλοί απ' αυτούς ήταν εν ζωή όταν έγιναν οι ταινίες.) Φυσικά, παραλείπονται και οι εκπρόσωποι των μεταγενέστερων ρευμάτων. Αυτή η χρονολογία γέννησης λοιπόν ισχύει ως *terminus antequem* και για τα πρόσωπα που θα εντάσσονταν στην κατηγορία "κοινωνία" ενώ δεν ισχύει γι' αυτά που εντάχθηκαν στην "πολιτική" με τη στενή ή την ευρεία της έννοια που περιγράφηκε παραπάνω.

Ο συνδυασμός της χρονολογίας γέννησης με το καλλιτεχνικό ρεύμα στο οποίο ανήκουν οι βιογραφούμενοι είναι μια ικανοποιητική ασφαλιστική δικλίδα, που ωστόσο δεν αποτρέπει πλήρως τις πιθανότητες παραφωνιών ή σχετικής αυθαιρεσίας. Για να γίνουμε σαφέστεροι, δυσκολίες προκύπτουν όταν, αναγκαστικά, μαζί με πρόσωπα που ζούσαν και παρήγαν ως και τις δεκαετίες του '80 και του '90 ή ζουν ακόμη, πρέπει να αποκλειστούν και άλλα -όπως ο Νίκος Σκαλκώτας ή ο Ιωάννης Συκουτρίης- που απεβίωσαν πριν τα μισά του αιώνα, ακριβώς επειδή δεν είχαν γεννηθεί τον προηγούμενο αιώνα. Αντίστοιχα, εκπρόσωποι της γενιάς του '30 που είχαν γεννηθεί μέσα στη δεκαετία του 1890 ή ακόμα και στις αρχές της, όπως ο Στρατής Μυριβήλης ή ο Γιάννης Σκαρίμπας, πρέπει να παραλειφθούν λόγω της καλλιτεχνικής τους ταυτότητας, ενώ άλλα -όπως η Μαρία Πολυδούρη που γεννήθηκε το 1902, και μάλλον μόνο αυτή- συμπεριλαμβάνονται, καθώς εντάσσονται στο προηγούμενο της λογοτεχνικής γενιάς του '30 ρεύμα του νεορομαντισμού. Αυτή η λογική ακολουθείται και για τις υπόλοιπες τέχνες.

Παραμένοντας στο χώρο της λογοτεχνίας, μια και εμπνέει τα περισσότερα πορτρέτα, πρέπει να επισημάνουμε κι άλλη μία δυσκολία που προκύπτει από την τομή των πινάκων Γ2 και Δ. Στο ερώτημα σε ποιον πίνακα θα τοποθετηθούν τα πρόσωπα, των οποίων η ακμή απλώνεται και στους δύο αιώνες (19^ο και 20^ο), η τομή τοποθετείται στη

λεγόμενη γενιά του 1880, οπότε όλη η παλαμική γενιά καταχωρείται στον πίνακα Γ2, ενώ οι αμέσως μεταγενέστεροι δημιουργοί (Καβάφης, Ξενόπουλος κλπ.) εντάσσονται στο θεματικό πίνακα Δ.

Στα πολιτικοκοινωνικά θέματα του 20^{ου} αιώνα, λαμβάνεται πάντα υπόψη η χρονολογία παραγωγής σε σχέση με το αφηγούμενο γεγονός, ώστε να είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί η ταινία ιστορικό ντοκιμαντέρ²³, ενώ βάσει του χρονολογικού ορίου που αναφέρθηκε πιο πάνω δε συμπεριλήφθηκαν οι ταινίες που βασιζόμενες σε μαρτυρίες ανθρώπων παρουσιάζουν κάποιο γεγονός ή τόπο, εκτός αν τίθεται σε πρώτο πλάνο το ίδιο το γεγονός και όχι τα βιώματα των συγκεκριμένων προσώπων.

Εκτός από τις τρεις μεγάλες κατηγορίες ντοκιμαντέρ που έχουν αποκλειστεί (λαογραφικά-εθνογραφικά, γενικές ιστορίες τόπων, πορτρέτα του 20^{ου} αιώνα πέρα από πολιτικά πρόσωπα) πρέπει να σημειώσουμε και μερικές ακόμα. Αποκλείστηκαν τα ντοκιμαντέρ για την αρχαία μυθολογία, τα θρησκευτικά (εκτός απ' αυτά που παρουσιάζουν σαφώς χρονολογημένες όψεις της χριστιανικής τέχνης ή πρακτικής, κι αυτές στο πλαίσιο της ελληνικής ιστορίας), οι ταινίες που εικονογραφούν λογοτεχνικά έργα ή στοχάζονται πάνω σε ποιήματα, όσες καταγράφουν αναπαραστάσεις μαχών και άλλων ιστορικών γεγονότων που έλαβαν χώρα σε ευρύτερες κοινωνικές εκδηλώσεις ή σε εορτασμούς εθνικών επετείων, αυτές που αναφέρονται στη λαϊκή μουσική και το ρεμπέτικο τραγούδι (μεγάλη κατηγορία που χρήζει ειδικής διερεύνησης), καθώς και όσες παρουσιάζουν την ιστορία μιας επιχείρησης, ενός οργανισμού ή κάποιου φορέα²⁴ χωρίς να συνδέεται με τη γενικότερη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.

Επίσης, δε συμπεριλαμβάνονται ταινίες που πραγματεύονται μεν πλευρές της ελληνικής ιστορίας αλλά σ' ένα ευρύτερο γεωπολιτισμικό πλαίσιο που υπερβαίνει την εθνική αφήγηση (Βαλκάνια, Μεσόγειος, Μέση Ανατολή) -εδώ δε μιλάμε για ντοκιμαντέρ που αφορούν στοιχεία ελληνικής ιστορίας αυτών των περιοχών, π.χ. η εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου κλπ.- καθώς φυσικά και ξένες παραγωγές που αναφέρονται στην ελληνική ιστορία (εκτός από ορισμένες ταινίες Ελλήνων δημιουργών που χρηματοδοτήθηκαν από ευρωπαϊκούς τηλεοπτικούς σταθμούς και, εξάλλου, καταγράφονται στις ελληνικές φιλμογραφίες). Ακόμη, δε μελετήθηκαν οι κυπριακές ταινίες.

Τέλος, στους πίνακες της ΕΡΤ και συγκεκριμένα στις παραγωγές που αποτελούν τηλεοπτικές σειρές, οι τίτλοι των επεισοδίων συμπεριλαμβάνονται μόνο στις περιπτώσεις που η διαφοροποίηση ή η εξειδίκευση της θεματολογίας το επιβάλλει, και με την προϋπόθεση ότι ήταν καταγεγραμμένοι στα αρχεία. Εξαιτίας αυτού του παράγοντα, παρατηρούνται ορισμένες φορές άλματα και κενά στην αρίθμηση των επεισοδίων, όχι από τυπογραφικό λάθος αλλά επειδή τα σχετικά επεισόδια δεν βρέθηκαν καταλογογραφημένα στην ΕΡΤ. Ακόμη, πρέπει να τονιστεί ότι έχουν παραλειφθεί εντελώς από τους θεματικούς χάρτες τόσο οι σειρές που γενικά δεν έχουν ιστορικό προσανατολισμό, αλλά μεμονωμένα επεισόδιά τους εμπίπτουν στα ενδιαφέροντα της έρευνας -τα οποία κι αυτά παραλείπονται-, όσο και οι μεγάλες τηλεοπτικές σειρές ιστορικών (αλλά κυρίως κοινωνικών και πολιτιστικών) ντοκιμαντέρ "Παρασκήνιο", "Η ΕΡΤ σε όλη την Ελλάδα", "Η ΕΡΤ στη Βόρεια Ελλάδα", "Περισκόπιο", "Τέχνη και Πολιτισμός", καθώς αριθμούν εκατοντάδες επεισόδια και οπωσδήποτε δε θα ήταν δυνατόν να διατηρηθεί μ' αυτά στο επιθυμητό μέγεθος η εργασία. Εξάλλου, αυτές οι εκπομπές συνιστούν ιδιαίτερα κεφάλαια της ελληνικής τηλεοπτικής παραγωγής.

Καταβλήθηκε προσπάθεια οι πίνακες που ακολουθούν να μπορούν να διαβαστούν με όσο το δυνατόν περισσότερους τρόπους επιτρέπει η δισδιάστατη γραφική αναπαράστασή τους. Οι παράμετροι που θα μπορούσαν κάθε φορά να προταχθούν ποικίλλουν. Η καταγραφή θα διατηρούσε το ενδιαφέρον της -και κάθε φορά θα πρόσθετε νέες πληροφορίες για τη συνολική παραγωγή και θα πρόσφερε τροφή για διαφορετικά συμπεράσματα- είτε παρουσίαζε το υλικό κατά χρονιά παραγωγής, είτε κατά ιστορική περίοδο αναφοράς, είτε κατά θεματικές πλευρές της ιστορίας, είτε κατά σκηνοθέτη, παραγωγό, ιδεολογική αναφορά της ταινίας κλπ. Τα περισσότερα απ' αυτά τα στοιχεία δίνονται στην καταλογογράφησή μας κι έτσι ο αναγνώστης μπορεί σύμφωνα με το πεδίο που τον ενδιαφέρει να προσπελάσει το υλικό, άλλοτε ευκολότερα κι άλλοτε δυσκολότερα.

Έτσι, πέρα από τα στοιχεία που περιγράφηκαν νωρίτερα, στη χαρτογράφηση προστίθεται ακόμη το όνομα του σκηνοθέτη αλλά και ο παραγωγός, όταν αυτός είναι κρατικός φορέας ή μεγάλος ιδιωτικός οργανισμός, ενώ δεν αναφέρεται όταν είναι κάποια ιδιωτική εταιρία παραγωγής. Τέλος, οι ταινίες που βάσει του τίτλου τους δε διαφωτίζουν

σχετικά με το θέμα που πραγματεύονται, συνοδεύονται από σχετικό πληροφοριακό σχόλιο, όπως αυτό παραδίδεται από τις βιβλιογραφικές και φιλμογραφικές πηγές, χωρίς να έχουν γίνει επεμβάσεις παρά μόνο όταν υπήρξαν απολύτως αναγκαίες.

Η παρουσίαση των ταινιών, λοιπόν, κατά βάση γίνεται σύμφωνα με τη χρονιά παραγωγής τους (ή προβολής τους, στον πίνακα της EPT), στο πλαίσιο πάντα της ειδικής θεματικής κατηγορίας στην οποία ανήκουν. Στις περιπτώσεις που η χρονιά παραγωγής ταυτίζεται, τα ντοκιμαντέρ ταξινομούνται κατ' απόλυτη αλφαβητική σειρά (συμπεριλαμβανομένου και του άρθρου) στο γενικό κινηματογραφικό πίνακα και κατά σειρά ημερομηνίας προβολής στους πίνακες της EPT παρόλο που αυτή δεν αναφέρεται στους καταλόγους μας -σχετικά μ' αυτή την πληροφορία τα αρχεία της EPT υπήρξαν ιδιαίτερα διαφωτιστικά.

Και μετά απ' αυτή την απαραίτητη εισαγωγική φλυαρία, ακολουθεί το κυρίως σώμα της έρευνας. Προηγούνται οι γενικοί κινηματογραφικοί πίνακες (που, θυμίζουμε, ονομάζονται έτσι, αλλά περιλαμβάνουν κάθε παραγωγή μικρού ή μεγάλου μήκους, εκτός απ' αυτές της EPT -δηλαδή κινηματογραφικές παραγωγές, ταινίες βίντεο και άλλες που προορίζονται για αποκλειστική εκπαιδευτική χρήση) και έπονται οι ενδεικτικοί γενικοί πίνακες της EPT. Στο τέλος, ολοκληρώνουν την παρουσίαση οι ταινίες που αποτελούν παραγωγές της ET-3 οι οποίες -καθώς είναι λίγες- δεν υπήρξε λόγος να διαχωριστούν θεματικά²⁵.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Κινηματογραφικές παραγωγές - βίντεο

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ (Α)

Τίτλος ταινίας	Σκηνοθέτης	Έτος παραγωγής	Παραγωγή	Σχόλια
Πολιτική				
Πέλλα, η χώρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου	Μ. Παπανικολάου	1972		Χρονικό της πορείας του Μ. Αλεξάνδρου
Αλέξανδρος ο Μέγας – Ανάμεσα στην ιστορία και το θρύλο	Ν. Μάτσας	1977		
Πελοποννησιακός Πόλεμος	Γ. Καραχισαρίδης	1990	ΥΠΠΟ	
Meri Amen (Αναζήτηση σε τρία μέρη κι έναν τόπο)	Θ. Μοσχόπουλος	1995		Μέγας Αλέξανδρος στην Αίγυπτο
Μνήμη Μηδικών Πολέμων	Γ. Οικονόμου	1995	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Η αθηναϊκή δημοκρατία τον 5 ^ο π.Χ. αιώνα		1997	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Αλέξανδρος ο Μέγας		1998	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Αρχαία ελληνική ιστορία			Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	
Κοινωνία				
Άνθρωποι και θεοί	Ρ. Μανθούλης – Ηρ. Παπαδάκης	1965		Εικόνα του αρχαίου ελληνικού κόσμου μέσα από ναούς, θέατρα και στάδια
Η μεγάλη συνάντηση	Ν. Μάτσας	1969	Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών	Το ταξίδι του Απόστολου Παύλου στην Ελλάδα και στην Κύπρο
Το ιστορικό των Ολυμπιακών Αγώνων	Ευγ. Περιορή	1969		
Ολυμπία	Αγγ. Λάμπρου	1971	Επιτροπή	Η γένεση και η

			Ολυμπιακών Αγώνων	ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων
Ο θάνατος στην Αρχαιότητα	Ι. Γρίβας	1977		
Αριστοτέλης	Ν. Μάτσας	1979		
Τα Ασκληπιεία στην Αρχαιότητα - Ιατρική στα χρόνια του Ιπποκράτη	Ι. Γρίβας	1979		
Αρίσταρχος	Ν. Μάτσας	1980		Αρχαία αστρονομία
Το παιδί στην Αρχαιότητα	Γ. Κωνσταντινόπου- λος	1980		
Παγκόσμια κληρονομιά	Ευγ. Περιορή	1981		Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η διάδοσή τους
Το κλασικό όραμα	Ν. Μάτσας	1981		Καλλιτεχνική και πολιτιστική κληρονομιά του 5 ^{ου} π.Χ. αι.
Πρώτη έκδοση: πριν από 5.000 χρόνια	Ν. Μάτσας	1982		Οι πρώτες ελληνικές γραφές
Αναμέτρηση στο φως: Η διάρκεια της ολυμπιακής ιδέας	Ν. Μάτσας	1985		
Στους ορίζοντες του μύθου	Φ. Μελανίτου	1988		Η πορεία από τον άνθρωπο των Πετραλώνων στο Λαβύρινθο της Κνωσσού και τον πολιτισμό του Ακρωτηρίου μέσα από τους αρχαίους ελληνικούς μύθους
Λύκαιος Δίας	Β. Καζάν	1989		Οι αθλητικοί αγώνες στο όρος Λύκαιο
Η καθημερινή ζωή	Π. Μουρίκη	1991	Ίδρυμα Μελετών	

στην Αρχαιότητα			Λαμπράκη	
Η πόλη στους ελληνιστικούς χρόνους	Π. Μουρίκη	1991	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	Δίον – Πέργαμος – Πέλλα – Βεργίνα
Η αρχαία ελληνική γλώσσα	Μ. Σπυράτου	1992	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Έστιν ουν τραγωδία	Στ. Ιωάννου	1994	ΕΚΚ (συμπαράγωγή)	Η συμβολή των τελετών διονυσιακής λατρείας στη γέννηση της τραγωδίας και της κωμωδίας
Μινωική Κρήτη: Δημόσια και ιδιωτική ζωή	Α. Κουμπούρας	1994	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Πόλις-κράτος: Αποικισμός	Ομάδα Περίπλους	1994	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	Το παράδειγμα Κόρινθος / μητρόπολη Συρακούσες / αποικία
Αρχαίες Κυκλάδες		1996	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Μινωική Κρήτη		1996	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Μυκηναϊκός πολιτισμός		1996	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Ο χορός στην αρχαία Ελλάδα		1997	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Ασκληπιός και Ιπποκράτης στην Κω	Δ. Καλλούδας	1998		
Μνήμης χάριν	Αντ. Κιούκας	1999	ΙΖ' Εφορία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων – Μουσείο Βασιλικών Τάφων Αιγών (Βεργίνα)	Μακεδονικά ταφικά έθιμα – Θάνατος Φιλίππου Β'
Ακρόπολις	Ε. Στεφανή	2001	ΕΚΚ (συμπαράγωγή)	Πειραματικό – Το μνημείο στη συλλογική

				μνήμη και η εκμετάλλευσή του
Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι: Ηράκλειτος		2001	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Ερμογένους οίκος	Β. Χριστοδούλου	2002	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	Μια τυπική κατοικία της Πριήνης
Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα	Μ. Χολέβας	2002	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	
Πρόσωπα και επιστήμες		2002	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Αρχιμήδης – Πυθαγόρας – Θαλής – Ευκλείδης
Αναζητώντας τον άθλο	Γ. Πετρίτης	2003		Αθλητικοί αγώνες στην αρχαία Ελλάδα
Τα λιμάνια της πορφύρας	Β. Πεζίρη	2003	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	Εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις Μινωιτών – Φοινίκων
Ιστορία της φιλοσοφίας - Δημόκριτος		2004	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Κρήτες ολυμπιονίκες (Ο αθλητισμός στην αρχαία Κρήτη)	Α. Χαρωνίτης	2004	Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηρακλείου	Από τα μινωικά μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια
Μαρμάρινες μνήμες	Ν. Κατσαούνης	2004		Η έκθεση «Μεγάλη Ελλάδα, Αθλητισμός και Ολυμπισμός στην περιφέρεια του ελληνικού κόσμου - Κάτω Ιταλία, Σικελία» στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2004

Οι φιλόσοφοι κι... εγώ	Μ. Σπυράτου	2004		Θαλής – Αναξίμανδρος – Αναξίμενης
Οι φιλόσοφοι κι... εγώ	Μ. Σπυράτου	2004		Παρμενίδης – Εμπεδοκλής - Ζήνων
Οι φιλόσοφοι κι... εγώ	Μ. Σπυράτου	2004		Δημόκριτος - Αναξαγόρας
Οι φιλόσοφοι κι... εγώ	Μ. Σπυράτου	2004		Αριστοτέλης
Οι φιλόσοφοι κι... εγώ	Μ. Σπυράτου	2005		Επίκουρος
Κοινωνική ζωή στην αρχαία Ελλάδα		2005	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Ο γάμος στην αρχαία Ελλάδα από τον Όμηρο στα κλασικά χρόνια
448 π.Χ. Ολυμπιάδα	Π. Πισσάνος	2005		
«...4000 χρόνια μετά...»	Γ. Νικολαΐδης	2006		Το πρώτο μινωικό ναυάγιο που έχει βρεθεί (Κόλπος Μιραμπέλου Κρήτης, Ιούνιος 2005)
Τέχνη				
Η ομορφιά του θανάτου	Ν. Μάτσας	1972		Η ανατομία του θανάτου στην αρχαία τέχνη
Λουλούδια στην πέτρα	Θ. Μενάνδρου	1975		Από τους μινωικούς χρόνους έως το τέλος των κλασικών χρόνων
Αρχαία μουσικά όργανα	Γ. Κωνσταντινόπου- λος	1980		
Ελληνικές αρχαιότητες	Στ. Τσαρουχάς	1980	ΥΠΠΟ – Μουσείο Λούβρου	
Η εξέλιξη της τέχνης στην αρχαία Ελλάδα	Γ. Κωνσταντινόπου- λος	1981		Κρητομινωική περίοδος
Η εξέλιξη της τέχνης στην αρχαία Ελλάδα	Γ. Κωνσταντινόπου-	1981		Θήρα – κυκλαδικός

	λος			πολιτισμός
Η εξέλιξη της τέχνης στην αρχαία Ελλάδα	Γ. Κωνσταντινόπουλος	1981		Μυκηναϊκή περίοδος
Ο ερωτισμός στην αρχαία ελληνική τέχνη	Ντ. Μαυροειδής	1983	ΥΠΠΟ	Από την απόλυτη ελευθερία έκφρασης του αρχαίου κόσμου στη σταδιακή απαγόρευση μετά το τέλος της ελληνο – ρωμαϊκής περιόδου
Ο κύκλος του Διονύσου	Ν. Μάτσας	1984		Από την τελετουργία και τις μάσκες του πρωτόγονου ανθρώπου στο θέατρο τέχνης και μυστηρίων της αρχαίας Ελλάδας
Ελληνικά ρωμαϊκά ψηφιδωτά δάπεδα	Χρ. Παληγιαννόπουλος	1985	ΥΠΠΟ	Από τις απαρχές της τέχνης (Σικυώνα – Πέλλα) μέχρι τα πρώτα χριστιανικά χρόνια
Κρίνοι και αίγαυροι	Δ. Αναγνωστόπουλος	1987	ΥΠΠΟ	Η φύση μέσα από αγγεία, τοιχογραφίες, παραστάσεις της Αρχαιότητας
Τα αρχαία μας θέατρα	Κ. Νάστος	1987	ΥΠΠΟ	
Τα μάρμαρα του Παρθενώνα	Στ. Ιωάννου	1989	ΥΠΠΟ	
Μυστήριο στις Κυκλάδες	Ο. Μαλέα	1993	Τδρυμα Μελετών Λαμπράκη	Τα μαρμάρινα ειδώλια του κυκλαδικού

				πολιτισμού της 3 ^{ης} χιλιετίας π.Χ.
Στοιχεία αρχαίας ελληνικής τέχνης – Τι είναι τέχνη;	Μ. Σπυράτου	1994	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	Από την παλαιολιθική εποχή έως και τα γεωμετρικά χρόνια
Τέχνη και πολιτισμός – Αρχαία Ελλάδα		1995	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Λύσιππος εποίησεν	Ν. Φραγκιάς	1996		Η ζωή και το έργο του γλύπτη Λύσιππου
Τα μάρμαρα του Παρθενώνα		1997	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Σμίλη και πέτρα στον 6 ^ο αιώνα π.Χ.		1998	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Αρχαία ύδραυλις	Μ. Χατζημηχάλη-Παπαλιού	1999	Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών	
Εισαγωγή στο αρχαίο δράμα	Α. Μαραγκουδάκης	1999	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Εποχές του Διονύσου	Ε. Ξηρού	1999		Καλλιτεχνικές απεικονίσεις του θεού Διονύσου
Αρχαία ελληνική τραγωδία: Οι μύθοι και οι ήρωες		2000	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Ιφιγένεια η εν Αυλίδι – Προμηθέας Δεσμώτης - Πέρσες
Αρχαίο ελληνικό θέατρο	Π. Παππάς – Δ. Χαραλάμπους	2000	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	
Αφροδίτη των ρόδων	Ε. Ξηρού	2000	ΕΚΚ (συμπααραγωγή)	Καλλιτεχνικές απεικονίσεις της θεάς Αφροδίτης
Αρχαϊκός λυρισμός – Λυρική ποίηση		2005	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Αρχίλοχος – Σαπφώ
Αρχίλοχος ο Πάριος	Γ. Τριτσιμπίδας	2005		

Ο αμφορέας της Ελευσίνας	Ε. Στούμπου	2005	Μουσείο Ελευσίνας	Η τύφλωση του Πολύφημου από τον Οδυσσέα μέσα από τη γνωστή παράσταση του πρωτο-αττικού αμφορέα του μουσείου της πόλης
Το κορίτσι φεύγει	Ε. Στούμπου	2005	Μουσείο Ελευσίνας	Το πέραςμα της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής από την αρχαϊκή στην κλασική εποχή με παράδειγμα το άγαλμα της Φεύγουσας Κόρης της Ελευσίνας

Τόποι

Τρίπολις – Ασέα	Πρ. Μεραβίδης	1946		
Ολυμπία	Ρ. Κούνδουρος	1956		
Επίδαυρος	Ρ. Κούνδουρος	1958	Εθνικό Ίδρυμα «Β. Παύλος»-ΕΟΤ	
Ακρόπολις των Αθηνών	Ρ. Μανθούλης – Φ. Μενεσθαίος – Ηρ. Παπαδάκης	1960		
Μυκήναι	Ν. Σαμπατάκος	1962		
Ηλεία, γη θεών και ανθρώπων	Ν. Καβουκίδης	1963		
Ακρόπολις – θρόνος της Αθηνάς	Ορ. Λούβρος	1964		
Μυκήνες	Ρ. Κούνδουρος – Στ. Τορνές	1964		
Όλυμπος, το βουνό των θεών	Γ. Διζικιρίκης	1968	Υπουργείο Κυβερνήσεως	
Αθήνα πόλις αιωνίου Απρίλη	Λ. Κουρκουλάκου	1972		Αρχαιότητες της Αθήνας
Θησείο – Κεραμεικός	Αλ. Πορφύρας	1974		
Ναός της Αφαιας Αθηνάς	Αλ. Πορφύρας	1975		

Ναός του Ποσειδώνα	Αλ. Πορφύρας	1975		
Ολυμπία	Άγγ. Σιδεράτος	1976		
Στο βουνό των Ελλήνων	Κ. Καττής	1976		Παρνασσός – Δελφοί – Όσιος Λουκάς: Μυθολογία – αρχαιολογία
Δήλος	Φ. Κάραμποτ	1979		
Η Ρόδος από το μύθο στην ιστορία	Γ. Κωνσταντινόπουλος	1979		Από τη μυθολογία στην ιστορία και μέχρι την πτώση στους Ρωμαίους
Τέχνη στην αρχαία Ρόδο	Γ. Κωνσταντινόπουλος	1979		
Η γη της Ολυμπίας	Φ. Κάραμποτ	1980		
Το στρώμα της καταστροφής	Κ. Βρεττάκος	1980		Η ανασκαφή της καταποντισμένης αρχαίας Καλλίπολης στη λίμνη του Μόρνου
Αρχαία μεταλλεία της Λαυρεωτικής	Π. Δημητρακοπούλου	1983	ΥΠΠΟ	
Διάσωση Ακρόπολης	Κ. Βρεττάκος	1984	ΥΠΠΟ	
Ερέχθειο – συντήρηση Ακρόπολης	Κ. Βρεττάκος	1984	ΥΠΠΟ	
Ολυμπία	Β. Χατζίκος	1984		
Αφαία	Π. Στελλάκης	1986		
Δήλος, το φως που καίει	Θ. Ρακιντζής	1986	ΥΠΠΟ	
Σεμνών θεών	Φ. Κουτσαφτής	1987		Ευρήματα νεκροταφείου 6 ^{ου} -2 ^{ου} π.Χ. αι. στο λόφο του Ιππίου Κολωνού
Δήλος	Γ. Αναστασιάδης	1988	ΤΑΠ	
Δίον, το ιερό των Μακεδόνων	Τ. Ψαρράς	1988	ΤΑΠ	
Η αρχαία Ρόδος	Φ. Λαμπρινός	1988	ΤΑΠ	
Όλωνθος	Μ. Σπυράτου	1988	ΤΑΠ	

Βραυρωνία Άρτεμις	Χ. Ανδρέου	1991		
Αρχαίες Κυκλάδες: Υστερομινωική Θήρα	Α. Κουμπούρας	1995	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Νάουσα – Δεξαμενή μνήμης	Γ. Ντόζη	1995	Δήμος Νάουσας	
Στα βήματα του Πανσανία: Μυκήνες – Επίδαυρος - Ολυμπία	Ν. Ξυθάλης	1995		
Χρυσά σταυροδρόμια της αρχαίας Ελλάδος: Ακρόπολη – Δελφοί	Ν. Ξυθάλης	1995		
Βέροια: Η ανάδυση μιας αρχαίας πολιτείας	Ν. Γραμματικόπου- λος	1996	ΕΙΕ	
Η Αθήνα και οι Ρωμαίοι	Φ. Σοφιανός	1996	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	Όψεις της κοινωνικής ζωής και της πολιτιστικής δημιουργίας στην Αθήνα του 2 ^{ου} μ.Χ. αι.
Η Μεγάλη Ελλάδα της Ιταλίας		1996	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Μεταπόντιο – Σύβαρις – Ποσειδωνία – Κρότων – Επιζεφύριοι Λοκροί – Τύνδαρις – Ιμέρα - Αίγεστα
Συντηρώντας... διατηρώντας τη μνήμη	Αντ. Χιώτης	1996		Εργασίες συντήρησης ψηφιδωτών δαπέδων στη Δήλο
Ελεύθερνα	Μ. Σπυράτου	1997	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Η άγνωστη Ελλάδα		1997	Εκπαιδευτική Τηλεόραση - ΥΠΕΠΘ	Ροδανός – Μασσαλία – Φόρμικα – Νίκαια – Αγάθη – Αλαλία
Η Ελλάδα της Μικράς		1997	Εκπαιδευτική	Πέργαμος –

Ασίας			Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Φώκαια – Σμύρνη – Τέως – Έφεσος – Πριήνη – Μίλητος – Δίδυμα – Αλικαρνασσός
Κεραμεικός – Εκτός των τειχών	Ε. Μαρμαρά	1997		
Μίλητος: Μια πόλη σε 4 διαστάσεις	Α. Κουμπούρας	1997	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	
Αρχαία Ήπειρος	Σ. Στασινός	1998		
Στο Δήλιο Απόλλωνα	Γ. Τριτσιμπίδας	1998		
Αρχαία Σάμος	Π. Ζενέλης	1999		
Ιδαίου μύθοι	Λ. Χαρωνίτης	1999		
Μικρά Ασία... Αναζητώντας όσα δεν έσβησε ο Χρόνος – Από την Κνίδα στα Μύρα	Δ. Λουκόπουλος	1999	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	
Μικρά Ασία... Αναζητώντας όσα δεν έσβησε ο χρόνος – Από την Τέω στη Σμύρνη	Δ. Λουκόπουλος	1999	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	
Πειραιάς, το Αρχαιολογικό Μουσείο και η ιστορία της αρχαίας πόλης	Π. Ζενέλης	1999		
Ένα παράθυρο στη γη	Π. Παππάς – Δ. Χαραλάμπους	2000	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών που έγιναν κατά την κατασκευή του Μετρό της Αθήνας
Ύδρα – Δοκός (5.000 χρόνια)	Λ. Χαρωνίτης	2000		Από τη νεολιθική εποχή ως τα πρωτοχριστιανικά χρόνια
Αιανή – Ιππική πορεία στο χρόνο	Δ. Γκουζιώτης	2001	Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής	Αρχαίες διαβάσεις Αιανής-Δίου

Αρχαία Άβδηρα 2001	Π. Μιχαήλ	2001		
Το Ερέχθειο και ο χρόνος	Σ. Δρακοπούλου	2001	Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης	
Φύλακες του χρόνου	Μ. Μαντά	2001		Νεκροταφείο Αχέροντα – Δωδώνη – Βεργίνα – Δήλος – Θήρα
Θεμιστόκλεια τείχη	Λ. Δρογκάρης	2002		Από το 479 π.Χ. και για 7 αιώνες η ιστορία της αρχαίας Αθήνας μέσω των οχυρών της
Ο αρχαίος κόσμος		2002	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	Σειρά: Δελφοί – Δήλος – Έφεσος – Κνωσσός – Φαιστός – Μυκήνες – Άργος – Τίρυνθα – Ολυμπία – Επίδαυρος – Κόρινθος – Ρόδος – Κως – Σαντορίνη – Τροία - Πέργαμος
Οι φύλακες της μνήμης	Στ. Ψυλλάκης	2002	ΚΕ' Εφορία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων	Αρχαιότητες της Δυτικής Κρήτης
Τα έργα στην αθηναϊκή Ακρόπολη	Σ. Μαυρομαμάτης	2002	Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης	
Ρόδος – Πάφος – Λιλόβαio: Νεκροπόλεις και ταφικές πρακτικές στους ελληνοιστικούς	Στ. Νιζήρης	2002	ΚΒ' Εφορία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Ρόδος)	

χρόνους				
Δελφοί – Το ιερό των χρησμών	Δ. Αναγνωστόπουλος	2003		
Παρθενώνας	Κ. Γαβράς	2003		
Θάσος, νήσος αερία	Απ. Τσιτσούλης	2004	ΙΗ' Εφορία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Καβάλας	
Μεγάλη πόλις και Λύκαιο όρος	Π. Ζενέλης	2004	Δήμος Μεγαλόπολης	
Ναός Επικουρίου Απόλλωνος – Έργο αποκατάστασης	Ε. Ξηρού	2004	ΥΠΠΟ	Βάσσεις Φιγάλειας
Ο ιερός βράχος	Ν. Παράσχη	2004	Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης	
Ήλις: Η πατρίδα της ειρήνης		2005	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
31 λεπτά στη Δήλο	Ε. Σκυργιάννη	2005		
Ανθρώπων ενθύμια	Στ. Λαζαρίδης	2006		Αρχαιολογικός χώρος της Αλυκής Θάσου
Κνωσός, ο λαβύρινθος των μύθων	Ν. Νταγιάντας	2006		

A - B

Εκμαγεία και αντίγραφα	Γ. Καλογιάννης	1989	ΥΠΠΟ	Ιστορία της ελληνικής τέχνης από τον κυκλαδικό πολιτισμό μέχρι το Βυζάντιο
Βωβαί πηγαί λάλον ύδωρ	Β. Ξύδης	1992		Η τέχνη ως συνδετικός κρίκος μεταξύ αρχαίας και χριστιανικής θρησκείας
Μικρά Ασία... Αναζητώντας όσα δεν έσβησε ο χρόνος – Από την Έφεσο στην	Δ. Λουκόπουλος	1999	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	

Ηράκλεια				
----------	--	--	--	--

BYZANTIO (B)

Πολιτική				
Εν Βενετία 1453...	Α. Κότση	1995	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	Σχέσεις Βυζαντίου - Βενετίας
Ιουστινιανός – Μια ιστορία σαν ψηφιδωτό	Μ. Σπυράτου	1996	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Όταν ψιθυρίζουν οι σκιές εσύ ν' ακούς και να μαθαίνεις	Δ. Παντελιάς	1998	ΥΠΠΟ - Δ' Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσων	Πολιορκίες του κάστρου της Ρόδου τον 15 ^ο αι.
Βυζαντινή Ιστορία			Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	
Κοινωνία				
Κύριλλος και Μεθόδιος	Τ. Λέρτας	1989	ΥΠΠΟ	
Εικονομαχία – Η εικόνα και η εποχή της	Αγγ. Κοβότσος	1996	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Μνήμες από το Βυζάντιο		1996	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Τέχνη				
Βυζαντινά μνημεία της Ελλάδος	Ν. Δημόπουλος	1971	Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών	
Βυζαντινό συναξάρι	Ν. Μάτσας	1977		Βυζαντινή πολιτιστική κληρονομιά
Ο Εμμανουήλ Πανσέληνος και η Μακεδονική Σχολή Αγιογραφίας	Γ. Ζερβουλάκος – Β. Σερντάρης	1983	ΥΠΠΟ	
Ω Γλυκύ μου Έαρ	Β. Κεσίσογλου	1984	ΥΠΠΟ	Τα πάθη του Χριστού μέσα από βυζαντινές εικόνες
Βυζαντινά αριστουργήματα τέχνης	Π. Καλουδάς	1986		
Βυζαντινά αριστουργήματα τέχνης	Π. Καλουδάς	1987		

Βυζαντινά αριστουργήματα τέχνης	Π. Καλουνδής	1988		
Έλληνες τεχνίτες στη μεσαιωνική εποχή	Δ. Γιατζουζάκης	1988		Έλληνες αγιογράφοι της Ιταλίας
Βυζαντινά αριστουργήματα τέχνης	Π. Καλουνδής	1989		
Βυζαντινά αριστουργήματα τέχνης	Π. Καλουνδής	1991		
Τέχνη και πολιτισμός - Βυζάντιο		1995	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Βυζαντινή αγιογραφία: Άγιοι Απόστολοι	Π. Παπαδόπουλος	1996		
Βυζαντινή αγιογραφία: Άγιος Νικόλαος ο Ορφανός	Π. Παπαδόπουλος	1996		
Η δόξα του Βυζαντίου	Γ. Δάμπαςης	1997		Η ομόνομη έκθεση στο Metropolitan Museum της Ν. Υόρκης
Συντήρηση – βιβλιοδεσία κώδικα αρ. 1 Μονής Σιμωνόπετρας Αγίου Όρους	Ε. Στούμπου	2003	10 ^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων	Χειρόγραφο βιβλίο 14 ^{ου} αι.
Τόποι				
Δαφνί (Παναγιά Χρυσοδαφνιώτισσα)	Αγγ. Προκοπίου – G. Hoyningen-Huene	1951		Τα μωσαϊκά της παλιάς εκκλησίας
Το βυζαντινό Γεράκι	Γ. Ζερβουλάκος	1961		
Βυζαντινό μνημόσυνο	Β. Ραφαηλίδης	1962		Αρχοντικά, κάστρα, βυζαντινές εκκλησίες της Καστοριάς
Μικρό οδοιπορικό στην Άρτα	Ν. Μάτσας	1967	Υπουργείο Προεδρίας	Το Δεσποτάτο της Ηπείρου και οι ναοί του – και η σύγχρονη πόλη
Η Ρόδος και οι ιππότες	Γ. Κωνσταντινίδης	1979		1306-1522
Η τέχνη στην ιπποτική Ρόδο	Γ. Κωνσταντινίδης	1979		Αρχιτεκτονική
Αναβρυτή – σπήλαια	Κ. Μερδενισιάνος	1980		Άγνωστα

και παράδοση στον Ταύγετο				βυζαντινά μοναστήρια, ερημοκλήσια, ανεξερευνήτες σπηλιές
Εκκλησίες και αγιογραφίες της Μάνης	Λ. Χαρωνίτης	1983	ΥΠΠΟ	Μέσα Μάνη, 5 ^{ος} – 10 ^{ος} αι.
Εκκλησίες και μοναστήρια στο Αιγαίο και Δωδεκάνησα	Μ. Μαυρίκου	1983	Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος	
Άγιος Νικόλαος Κυριακοσελείων	Γ. Ζερβουλάκος - Β. Σερντάρης	1984	ΥΠΠΟ	Ένα δείγμα της εποχής των Κομνηνών
Βυζαντινή Θεσσαλονίκη	Απ. Κρυωνάς	1985	Δήμος Θεσσαλονίκης	
Μυστράς	Δ. Αρβανίτης	1988	ΤΑΠ	
Οι αναστυλώσεις των βυζαντινών μνημείων της Θεσσαλονίκης	Στ. Μπενάς	1989	ΥΠΠΟ	
Βυζαντινή Βασιλεύουσα	Α. Εμμανουήλ – Π. Σεβαστίκογλου	1992		
Ρόδος: σταυροδρόμι πολιτισμών	Λ. Ποπώφ – Λ. Αρβανιτίδης	1993	ΥΠΠΟ – Δ' Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσων	
Κωνσταντινούπολη – Η ίδρυση μιας παγκόσμιας πρωτεύουσας	Θ. Λαμπρόπουλος – Στ. Χαραλαμπίδης	1995	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Πάτμος – Αναφορά στο βυζαντινό μοναχισμό	Θ. Λαμπρόπουλος – Στ. Χαραλαμπίδης	1995	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Βυζαντινή Μακεδονία		1996	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Βυζαντινή Μακεδονία
Θεσσαλονίκη – Τελευταίες αναλαμπές και πτώση	Α. Κότση	1996	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	Κατάκτηση της Θεσσαλονίκης από τον Μουράτ Β' (29/3/1430)
Μυστράς – Στοιχεία, σίτοι, στοιχειά	Μ. Σπυράτου	1996	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Ω Χριστέ μου φύλαττε τους κτήτορας – Τα	Κλ. Φλέσσα	1997	Οργανισμός Πολιτιστικής	

βυζαντινά μνημεία των Πρεσπών			Πρωτεύουσας της Ευρώπης – Θεσσαλονίκη 1997	
Όταν οι άγγελοι μελαγχολούν	Δ. Παντελιάς	1999	ΥΠΠΟ – Δ' Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου	Μεσαιωνικά μνημεία της παλιάς πόλης της Ρόδου
Μονεμβασιά	Ν. Αμπατζής	2003		
Βαράσοβα: Το Άγιον Όρος της Δυτικής Ελλάδας	Απ. Μπρέντας	2006		

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (Γ)

1. Πολιτική				
Ήρωες '21	Π. Χατζηκυριάκος	1972		Οι αγώνες των Ελλήνων για την απελευθέρωση στην περίοδο 1453-1821
Σκηνές επανάστασης	Σ. Μπασιάκος	1973		Η εξέγερση «Ορλωφικά» στην Πελοπόννησο το 1770
Ναυμαχία της Ναυπάκτου	Ν. Κανάκης	1980		
Εφάνη η αρμάδα του Βενετσάνου ημέρα Σάββατο	Δ. Καρβέλα	1987		Η καταστροφή του Παρθενώνα από το Μοροζίνι το 1687
Κοινωνία				
Αμπελάκια – η κοινή συντροφιά	Γ. Προκόβας	1980	ΥΠΠΟ	Η ακμή του χωριού και ο πρώτος συνεταιρισμός του κόσμου
Χώρα των Γραικών 1776	Θ. Νέτας – Φ. Λαμπρινός	1980		Η Ελλάδα μέσα από γκραβούρες, τέλη 18 ^{ου} – αρχές 19 ^{ου} αι.
Και η ευχή των γονέων, Αμήν	Δ. Καρβέλα	1987		Προικοσύμφωνα στην Τουρκοκρατία
Ο νεοελληνικός	Γ. Διζικιρίκης	1991	ΥΠΠΟ	

Διαφωτισμός και το ευρωπαϊκό πνεύμα				
Ιερομονάχου Δαμιανού παραμυθία	Μ. Μωραΐτης	1994		16 ^{ος} αιώνας – Ελληνισμός και Ορθοδοξία στην Παλαιστίνη
Τέχνη				
Ελ Γκρέκο	Αν. Κάψιας	1973		
Εκκλησίες της Αττικής	Μ. Γαβαλά, Β. Ηλιοπούλου, Ευγ. Κάμφωνα	1974		
Δομήνικος Θεοτοκόπουλος εποίει	Ν. Μάτσας	1979		
Κρητική Σχολή Αγιογραφίας στο Άγιο Όρος	Γ. Ζερβουλάκος – Β. Σερντάρης	1981	ΥΠΠΟ	Αγιογράφοι του 16 ^{ου} αιώνα
Δομήνικος Θεοτοκόπουλος	Λ. Χαρωνίτης	1986	ΥΠΠΟ	
Λαϊκές ζωγραφιές του Ερωτόκριτου	Μ. Μαυρίκου	1986	ΥΠΠΟ	
Ρήγας Φεραίος		1999	Εκπαιδευτική Τηλεόραση	
Μια παλέτα γεμάτη ζωή: Δομήνικος Θεοτοκόπουλος		2000	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
2. Πολιτική				
Η μεγάλη ώρα	Ν. Μάτσας	1971	Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών	Η προετοιμασία και η διεξαγωγή της επανάστασης του 1821
Πεισίστρατος Γκούρας	Μ. Κάσσος	1973		Ο φρούραρχος της Αθήνας Γιάννης Γκούρας στην πολιορκία της πόλης από τον Κιουταχή
Η Ελένη του Χαμέρη	Ευγ. Περιορή	1976		Ηρωίδα του 1821 στην Κυπαρισσία

Τσάμικος, μια ηρωική πράσταση	Μ. Ευστρατιάδης	1976		Ο «κοτζαμπασισμός» στη μετεπαναστατική Ελλάδα μέσα από έναν πίνακα του Ζωγράφου και κείμενο του Μακρυγιάννη
Τζίνα του Μαυροειδή	Ευγ. Περιορή	1977		Γυναίκα αρματολού του 1821 από τα Σούλιμα της Κυπαρισσίας
Παναγής Δελώνης	Ευγ. Περιορή	1978		Η ζωή του αγωνιστή από τα Φιλιατρά και οι ιππικοί αγώνες που διεξάγονταν στη μνήμη του (σταμάτησαν με τη Χούντα)
Το κάστρο	Β. Χατζίκος	1979		Τα ιστορικά γεγονότα του Ναυπλίου, 1821-1835
Η Πύλος του '21	Ι. Γρίβας	1989		Η ναυμαχία του Ναυαρίνου
Μανιάτικο μοιρολόι	Γ. Ζερβουλάκος	1989	ΥΠΠΟ	Η αντιοθωνική εξέγερση μέσα στο μανιάτικο μοιρολόι
Ιερός Λόχος	Β. Μάρος	1992		
Είτε θάνατος είτε λευτεριά	Δ. Τράγγαλος	1997	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Γεγονότα 1453-1830 – Η συμμετοχή της Ανατολικής Στερεάς στην Ελληνική Επανάσταση μέσα από τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη
Κολοκοτρώνης		2000	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	

Μπουμπουλίνα		2000	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Η επανάσταση του 1821 μέσα από τους ήρωες		2002	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Ανδρέας Μιαούλης – Μάρκος Μπότσαρης – Γεώργιος Καραϊσκάκης – Κωνσταντίνος Κανάρης
Κοινωνία				
Ερρίκος Σλήμαν	Β. Μάρος	1966	Βαυαρική Τηλεόραση – BBC	
Το αιώνιο ιδανικό	Ν. Μάτσας	1971	Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών	Φιλέλληνες
Εθνικοί ευεργέται	Ν. Μάτσας	1973	Εθνικό Ίδρυμα «Β. Παύλος»	
1896 – αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων	Άγγ. Σιδεράτος	1976		
Η Αθήνα που φεύγει	Α. Μποτοπούλου	1978	Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος	Από τα χρόνια του Όθωνα ως το τέλος του 19 ^{ου} αι.
Ελαίας αίγλη	Μ. Καραμαγγιώλης	1987	ΤΕΔΚ Ν. Λέσβου (συμπααραγωγή)	Η αρχιτεκτονική των βιομηχανικών κτιρίων στη Λέσβο σε συνδυασμό με την οικονομική ανάπτυξη
Η ανταπόδοση του φιλελληνισμού 1896	Β. Δημητρίου	1987	ΥΠΠΟ	
Οδοιπορικό 1843	Δ. Σοφιανόπουλος	1988		Ολυμπιακοί Αγώνες 1896
Μπαρουτόμυλοι της Δημητσάνας	Ν. Σαβουλίδου	1990		Το οδοιπορικό ενός Γάλλου αρχαιολόγου από την Αθήνα στις Μυκήνες
Ο ξένος στον ξένο	Α. Παπαστάθης	1997	ΕΤΒΑ	
	Γ. Τρισιμπίδας	2001		Η ζωή του λόγιου Δημητρίου

				Γαλανού (1760-1833), μελετητή της ινδικής γραμματείας
τέχνη				
Ο Άγιος της Σκιάθου	N. Μάτσας	1965	Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών	Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης
Διονύσιος Σολωμός	Λ. Κουρκουλάκου	1973	Εθνικό Ίδρυμα «Β. Παύλος»	
Λόρδος Βύρων	Κ. Καττής	1973		
Σκιάθος, το νησί του Παπαδιαμάντη	Α. Θεοδωρόπουλος	1977		
Αναπόληση Αριστοτέλη Βαλαωρίτη	Γ. Διζικιρίκης	1980	ΥΠΕΠΘ	
Ανδρέας Κάλβος	Γ. Διζικιρίκης	1984	ΥΠΠΟ	
Ψυχάρης – «Το ταξίδι»	N. Χατζηαθανασίου	1988	ΥΠΠΟ	100 χρόνια από την πρώτη έκδοση του βιβλίου
Τα κάστρα της λευτεριάς	Γ. Μπελεσιώτης	1989		Πάνω σ' έναν πίνακα του Παναγιώτη Ζωγράφου
Νικόλαος Μάντζαρος	Κ. Νάστος	1991	ΥΠΠΟ	
Διονύσιος Σολωμός		1999	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Κωστής Παλαμάς		1999	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Ανδρέας Κάλβος		2000	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Αθανάσιος Χριστόπουλος, ένας λησμονημένος ποιητής	Στ. Τσαρουχάς	2001	ΕΚΚ – ΕΡΤ – Δήμος Καστοριάς	
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης		2001	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	

20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ (Δ)

Πολιτική				
Η τραγωδία του Αιγαίου	Β. Μάρος	1961		Από τις αρχές του αιώνα μέχρι το

				τέλος του Εμφυλίου
Κύπρος, το νησί των παλικαριών	Ν. Δημόπουλος	1964		Ο αγώνας των Κυπρίων από το 1940 και μετά
Μορφές που πέρασαν	Ηλ. Περγαντής	1965		Ελευθέριος και Σοφοκλής Βενιζέλος
Περιπτώσεις του Όχι	Δ. Αυγερινός – Λ. Παπαστάθης	1965		Ένα χρονικό της Κατοχής
Ελευθέριος Βενιζέλος	Λ. Κουρκουλάκου	1966		
Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών	Κ. Χρονόπουλος	1971		Από το 1944 ως τη Δικτατορία
Γρηγόρης Αυξεντίου: Ένας ήρωας με μνημοσκόπιο	Γ. Φιλής	1973		
Ο νέος Παρθενώνας	Ομάδα των 4	1975		Πολιτικοί εξόριστοι από το 1947
Για την Ικαρία	Λ. Κοντοθεοδώρου	1977		Κατοχή και εξόριστοι 1945-1952
Μακάριος: Η μεγάλη πορεία	Ε. Ιωαννίδης	1977		
Παράσταση για ένα ρόλο	Δ. Γρηγοράτος	1977		Ο ρόλος των ξένων συμφερόντων στη Μικρασιατική Καταστροφή, τον Εμφύλιο, τη Δικτατορία
Φως ιλαρόν	Θ. Νέτας	1977		Μικρασιατική Καταστροφή - Αϊβαλί
Χορτιάτης – υψόμετρο 670μ.	Στ. Χατζημιχαηλίδης	1977		Το ολοκαύτωμα ενός χωριού στη γερμανική Κατοχή
Η ηλικία της θάλασσας	Τ. Παπαγιαννίδης	1978		Γεγονότα 1917-1977
Εμφύλιος λόγος	Δ. Λεβεντάκος	1979		Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης
Το μέγα ντοκουμέντο	Γ. Φιλής	1979		Από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι

				την εισβολή στην Κύπρο, με άξονα τις ελληνοτουρκικές σχέσεις
Από τη Νίκαια στην Κοκκινιά	Ν. Αλευράς – Ν. Νικολαΐδης	1981	ΥΠΠΟ	Από τη Νίκαια της Μικράς Ασίας και την εγκατάσταση στη νέα πατρίδα μέχρι το Μπλόκο της Κοκκινιάς
Άρης Βελουχιώτης – Το δίλημμα	Φ. Λαμπρινός	1981		
Διωγμοί εις βάρος των λαών Μ. Ασίας και Κύπρου	Αν. Ξεπαπαδάκος	1981		
Η δίκη της Χούντας	Θ. Θεοδοσόπουλος	1981		Από την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Μεταξά (1936) ως τη Μεταπολίτευση και την καταδίκη των συνταγματαρχών (1975)
Η δίκη των βασανιστών: ΕΑΤ/ΕΣΑ 1967-1974	Θ. Θεοδοσόπουλος	1982		Τα βασανιστήρια κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και η δίκη των βασανιστών
Το ντοκουμέντο	Τ. Λέρτας	1982		1936-1944
Χωριό μου Σλάτινο, τώρα Χρυσή	Ν. Πετανίδης	1982		Ξεριζωμός των Ποντίων
Η γυναίκα στην Αντίσταση	Α. Κεσίσογλου	1984		
Καλάβρυτα: ποτέ πια	Ν. Μάτσας	1987		Μνήμες από το ολοκαύτωμα
Φοιτητικό αντιδικτατορικό κίνημα	Δ. Γιατζουζάκης	1988		
Πορτρέτο Ανδρέα Παπανδρέου	Στ. Στρατηγάκος	1989		
1940 – πέραν του καθήκοντος	Β. Μάρος	1990	Γερμανική Τηλεόραση	

			(συμπααραγωγή)	
Πολυτεχνείο	Θ. Μαραγκός	1991	ΥΠΠΟ	Τα γεγονότα του Νοέμβρη '73
Έλληνες μαχηταί στο Ελ Αλαμείν	Β. Μάρος	1993		
Tanah Lot, στην άκρη της γης	Π. Μπουρνιάς	1995		Μύθος και πραγματικότητα για τον Αλεβίζο τον Έλληνα, ιδιόμορφο μονάρχη στο Ινδονησιακό πέλαγος
Ένα Νοέμβρη κάποτε	Ν. Πιλάβιος	1997	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	Εξέγερση του Πολυτεχνείου
Συνασός – Τοπογραφία της μνήμης	Τ. Κουλμάσης – Η. Σιαφλάκη	1997	ΕΚΚ (συμπααραγωγή)	Ιστορία ενός χωριού της Καππαδοκίας
Ανδρέας, οι αναμνήσεις μιας οικογένειας	Ν. Πιλάβιος	1999		Ανδρέας Παπανδρέου
Ο αιώνας μας: Εγκυκλοπαίδεια του 20ού αι. – 100 χρόνια Ελλάδα		1999	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	Σειρά
Παιδιά ήμαστε τότε... Οι Μικρασιάτες θυμούνται	Πλ. Καϊτατζής	1999	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	Η ζωή στη Μικρά Ασία, η καταστροφή, η εγκατάσταση στην Ελλάδα
Το ταξίδι	Μ. Μαυρίκου	1999	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (συμπααραγωγή)	Ανταλλαγή πληθυσμών 1922-24 – Έλληνες από το Αϊβαλί, Τουρκοκρητικοί από το Ρέθυμνο
Το προσφυγικό ζήτημα (Από τη Μικρασιατική Καταστροφή στον 21 ^ο αιώνα)		2001	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Μνήμες αγωνιστών	Ε. Ξηρού	2002		Αγωνιστές Εθνικής Αντίστασης
Αν ήμουν εκεί	Π. Παππάς – Δ.	2003	ΥΠΕΠΘ –	Εξέγερση

	Χαραλάμπους		Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς	Πολυτεχνείου
17 ^η Νοεμβρίου		2003	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Αν ζήσουμε θα έχουμε να λέμε ιστορίες	Κ. Μαχαίρας	2005	ΕΡΤ – Πολεμικό Μουσείο	Από την ημέρα κήρυξης του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα
Κακολύρι 5/44... Η ιστορία μιας μέρας	Στ. Ιωάννου	2005		Το ολοκαύτωμα του χωριού από τους Γερμανούς
Η επιστροφή του Ανδρέα 1953-1967	Ν. Πιλάβιος	2006		Ανδρέας Παπανδρέου
Κοινωνία				
Η ιστορία του πραγματικού Ζορμπά και του Νίκου Καζαντζάκη	Τ. Τσαγκάρης	1964		
Επισκεφθείτε την Ελλάδα	Φ. Λαμπρινός	1970	Ινστιτούτο Κινηματογραφίας Μόσχας	Ιστορική ανασκόπηση τουριστικού ρεύματος 1939- 1967 (εκτός της περιόδου του Εμφυλίου)
Γράμματα από την Αμερική	Λ. Παπαστάθης	1972		Η αλληλογραφία ενός μετανάστη στην Αμερική στις αρχές του αιώνα
Γιορτή στη Δραπετσώνα	Τ. Παπαγιαννίδης	1977		Η ιστορική πορεία της συνοικίας
Θεσσαλονίκη	Α. Καραϊσκάκης	1977		Η οικοδομική ανάπτυξη
Αθήναι, η πριν πόλις	Ν. Γραμματικόπουλος	1980		Η καταστροφή των νεοκλασικών κτιρίων της Αθήνας
Τριάντα χρόνια ύστερα	Α. Μπαλαμπάνη	1980		Η ανοικοδόμηση της Κεφαλονιάς μετά τους σεισμούς του

				1953
Στα Τουρκοβούνια	Α. Ξανθόπουλος	1982	ΕΚΚ (συμπαράγωγή)	Η εσωτερική μετανάστευση τα τελευταία τριάντα χρόνια
Τάσος Τούσης	Β. Δημητρίου	1983	ΥΠΠΟ	Ο άγνωστος ήρωας που δολοφονήθηκε στις απεργίας του Μάη '36 στη Θεσσαλονίκη
Ο αυταρχισμός στην εκπαίδευση	Στ. Χαραλαμπίδης – Θ. Λαμπρόπουλος	1986	Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης	Προσπάθειες για δημοκρατική εκπαίδευση από το 1910 και μετά
Πάροδοι φωτός	Ν. Γραμματικόπουλος	1987		Η εποχή 1930-1940 μέσα από το έργο του Γερμανού φιλέλληνα ζωγράφου George A. Mathey
Δρόμοι σιδήρου – Θεσσαλονίκη-Ευρώπη, 1888-1988	Ν. Αναγνωστόπουλος	1988		
Το ελληνικό γκουλάγκ	Ν. Θεοδοσίου	1990		Αντιρρησίες συνείδησης στις στρατιωτικές φυλακές
Αθήνα, αναζητώντας τη χαμένη πόλη	Μ. Γκαστίν – Σ. Δρακοπούλου	1993		Η Αθήνα μέσα από κινηματογραφικές ταινίες με υπόθεση
Κορινθιακός απόηχος ενός παλαιού σκοπού της Μικρασίας	Β. Ξύδης	1994		Εγκατάσταση Μικρασιατών προσφύγων στην Κόρινθο
Δέκα χρόνια μετά	Π. Αλκουλή	1995	ΕΚΚ - ΕΡΤ (συμπαράγωγή)	Αγώνες των γυναικών για ισομυστία
Η Θεσσαλονίκη στον 20ό αιώνα	Τ. Ψαρράς	1997	Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης – Θεσσαλονίκη	

			1997	
Ο χορός στην Ελλάδα τις δεκαετίες '50, '60, '70		1997	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Σκηνές από ένα δρόμο – Οδός Πανεπιστημίου	Λ. Παπαστάθης	1998		Από τις αρχές του αιώνα μέχρι τη δεκαετία του '70
Η δική μου Μυτιλήνη, 1925-1927	Αγγ. Κοβότσος	2002	ΕΙΕ (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών)	
Η σκοτεινή Ανατολή	Ν. Θεοδοσίου	2003		Η παιδική εργασία των προσφύγων από τη Μικρά Ασία στην Αθήνα του Μεσοπολέμου
Σεισμός	Γ. Αβέρωφ	2003	ΕΚΚ - ΕΡΤ	Ιστορία των κατοίκων της Κεφαλονιάς μετά το σεισμό του 1953
Βασίλης Ζαχάρωφ, ο μυστηριώδης Έλληνας της Ευρώπης	Αγγ. Αμπάζογλου	2005	ΕΚΚ - ΕΡΤ	Ο «βασιλιάς της πολεμικής βιομηχανίας» των αρχών του 20 ^{ου} αιώνα
Για πέντε διαμερίσματα κι ένα μαγαζί	Γ. Σκοπετέας	2005	Μουσείο Μπενάκη	Αρχιτεκτονική μεταμόρφωση της Αθήνας στον 20ό αι. με πλάνα από όλη την ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου
Κουρσάλ	Ν. Θεοδοσίου	2006		Ο μοναδικός στον κόσμο κινηματογράφος σε ιστιοφόρο, στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου
Τέχνη				
Το παραμύθι ενός ζωγράφου	Ν. Μάτσας	1963		Ο ζωγράφος Θεόφιλος
Τον παληό εκείνο καιρό	Αλ. Σακελλάριος	1964		Προπολεμικός ελληνικός κινηματογράφος
Όσο κρατάει μια φλόγα	Ν. Μάτσας	1967	Υπουργείο Προεδρίας	Βιογραφία του Χριστόφορου

				Νέξερ
Η κραυγή της πέτρας	Ν. Μάτσας	1969		Ο γλύπτης Γιαννούλης Χαλεπάς
Η Κρήτη του Καζαντζάκη ή Καζαντζάκης ο Κρητικός	Μ. Μαυρομάτης	1972		
Χρονικό – Συλλογές από το Θέατρο Τέχνης	Μ. Κουγιουμτζής	1972		30 χρόνια ιστορίας του θεάτρου
Αντώνης Σώχος	Θ. Αδαμόπουλος	1974	ΥΠΠΟ	
Μιχάλης Τόμπρος	Θ. Αδαμόπουλος	1974	ΥΠΠΟ	
Γεώργιος Σκλάβος	Γ. Διζικιρίκης	1975	ΥΠΠΟ	
Επαμεινώνδας Θωμόπουλος	Θ. Αδαμόπουλος	1975	ΥΠΠΟ	
Θόδωρος Λάζαρης	Γ. Διζικιρίκης	1975	ΥΠΠΟ	
Μανώλης Καλομοίρης	Θ. Αδαμόπουλος	1975	ΥΠΠΟ	
Ο ζωγράφος Θεόφιλος	Γ. Καρυπίδης	1979	ΥΠΠΟ	
Ψηφίδες για τον Άγγελο	Ν. Μάτσας	1981		Άγγελος Σικελιανός
Νίκος Καζαντζάκης	Ν. Ασημακόπουλος	1982	ΥΠΠΟ	
Κ. Καβάφης	Τ. Λέρτας	1983		
Μπουλούκια και μπουλουξήδες	Π. Κοκκινόπουλος	1983	ΥΠΠΟ	Τα θεατρικά μπουλούκια από τις αρχές του αιώνα
Δημήτρης Πικιώνης	Α. Δημητρίου	1984	ΥΠΠΟ	
Το θέατρο στο βουνό	Α. Δημητρίου	1985	ΥΠΠΟ	Το θέατρο των ανταρτών στα χρόνια της Κατοχής
Μανώλης Καλομοίρης	Γ. Διζικιρίκης	1986	ΥΠΠΟ	
Ο αντρεωμένος της λεντεριάς: Νίκος Καζαντζάκης	Ν. Μάτσας	1987		
Αδερφοί Μανάκια	Ν. Αντωνάκος	1988	ΥΠΠΟ	
Μαρτυρίες και μηνύματα	Αντ. Βογιάζος	1988	ΥΠΠΟ	Οι εικαστικές τέχνες την περίοδο της Κατοχής
Το ελληνικό θαύμα	Γ. Παπακώστας	1989	ΕΤΕΚΤ – ΕΡΤ (συμπααραγωγή)	Αναδρομή στον ελληνικό κινηματογράφο

				από τις αρχές του ως τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου
Γιαννούλης Χαλεπάς	Στ. Κατσαρός	1990	ΥΠΠΟ	
Ο λαϊκός πολιτισμός στον ελληνικό κινηματογράφο	Λ. Ξανθόπουλος	1991	La sept (γαλλικό τηλεοπτικό κανάλι)	
Τρώες	Κ. Γιάνναρης	1992	ΕΚΚ (συμπαγωγή)	Λυρικό ντοκιμαντέρ με μυθοπλασία για τον Κ.Π. Καβάφη
Το δημοτικό μας θέατρο	Δ. Γρηγοράτος	1994	Δήμος Πειραιά	Ιστορία του Δημοτικού Θεάτρου
Ελληνικά σινε- ρομάντζα	Ρ. Μανθούλης	1995	ΥΠΠΟ - ΕΚΚ	Η γοητεία στον ελληνικό κινηματογράφο των 50 τελευταίων χρόνων
Αναμνήσεις απ' την πραγματικότητα	Σ. Δρακοπούλου	1996		Η εκατονταετηρίδα του κινηματογράφου – Το ελληνικό σινεμά
Εικόνες '40	Στ. Ιωάννου	1996		Εικαστικές τέχνες
Εύα	Ν. Σαβουλίδου	1997		Εύα Πάλμερ - Σικελιανού
Κωνσταντίνος Καβάφης		1999	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Άγγελος Σικελιανός		2001	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Νίκος Καζαντζάκης		2001	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Κώστας Καρυωτάκης – Ο επαναστατημένος ποιητής	Ν. Πιλάβιος	2002	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Νεοελληνική γλυπτική – Από τον Μεσοπόλεμο στον 21 ^ο		2003	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	

αιώνα				
-------	--	--	--	--

Α - Δ				
Γη του Μίνωος	Ν. Χατζηαθανασίου	1963	Υπουργείο Προεδρίας	Αρχαιολογικοί χώροι, καθώς και μνημεία ενετοκρατίας και τουρκοκρατίας
Ελληνική αρχιτεκτονική	Φ. Κάραμποτ	1972	Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών	Από το μινωικό παλάτι μέχρι τη λαϊκή αρχιτεκτονική του Αιγαίου
Τα κάστρα	Θ. Αδαμόπουλος	1972	Εθνικό Ίδρυμα «Β. Παύλος»	Μια μελέτη για τα ελληνικά κάστρα
Η κεραμική στην Ελλάδα	Κ. Καττής	1973		
Ελληνική παραδοσιακή κοσμηματοποιία	Μ. Μαυρίκου	1981	ΥΠΠΟ	
Επί Κολωνώ	Λ. Ξανθόπουλος	1983	ΥΠΠΟ	
Βιοτεχνία στη Θεσσαλονίκη	Λ. Χαρωνίτης	1985	Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης	
Λίθινο χρονικό	Γ. Κοκκόλης	1985	ΥΠΠΟ	Ανώνυμα χαράγματα, κυρίως της εποχής της Τουρκοκρατίας, σε αρχαία και βυζαντινά μνημεία
Χαλκέα χάρις	Μ. Λυκούδης	1985	ΥΠΠΟ	Η χαλκοπλαστική από τον 7 ^ο π.Χ. μέχρι την εποχή μας
Μάσκες στο αρχαίο δράμα	Μ. Κουγιουμτζής	1986	ΥΠΠΟ	
Κρυμμένη εικόνα	Τ. Μπουλμέτης	1987	ΥΠΠΟ	Χρήση των αρχαίων ελληνικών συμβόλων στη διαφήμιση
Ο 13 ^{ος} θεός: Αλέξανδρος ο Μέγας	Ν. Μάτσας	1987		Η ελληνική τέχνη στους τόπους που κατέκτησε ο Αλέξανδρος και

				πολιτιστικές επιδράσεις της στις χώρες της Ασίας
Τα μουσικά όργανα της Ελλάδας	Ζ. Ράμμος	1989		
Αγέλαστος πέτρα	Φ. Κουτσάφτης	2000	ΕΚΚ (συμπααραγωγή)	Το αρχαίο πρόσωπο της Ελευσίνας στη σύγχρονη ζωή
Β - Δ				
Άθως, Πάσχα στο Άγιον Όρος	Β. Μάρος	1967	Γερμανική Τηλεόραση – BBC	Η ιστορία του μοναχισμού στο Άγιο Όρος
Ο κόσμος των εικόνων	Β. Μάρος	1971	Γερμανική Τηλεόραση – BBC	Η ιστορία της αιοιογραφίας
Μυστράς	Φ. Κάραμποτ	1974	Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών	
Βυζαντινή κληρονομιά στην Ελλάδα	Φ. Κάραμποτ	1977	ΕΟΤ	
Βορειοελλαδίτικη αρχιτεκτονική	Π. Κοκκινόπουλος	1981	ΥΠΠΟ	Από τον 12 ^ο αιώνα
Μνήμης ψηφίδες – Για τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη στην Κύπρο	Στ. Χαραλαμπίοπουλος	1997	Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη	
Μάνη, οι ακρίτες των αγγέλων	Λ. Δρογκάρης	2005		Πολιτιστικά τεκμήρια της βυζαντινής περιόδου
Το κερί που δε σβήνει... Στα χνάρια του χριστιανισμού της Μικράς Ασίας			Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού	Από τους πρωτοχριστιανικούς χρόνους ως τις αρχές του 20 ^{ου} αι.
Γ - Δ				
125 χρόνια στην υπηρεσία του έθνους	Ρ. Κούνδουρος	1964	Εθνική Τράπεζα Ελλάδος	Το έργο και ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος στη ζωή της χώρας
Έλληνες λαϊκοί ζωγράφοι	Γ. Διζικιρίκης	1974		Τα γεγονότα από την Τουρκοκρατία ως σήμερα μέσα από λαϊκούς

				καλλιτέχνες
Το τραγούδι της ελευθερίας – Μακεδονικός Αγώνας	Ν. Μάτσας	1974		Οι αγώνες της Μακεδονίας, 1821-1974
Καραγκιόζης	Λ. Βουδούρη	1975		Ο εξελληνισμός του Θεάτρου Σκιών από το 1821 μέχρι σήμερα
Στις επάλξεις της ελευθερίας	Ν. Μάτσας	1975		Ιστορία του ελληνικού Τύπου
Λαϊκές ζωγραφίες 1821-1941	Μ. Κουτσούρη	1976		Λαϊκές αφίσες πολιτικού περιεχομένου
Λευκή πολιτεία	Α. Μποτοπούλου	1979	Δήμος Αθηναίων	Η ιστορία του Α' Νεκροταφείου Αθηνών και τα γλυπτά του
Τιμής ένεκεν	Γ. Μπελεσιώτης	1980		Οι εθνικοί αγώνες των Ακαρνάνων τους δύο τελευταίους αιώνες
Πέντε εικόνες και τραγούδια για λαϊκά όργανα	Γ. Διζικιρίκης	1981	ΥΠΠΟ	Λαϊκά μουσικά όργανα μέσα από λογοτεχνικά κείμενα
Διαδρομή	Αλ. Τσάφας	1982	ΕΚΚ (συμπαραγωγή)	Η πρώτη συνοικία της Αθήνας από την Τουρκοκρατία μέχρι σήμερα
Τα κάδρα του πολέμου	Στ. Ιωάννου	1982	ΕΚΚ (συμπαραγωγή)	Η παραδοσιακή ελληνική ζωγραφική από την επανάσταση του 1821 ως τον Θεόφιλο
Η ιστορία της ελληνικής χαρακτηριστικής	Γκ. Αγγελή	1983	ΥΠΠΟ	Από τα μέσα του 18 ^{ου} ως τον 20 ^ο αιώνα
Η κατοικία στην Ελλάδα	Αλ. Τσάφας	1983	ΥΠΠΟ	
Θεατρίνα – Η γυναίκα στο νεοελληνικό θέατρο	Π. Κοκκινόπουλος	1984	ΥΠΠΟ	
Μακεδόνες ζωγράφοι	Στ. Ιωάννου	1984		Τοιχογραφίες αρχοντικών,

				μοναστηριών, εκκλησιών και δημόσιων χώρων από Μακεδόνες ζωγράφους την περίοδο 1830-1930
Μοναστηράκι	Γ. Κοκκόλης	1984	ΥΠΠΟ	
Α' Νεκροταφείο	Στ. Στυλιανού	1985	ΥΠΠΟ	
Ιστορία του ελληνικού θεάτρου	Γ. Διαμαντόπουλος	1985	Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης	Από την Απελευθέρωση ως τη σύγχρονη εποχή
Από την πορεία της νεοελληνικής γλυπτικής	Β. Τσέλιου	1989		Τα γλυπτά στους δρόμους της Αθήνας και η πορεία τους από τον κλασικισμό στο ρεαλισμό
Στον αστερισμό του Πόρτο Λεόνε	Δ. Γρηγοράτος	1991		Η ιστορία του Πειραιά από το 1835 μέχρι τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια
Τα νεότερα μνημεία της Θεσσαλονίκης	Κ. Αναγνωστοπούλου	1991	ΥΠΠΟ	
Ψαρά – ένα νησάκι του Αιγαίου	Φ. Οικονόμου	1991		Η καταστροφή του 1824 και η σημερινή κατάσταση
Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης	Δ. Σοφιανόπουλος	1997		
Μνήμες από το χαμάμ	Π. Βασιλείου	2000		Ελληνική, τουρκική, εβραϊκή κοινότητα της Ρόδου με φόντο το χαμάμ
Το τραγούδι της ζωής	Τ. Λυκουρέσης	2000	ΕΚΚ – ΕΡΤ (συμπαραγωγή)	Η εβραϊκή κοινότητα της Ζακύνθου από τον 15 ^ο αι. έως σήμερα
Με τη ματιά ενός γλύπτη – Νεοελληνική γλυπτική, 1830-1920	Φ. Γαρυφαλάκης	2003	Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ	
Η Ελλάδα ταξιδεύει	Δ. Λεβεντάκος	2004	ΕΚΚ	Από το 1821 μέχρι

			(συμπαράγωγη)	σήμερα
Νεότερη ιστορία			Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	
Οι Έλληνες ήρθαν από τον ωκεανό	Γ. Κατωμερής	2005		Έλληνες στη Βρετανική Κολομβία του Καναδά από τα τέλη του 19 ^{ου} αι.

EPT

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ (Α)

Τίτλος ταινίας	Σκηνοθέτης	Έτος Προβολής	Επεισόδια	Σχόλια
Πολιτική				
Στα ίχνη των μυρίων	Κ. Βάκκας	1995	3	
Κοινωνία				
Ολυμπιακοί Αγώνες στην Ολυμπία		1981		
Αρχαιολογία	Γ. Δάμπασης	1986	6	Αγώνες, ιατρική, μαντείο Δελφών, ναυσιπλοΐα, γάμος, μουσική
Η θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα	Π. Μαρούλης	1987		
Ιωάννης ο Θεολόγος	Στ. Σεϊτανίδου	1990		
Η τεχνολογία στην αρχαία Ελλάδα	Μ. Σπυράτου	1990	8	Λατομεία, μεταλλεία, ναυσιπλοΐα, ναυπηγική
Κυκλαδικός πολιτισμός	Κ. Αντωνιάδου	1993	2	
Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας	Κ. Βάκκας	1993		
Δοκός – το αρχαιότερο ναύαγιο του κόσμου	Ν. Βεργίτσης – Σ. Στασινός	1994		
Η ιατρική στη μινωική Κρήτη	Α. Κατσιβελάκης	1995		
Άρτεμις	Π. Ζενέλης	1996	3	
Η δίκη του Σωκράτη	Α. Αντωνιάδης			
Η Αποκάλυψη του Ιωάννη	Γ. Καρυπίδης		7	
Τέχνη				
Αγωνιστική και τέχνη στην αρχαία Ελλάδα		1982		
Η εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής	Γ. Κωνσταντινόπουλος	1983		Αγγειογραφία – χαλκοπλαστική

τέχνης				
Τα αρχαία ελληνικά θέατρα	Γ. Μούλιος	1983	2	
Ελληνική μουσική τέχνη	Γ. Παπαδάκης	1987	6	Μουσική, χορός, όργανα σε μυθολογία, προϊστορία, Αρχαιότητα
Ξεχασμένα αρχαία θέατρα	Μ. Σπυράτου	1987	4	Αιγείρας, Ραμνούνας, Χαιρώνειας, Φλειούντος, Άργους, Ορχομενού Βοιωτίας, Σαντορίνης, Σικυώνας, αρχ. Επιδαύρου, Μαντινείας, Μεγαλόπολης, Ήλιδας, Ιθώμης, Σπάρτης, Ορχομενού Αρκαδίας, Κερύνειας, Ψωφίδος, Πλευρώνας Οινιάδων, Κασσώπης, Νικόπολης, Δωδώνης, Μήλου, Ερέτριας, Δίου, Δημητριάδος, Αμφιαρείου, Δήλου, Λήμνου
Η πορεία του αρχαίου ελληνικού θεάτρου	Κ. Αριστόπουλος	1987-8	13	
Ξεντεμένες αρχαιότητες	Κ. Αριστόπουλος	1991	22	
Η επιστροφή του θησαυρού των Μυκηνών	Δ. Σοφιανόπουλος	1996	2	
Τόποι				
Τύνδαρις	Δ. Κανσταντά	1981		
Πορεία μέσα στο χρόνο	Ευγ. Περιορή	1982	Σειρά	Η ταφή του νεκρού – Σέσκλο – Διμηνιό – Πήλιο – Εκκλησίες και μοναστήρια σε ειδωλολατρικούς ναούς – Αμφιάρειο/Βραυρών – Μαραθών – Κόρινθος – Ίσθμια – Ακροκόρινθος – Νεμέα – Ναός Επικούριου Απόλλωνα στο βουνό Κοτύλιο – Φιγάλεια Αρκαδίας – Άργος – Θέατρο Άργους – Πόρος – Αρχαία Τροιζήνα – Ηραίον

				Περαχώρας – Ολυμπία – Επίδαυρος
Αρχαιολογικές ξεναγήσεις	Γ. Δάμπασης	1987-8	27	Οι βασιλικοί τάφοι της Βεργίνας – Κυκλαδικός πολιτισμός – Το φαινόμενο του κλασικού – Τα ταφικά έθιμα στην αρχαία Αθήνα – Η αρχαία Σίνδος – Μια μέρα στην προϊστορική Θήρα – Ταξιδεύοντας στον χώρο και στο μύθο με το πλοίο της Κηρόνειας – Ελευσίνια μυστήρια – Αρχαία Αγορά – Η γεωμετρική πόλη Ζαγορά της Άνδρου – Η ακρόπολη των Μυκηνών – Η μυκηναϊκή τέχνη της πρώτης περιόδου – Η αρχαία Κόρινθος – Νάξος: πρωτεύουσα του κυκλαδικού πολιτισμού – Νεολιθικός πολιτισμός – Αρχαία Κέα – Πέλλα: 30 χρόνια ανασκαφές – Ερωτικός βίος – Σάμος – Αρχαία ευρήματα στο Δίον – Αρχαία Θάσος – Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη – Αμφίπολις – Δωδώνη – Η θρησκεία των μεγάλων θεών: Σαμοθράκη – Άβδηρα – Φίλιπποι – Ο ελληνικός αποικισμός στην Αιγιακή Θράκη – Η συλλογή κεραμικών του μουσείου Κανελλοπούλου – Το ανάκτορο του Νέστορος – Η ανάπτυξη του Παρθενώνα – Συλλογή Σταθάτου του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου
Ελλάδος περιήγησις	Στ. Ιωάννου	1989	9	Αρχαιολογικές μονογραφίες τόπων 1. Δελφοί 2. Φαιστός 3. Το ανάκτορο της

				Κνωσσού 4. Η Ακρόπολις 5. Ολυμπία 6. Μυκήνες 7. Επίδαυρος 8. Ερέτρια 9. Κόρινθος
Η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας	Κ. Βάκκας	1993		
Εκδρομή στη Βραυρώνα	Η. Ιωσηφίδης	1997		
Οι δρόμοι του θρύλου – Ολυμπία: Το φως και η δόξα	Δ. Αναγνωστόπουλος	2000		Το ιερό της Ολυμπίας
Αφιέρωμα στη Μακεδονία – Με οδηγό το Θουκυδίδη				
Δελφοί – Το κέντρο του κόσμου				

BYZANTIO (B)

Πολιτική				
Ελληνισμός και Δύση	Δ. Θέος	1992	11	1. Ελληνικά Δεσποτάτα 2. Το χρονικό της Δ΄ Σταυροφορίας 5. Γαληνοτάτη Δημοκρατία και Ελληνισμός 6. Φράγκος Κατελάνος 7. Σικελινός Εσπερινός 8. Η Τερέζα του βυθού 9. Βυζαντινές μικρογραφίες 10. Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων 11. Η Επτανησιακή ζωγραφική σχολή
Βυζαντινή ιστορία και πολιτισμός		1994-5	5	
Πήραν την Πόλη πήραν την – Η	Χρ. Ράλλης	1996		

Πόλις εάλω				
Κοινωνία				
Έλληνες τεχνίτες στη μεσαιωνική Ρώμη	Δ. Γιατζουζάκης	1987		
Βυζαντινοί λόγιοι και καλλιτέχνες στην Αναγέννηση	Γ. Διζικιρίκης	1990	4	Η τραγωδία της Φλωρεντίας – Ο Ελληνισμός της Βενετίας και ο Βησσαρίων της Αναγέννησης – Μακεδονική και Κρητική Σχολή: Ψηφιδωτά, μικρογραφίες
Κύριλλος και Μεθόδιος	Κ. Κατσαρόπουλος	1994	3	
Βυζαντινά Χριστούγεννα	Β. Κεσίσογλου	1996		
Τέχνη				
Βυζαντινή τέχνη	Θ. Νέτας	1980	6	Αρχιτεκτονική, ψηφιδωτά, τοιχογραφίες, εικονογραφία, μικρογραφίες, μικροτεχνία
Βυζαντινά μοναστήρια της Αττικής	Π. Λύκας	1981		
Βυζαντινές εκκλησίες της Αττικής	Π. Λύκας	1981		
Το «Άξιον Εστί» - Η θρυλική εικόνα του Αγίου Όρους	Η. Μασούρας	1981		
Βυζαντινοί ναοί		1981		
Αναστήλωση βυζαντινών μνημείων Θεσσαλονίκης	Α. Καραϊσκάκης	1982		
Βυζαντινή αγογραφία της Γέννησης	Τ. Κατσέλης	1987		
Βυζαντινά αριστουργήματα	Στ. Ιωάννου	1990		
Ρωμανός ο Μελωδός	Μ. Παναγιωτόπουλος	1993	3	
Εικόνες της κρητικής τέχνης	Γ. Δάμπασης	1994		
Τόποι				
Πύργος της Ουρανούπολης	Χρ. Ράλλης	1981		
Μυστράς	Κ. Βρεττάκος	1981		

Κωνσταντινούπολη – Το κέντρο της Ρωμιοσύνης	Πλ. Μάξιμος	1987		
Κωνσταντινούπολη: Ω του Κωνσταντίνου καλλιπολις ερασμία	Τ. Βενετσανάκος	1990		
Βυζαντινή Νύμφη	Λ. Χαρωνίτης	1990	6	Βυζαντινή ιστορία και μνημεία της πόλης: Βασιλική Αγ. Δημητρίου - Μονή Οσίου Δαυίδ – Αχειροποίητος - Εμποροπανήγυρις των Δημητρίων – Αγία Σοφία – Παναγία των Χαλκέων - Εποχή των Κομνηνών: Ναός Οσίου Δαυίδ - Βασιλική Αγ. Δημητρίου - Αγ. Αποστόλων - Αγ. Νικόλαος ο Ορφανός – Μονή Βλατάδων – Κίνημα Ζηλωτών – Ησυχαστές – Άλωση
Βυζαντινή Βασιλεύουσα	Ν. Γκίνης	1993	2	
Ο Μυστράς του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου		1993		
Βενετία, ένα άλλο Βυζάντιο	Μ. Λιδωρικιώτη	1993		
Βυζαντινή και μεταβυζαντινή Χίος		1995		

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (Γ)

1.				
Πολιτική				
Δασκαλόγιαννος	Β. Σερντάρης	1992		Κρητικός επαναστάτης, 1722-1771
Το ταξίδι της Τερέζας	Αγγ. Κοβότσος	1997		Η βύθιση του φραγκικού πλοίου κατά την πολιορκία του Χάνδακα από τους Τούρκους το 17 ^ο αι.
Κοινωνία				
Ανωνύμου του Έλληνας	Γ. Παπαδάκης	1982		

«Ελληνική Νομαρχία ήτοι Λόγος περί ελευθερίας»				
Αυτοδιοικούμενες ρωμαϊκές κοινότητες στην Τουρκοκρατία	Ν. Φατούρος	1985		
Κοσμάς ο Αιτωλός	Μ. Μαυρίκου	1987		
Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα	Δ. Δημογεροντάκης	1993	10	
Βιέννη – Η νέα των Γραικών φιλολογία	Γ. Δάμπασης	1995	2	
Τα κερκυραϊκά φέουδα, 15 ^{ος} -18 ^{ος} αι.	Ν. Γραμματικός	1997		
Η χαρταυγή της ελευθερίας – Ρήγας Βελεστινλής	Ν. Μάτσας	1998		
Απολογία Ιερομόναχου Ζωσιμά Αποστόλου (1750-1822) – Από το Βυζάντιο στο Νέο Ελληνισμό	Γ. Διζικιρίκης		2	
Τέχνη				
Βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη στην Ελλάδα	Μ. Μαυρίκου	1983	7	Τοιχογραφίες 1548-1809 – Εικονογραφημένα χειρόγραφα – Αρχιτεκτονική – Εικόνες – Ψηφιδωτά – Εκκλησιαστικά αργυρά
Δομήνικος Θεοτοκόπουλος	Λ. Χαρωνίτης	1988	6	
Επτανησιακός νατουραλισμός	Δ. Κουκουλομάτης	1990	2	Ν. Κουτούζης, Ν. Καντούνης
Δομήνικος Θεοτοκόπουλος	Θ. Νέτας	1991		
Δομήνικος Θεοτοκόπουλος	Αντ. Παπαδόπουλος	1992	5	
Φραγκίσκος	Λ. Χαρωνίτης	1992	2	Μουσικοσυνθέτης από το

Λεονταρίτης				Ηράκλειο (1518-1572)
Δομήνικος Θεοτοκόπουλος	Θ. Χατζηπαντελής	1995	2	
Από την Άλωση στον ξεσηκωμό	Στ. Ιωάννου	1997		Εικαστικές τέχνες
Μια μικρή πόλη υποδέχεται ένα μεγάλο ζωγράφο – Θεοτοκόπουλος	Μ. Σταμούλη			
2.				
Πολιτική				
Το ολοκαύτωμα του Μεσολογγίου	Γ. Ζερβουλάκος – Β. Σερντάρης	1980		
Καποδίστριας, Ο πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας	Κ. Κατσαρόπουλος	1980		
Αναζητώντας τον Κολοκοτρώνη	Γ. Ζερβουλάκος – Β. Σερντάρης	1981		
Το Μουσείο του Αγώνα	Θ. Νέτας	1981		
Η Δημητσάνα και το μπαρούτι	Γ. Ζερβουλάκος – Β. Σερντάρης	1981		
Εξέγερση στην Κεφαλονιά	Γ. Πετρίτσης	1982		
Μηνύματα του 1821 - Τα ελληνικά ταχυδρομεία στο μεγάλο Αγώνα	Δ. Γρηγοράτος	1983		
Η Ελληνική Επανάσταση 1821	Α. Δημητρίου	1984		
Μεσολόγγι (Εξοδος, 10/4/1826)	Β. Σερντάρης	1984		
Μεσολόγγι πριν από την έξοδο	Α. Κουρκουλάκου	1984		
Ο Αγώνας και οι εφημερίδες του	Θ. Ζαμάνης	1987	4	
Αρκάδι – το μεγαλώνυμο μοναστήρι	Κ. Στυλιανού	1987		
Κορυφαίες στιγμές της ιστορίας – Ο	Α. Λοΐσιος	1987		

Αγώνας στη θάλασσα – Η απελευθέρωση των νησιών				
Αναζητώντας το Μακρυγιάννη	Θ. Ρακιντζής – Θ. Σκρουμπέλος – Κ. Στυλιάτης	1988	4	
Μπαρούτι έχομεν	Θ. Ρακιντζής	1989		
Παναγιώτης Βενετσανάκος – Ο απρόσκλητος κλέφτης του Ταυγέτου	Τ. Βενετσανάκος	1989		
Καρμανιόλοι – Λυκούργος Λογοθέτης	Λ. Βαρδαρός	1989		Πολιτικός και στρατιωτικός από τη Σάμο (1772-1850)
Το '21 όπως το είδαν οι Τούρκοι	Κ. Βάκκας	1991		
Η επανάσταση της 3 ^{ης} Σεπτεμβρίου 1843	Θ. Νέτας	1995		
Ο Μπαίρον στην Ελλάδα	Στ. Χαραλαμπίδης	1995		
Οι Σπέτσες το '21		1995		
Λαβωματιές του '21	Κ. Βάκκας	1995		
Χαρίλαος Τρικούπης – 100 χρόνια από το θάνατό του	Σ. Σφυρόερα	1996		
1821 – Πορεία προς τη μεγάλη στιγμή	Κ. Κατσαρόπουλος	1997		
Ιστορίες του '21 – Πρόσωπα	Γ. Μίχος	1998		
Αρκάδι	Μ. Σταμπούλη			
Κοινωνία				
Η πρώτη ελληνική εφημερίδα «Σάλπιγξ ελληνική» - 1 ^η Αυγούστου 1821: Τύπος και ελευθεροτυπία	Γ. Πετρίτσας	1982		
Πρόμαχοι της	Γ. Δάμπας	1984		

πατρίδας – Αφιέρωμα στο δημοσιογράφο Ιωάννη-Ιάκωβο Μάγερ				
Επιχείρηση Ισθμός της Κορίνθου	Σ. Αναστασιάδης	1990		
Λαυρεωτικά – Η μεγάλη απεργία	Γ. Μιχαηλίδης		2	
Τέχνη				
Δ. Σολωμός	Μ. Ευστρατιάδης	1980		
Ν. Χαλκιόπουλος - Μάντζαρος		1980		
Καληνόχτα, κυρ- Αλέξανδρε	Γ. Σμαραγδής	1981		Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης
Τα πρώτα βήματα του νεοελληνικού θεάτρου	Π. Κοκκινόπουλος	1983		
Οι ζωγράφοι στα βουνά της ελεύθερης Ελλάδας	Ρ. Χριστάκη	1986		
Νεοκλασικά κτίρια της Αθήνας	Φ. Λαζαρίδης	1986	2	
Ο φιλελληνισμός των ρομαντικών	Δ. Γρηγοράτος	1988		
Οι ζωγράφοι της Σχολής του Μονάχου	Ν. Μήλας – Στ. Τσαρούχας	1989	6	Θ. Βρυζάκης, Ν. Λύτρας, Ν. Γύζης(2), Κ. Βολανάκης, Γ. Ιακωβίδης
Ύμνος εις την ελευθερίαν, Διονύσιος Σολωμός – Νικόλαος Μάντζαρος	Τ. Λυκουρέσης	1990		
Ανδρέας Κάλβος	Δ. Ζουρμπάνος	1992		
Νικόλαος Γύζης	Θ. Νέτας	1993		
Πεζογραφία και πραγματικότητα	Τ. Ψαρράς	1994	20	1. Ο πίθηκος Ξουθ 2. Παύλος Καλλιγας 3. Εποχή των Φαναριωτών 4. «Σχολείον των ντελικάτων εραστών»,

				Ανωνύμου «Έρωτος αποτελέσματα» 5. Αλ. Σούτσος 6. Αλ. Ρίζος- Ραγκαβής 7. Αδ. Κοραΐς 8. Γ. Βιζυηνός 10. Δ. Βικέλας 11. Ι. Κονδυλάκης 12. Γρ. Παλαιολόγος 13. Εμμ. Ροΐδης 14. Μ. Μηχανίδου 15. Μ. Μητσάκης 16. Ψυχάρης 17. «Στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι» 18. Α. Λασκαράτος 19. Π. Σούτσος 20. Στρατηγός Μακρυγιάννης
Νεοκλασικά κτίρια της Ελλάδας		1994		
Λευκάδιος Χερν	Γ. Πετρίτσης	1995		
Ο Ντελακρουά και η Ελληνική Επανάσταση	Γ. Δάμπας	1997		
Πίνακες ζωγραφικής – Η σφαγή της Χίου		1997		
Γεώργιος Βιζυηνός		1997		
Κωνσταντίνος Βυζάντιος – 50 χρόνια ζωγραφικής	Γ. Εμρζάς	1998		
Το 1821 και οι ξένοι ζωγράφοι	Α. Μίνος			
Αναζητώντας τον Α. Κάλβο	Μ. Μωραΐτης			
Ενθύμιση Κ. Παλαμά	Ν. Μάτσας			
Κωστής Παλαμάς	Κ. Τσώνος		3	

20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ (Δ)

Πολιτική				
Έτσι πολεμούσαμε το '40	Κ. Μαυροπάνος	1969		
Η μάχη της Κρήτης	Γ. Ζερβουλάκος – Β. Σερντάρης	1980		
Η απόβαση στη Νορμανδία και η ελληνική συμμετοχή, 6/6/1944	(Ερευνα Σισμάνη)	1980		
Η Κρήτη στ'άρματα – Μάης 1941	Τ. Μπισίμ	1981		
Κεφαλονιά – Σεπτέμβρης 1943	Γ. Ζερβουλάκος – Β. Σερντάρης	1981		
Στα στρατόπεδα της χούντας	Ν. Παπαθανασίου	1982		
Πρωτομαγιά και Έλληνες σοσιαλιστές	Γ. Πετρίδης	1982		
Κύπρος – Ιούλιος 1974: Πώς είδε η Αγγλία την εισβολή		1982		
Εμπρησμός της Σμύρνης	Γ. Πετρίσης	1982		
Αθήνα, 12 Οκτώβρη 1944	Ν. Παβέλας	1982		
1936-1944: Από τη δικτατορία του Μεταξά στην Απελευθέρωση		1982		
Μικρασιατική Καταστροφή	Π. Αλκουλή	1983		
Αφιέρωμα στο Πολυτεχνείο		1983		
Η αρχή και το τέλος μιας τυραννίας	Ν. Παπαθανασίου	1984	7	1967-1974
Οι εργάτες στο Πολυτεχνείο	Π. Αλκουλή	1984		
Σας μιλά ο Ρ/Σ των ελεύθερων Ελλήνων	Λ. Παπαδημητράκης	1984		

Αφιέρωμα στα 40 χρόνια από την απελευθέρωση της Αθήνας	Β. Σερντάρης	1984		
11 χρόνια εισβολής		1985		Τουρκική εισβολή στην Κύπρο
Το θωρηκτό Αβέρωφ	Δ. Γρηγοράτος	1985		
Ο Ελ. Βενιζέλος όπως τον είδε η Πηνελόπη Δέλτα	Θ. Χρυσοβέργης	1986		
Αφιέρωμα στον Ελευθέριο Βενιζέλο	Γ. Σγουράκης	1986	5	
Πανόραμα του αιώνα	Φ. Λαμπρινός – Λ. Λοΐσιος	1986-7	33	Πολιτικά και κοινωνικά θέματα, 1895-1940
Αφιέρωμα στον Αλέκο Παναγούλη – 11 χρόνια μετά		1987		
Νικόλαος Πλαστήρας	Λ. Λοΐσιος	1987	2	Από την Καταστροφή στο Κίνημα – Από το Κίνημα στη Δημοκρατία
Ξέσπασμα δημοκρατίας	Σ. Βαρσαμίδης	1987		Θάνατος Γ. Παπανδρέου
Μνημόσυνο κατά της Χούντας	Σ. Βαρσαμίδης	1987		Μνημόσυνο Γ. Παπανδρέου - διαδήλωση
Κρήτη – Η ένωση με την Ελλάδα	Φ. Λαμπρινός	1987		
Μαρία Δημάδη – Ηρωίδα της Αντίστασης		1987		
Επιχείριση Αντίπαρος	Γ. Πετρίτσης	1987		Εποχή της Αντίστασης
Γ. Παπανδρέου – 100 χρόνια από τη γέννησή του	Αγγ. Σιδεράτος	1988	8	
Ανατομία μιας δικτατορίας	Θ. Θεοδοσόπουλος	1989	2	1967-1974
Ελένη Σκούρα, η πρώτη γυναίκα βουλευτής	Στ. Στάγκος	1990		
Ελευθερία	Λ.	1990		

Θράκης	Παπαδημητρά- κης			
Κάνδανος – Η πόλη της νίκης	Γ. Μούλιος	1990		
1947-1967: 20 χρόνια Επίκαιρα – 20 επίκαιρα χρόνια	Αχ. Βογιατζής	1990	16	
Στο χώρο της ιστορίας – Κρίσιμα χρόνια	Δ. Γρηγοράτος	1990	13	Από τον Αύγουστο 1922 μέχρι την έκρηξη του κινήματος του Μαρτίου 1935
Η απελευθέρωση της Λήμνου	Π. Κωνσταντίνου	1990		
28 ^η Οκτωβρίου 1940 – Πενήντα χρόνια μετά		1990	2	
Αναζητώντας τη χαμένη εικόνα	Λ. Παπαστάθης - Τ. Χατζόπουλος κ.ά	1990-7	45	Πολιτικά, κοινωνικά, πολιτιστικά θέματα του 20ού αι. μέσα από την αναζήτηση, συντήρηση, αποκατάσταση και προβολή ιδιωτικών και δημόσιων κινηματογραφικών ντοκουμέντων. Π.χ: Ελεύθερο Θέατρο – Ημέρες Πολυτεχνείου – Στρατιώτες εν πολέμω: Ελληνικός στρατός στη Σμύρνη – Κινηματογραφικές εικόνες 1910-1920 – Ελληνικός κινηματογράφος Μεσοπολέμου – Επισκέψεις στην Ακρόπολη – Ζωντανή εικόνα Ελ. Βενιζέλου – Εικόνες Βαλκανικών Πολέμων – Εικόνες Μεσοπολέμου – Το δημοψήφισμα 1935 – Μεταξική δικτατορία – Έλληνες της Αμερικής – Έλληνες της Αιγύπτου –

				Κηδεία Εμμ. Μπενάκη – Εξορίες βασιλικής οικογένειας - Μικρασιατική Καταστροφή – Γερμανικά Κατοχή κ.ά
Η μάχη της Κρήτης	Β. Μάρος	1991	2	
Μαρτυρίες	Γ. Πετρίσης κ.ά.	1991- 1993- 1995 (3 κύκλοι)	37	1. Κωνσταντινούπολη – Οι διωγμοί των Ελλήνων 2. Ελένη Βλάχου – Μια δημοσιογράφος θυμάται 4. Μέρες του '40 5. Μνήμες του καθηγητή Γ. Γεωργάκη 6. Ουλαμός καταστροφής 7. Κωνσταντίνος Μητσοτάκης – Τα πρώτα πολιτικά βήματα 8. Κωνσταντίνος Μητσοτάκης – Μνήμες Αντίστασης στην Κρήτη 9. Λεωνίδας Κύρκος – Πορεία με την Αριστερά 10. Δωδεκάνησα – Από την κατοχή στην ενσωμάτωση 11. Μαρτυρίες του Πατριάρχη Παρθενίου για τον Ελληνισμό της Αιγύπτου 12. Θεμιστοκλής Χρυσανθόπουλος – Μαρτυρίες ενός πρέσβη

				13. Κολλέγιο Αθηνών 14. Στα χρόνια του Ελευθέριου Βενιζέλου – Ο Μανώλης Κόθρης θυμάται 15. Κύπρος ώρα μηδέν – Από την ΕΟΚΑ Β΄ στο πραξικόπημα 16. Κύπρος ώρα μηδέν 15/7/1974, το πραξικόπημα 17. ΟΗΕ και Κυπριακό 18. Σφαγή στο Μονοδένδρι 19. Ο παράνομος Τύπος της Κατοχής 21. Διωγμός των Εβραίων στην κατοχική Ελλάδα 22. Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος – Κλέη και πάθη του Μικρασιατικού Ελληνισμού 23. Σπύρος Μαρκεζίνης – Από τον Εμφύλιο στην ανασυγκρότηση 24. Μαρτυρίες Ελληνισμού στο Βουκουρέστι 25. Το χρονικό της ΕΟΚΑ 26. Νίκος Κρανιδιώτης – Τα δύσκολα χρόνια του Κυπριακού Αγώνα 27. Η κηδεία του
--	--	--	--	--

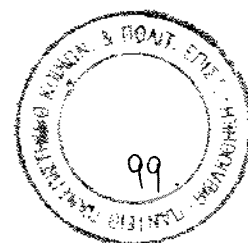
				Κωστή Παλαμά 28. Μετακατοχικός Τύπος 29. Ηλίας Ηλιού – Οραματιστής της Αριστεράς 30. Ο Μάης του '36 στη Θεσσαλονίκη 31. Η μπλε πολυκατοικία 32. Φοιτητές στο εδώλιο 33. Η δίκη του Ναυτικού 34. Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων 35. Παναγιώτης Κανελλόπουλος 36. Κύπρος 20/7/1974 37. Η συμφωνία της Βάρκιζας
Τα πήραμε τα Γιάννενα		1992		
Ο Βιαννός στις φλόγες	N. Παπαθανασίου	1993		
21 ^η Απριλίου 1967 – 27 χρόνια μετά	T. Παπαγιαννίδης	1994		
Ο δικός μου εχθρός	Θ. Λαμπρόπουλος	1994	6 (συμπαραγωγή με Ευρωπαϊκή Ένωση)	Κύπρος, την ώρα που κόπηκε ο καιρός (1 ^ο)

Το χρονικό της Εθνικής Αντίστασης	Αντ. Βογιάζος – Γ. Ανταίος	1994-5	18	
Στο χώρο της ιστορίας – Δίσεκτα χρόνια	Δ. Γρηγοράτος	1994-5	12	Από την καταστολή του κινήματος του 1935 μέχρι το κατέβασμα της χιτλερικής σημαίας από την Ακρόπολη στις 30/5/1941
Ικαρία: Η επανάσταση της 17 ^{ης} Ιουλίου 1912 και η επίδρασή της στην τύχη του Αιγαίου		1995		
Κύπρος: 20 χρόνια αργότερα	Ν. Γκίνης	1995	2	
Γράμματα από το Μέτωπο	Σ. Σφυρόερα	1995		
Η Ελλάδα στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο – Συμβολή στη νίκη	Αγγ. Κοβότσος	1995		
Αντιτορπλικό «Βασίλισσα Όλγα»		1995		
Ελληνοϊταλικός πόλεμος		1995		
Θυμάμαι	Στ. Στρατηγάκος	1995		Αφιέρωμα στην εξέγερση του Πολυτεχνείου
Αφιέρωμα στο Νικηφόρο Μανδηλαρά		1996		
Αφιέρωμα στον Αλέκο Παναγούλη	Χρ. Ράλλης	1996		
Αναμνήσεις από την πραγματικότητα 1949-1967	Σ. Δρακοπούλου	1996		
Κύπρος – Η φενάκη της ανεξαρτησίας	Κ. Χριστοφιλόπουλος	1996		
Υψωμα 731	Χρ. Κορδούλας	1996		Καρδίτσα 1940

Εδώ Πολυτεχνείο	Δ. Μακρής	1996		
Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος	Ρ. Μανθούλης	1997		
Οι παλαίμαχοι του Κοινοβουλίου	Θ. Νέτας	1997		
30 χρόνια μετά: Το λάθος πραξικόπημα – Ο ρόλος του ξένου παράγοντα	Αν. Αποστολίδης	1997		Το πραξικόπημα της 21/4/67
Ανδρέας Παπανδρέου – Έτσι απλά στον ενικό	Σ. Βαρσαμίδης	1997		
Κύπρος 1975 – Μελίνα Μερκούρη	Μ. Μερκούρη	1997		
Χαϊδάρη – Αυτοί που νίκησαν το θάνατο	Γ. Τσιώκος	1998		
Το έπος του '40 στ' αλβανικά βουνά – Το χρονικό της δόξας	Μ. Μαυρίκου	1998		

Ρεπορτάζ χωρίς σύνορα	Α. Αποστολίδης – Γ. Αβέρωφ κ.ά.	1998- 2006		1. Υπόθεση Λαμπράκη: 35 χρόνια μετά 2. Κομμουνισμός: Η ουτοπία του 20 ^{ου} αι. 3. Υπόθεση Γεωργάκη 4. Μια φορά κι έναν καιρό ήταν η δραχμή 5. 50 χρόνια από την εκτέλεση Μπελογιάννη 6. Πολυτεχνείο: Από τις βόμβες στη Νομική 7. Πολυτεχνείο: Η λάθος πληροφορία 8. Συγγνώμη Κώστα 9. Ο ελληνικός δάκτυλος του Watergate 10. Απόδραση από τα Βούρλα 11. Η αληθινή ιστορία της 17 ^{ης} Νοέμβρη 12. Μυστικός πόλεμος: Βρετανοί-Αντίσταση – Κατοχή, Δεκεμβριανά, Εμφύλιος
Από τη στάχτη του φοίνικα		1999		Για την 21/4/67
Βίοι παράλληλοι	Ρ. Μανθούλης	1999	5	Εμφύλιος πόλεμος
Ώρες πολέμου	Π. Αγγελόπουλος	1999		Πόλεμος του '40
Προσφυγική Ελλάδα	Β. Σερντάρης	2003		Από την Μικρασιατική Καταστροφή ως την αφομοίωση στην ελλαδική κοινωνία
Συναντήσεις με τη μητέρα μου – Λέλα Καραγιάννη	Β. Λουλές	2005		
Η Ελλάδα του Ελ. Βενιζέλου	Β. Μάρος			
Αντίσταση στα νησιά του Αιγαίου	Γ. Πετρίτσας			
Το χρονικό της 28 ^{ης} Οκτωβρίου – Το πριν και το μετά	Γ. Πετρίδης			

Για ένα χορό στο Μέτωπο	Ν. Παπαθανασίου			
Οι Έλληνες της Κάτω Ιταλίας στον πόλεμο του '40	Κ. Βάκκας			
Μια Ηπειρώτισσα του '40	Ν. Παπαθανασίου			
Η γυναίκα στη μάχη της Κρήτης	Μ. Λιδωρικιώτη			
Το Ελληνικό Έπος	Β. Σερντάρης			
Μνήμες '40	Θ. Θεοδοσόπουλος			
Ο βομβαρδισμός της Πάτρας	Γ. Ζιάκας			
Γρηγόρης Λαμπράκης: Ο πρωτολάτης της ειρήνης	Ν. Παπαθανασίου			
Στιγμές στο χρόνο: Αφιέρωμα στον Παύλο Μπακογιάννη	Γ. Κατωμέρης			
Η ζωή του Κ. Καραμανλή				
Κοινωνία				
Σπιναλόγκα	Δ. Μαυρίκιος	1981		
Πρώτη σελίδα – Σπύρος Λούης	Γ. Δάμπασης	1982	2	
20 χρόνια τηλεόραση		1985		
Στα ίχνη της ψυχαγωγίας της γυναίκας στο πέρασμα του αιώνα	Κ. Τωμαδάκη	1987		
1940, Μνήμες και κείμενα	Γ. Σερντάρης	1989	3	
Ο πόλεμος του '40 μέσα από στήλες λαϊκών περιοδικών	Στ. Χονδρογιάννης	1990		
Έλληνες	Φ. Λαμπρινός	1990	2	

πολιτικοί πρόσφυγες της Τασκένδης				
Ανάμεσα σε δύο αιώνες, 1890-1990	Φ. Λαμπρινός	1991-2	8	Θέατρο, ύπαιθρος, ψυχαγωγία, πόλη, μουσική, αθλητισμός, οικογένεια
Η Μακεδονία στο πέρασμα του αιώνα	Γ. Μούλιος	1992		
Το ρίζωμα – Η εγκατάσταση των Μικρασιατών στην Ελλάδα το 1922	Δ. Γρηγοράτος	1992		
Αφιέρωμα στην Καλαβρυτινή γυναίκα	Μ. Λιδωρικιώτη	1993		
Μόνο μυρίζοντας γιασεμί	Γ. Οικονομίδης	1994		Τα κρατητήρια της Κομαντατούρ
30 χρόνια τηλεόραση	Διάφοροι	1996	Σειρά	
Ο αιώνας που φεύγει	Στ. Πλώτας	1999		
Δεύτερη πατρίδα	Στ. Ψυλλάκης – Κ. Μαχαίρας – Ν. Κρητικός – Τ. Ρηγόπουλος	2000	5	Έλληνες μετανάστες σε Αίγυπτο, Γερμανία, Αμερική και πολιτικοί πρόσφυγες στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες
Έλληνες και Αμερικάνοι	Τ. Ρηγόπουλος	2001		Η μετανάστευση των Ελλήνων στην Αμερική, 1899-1930
Μνήμες ληστών – Γιώργος Κιάμος	Στρ. Στασινός	2006		Ένας από τους τελευταίους ληστές του αιώνα
Η διώρυγα της Κορίνθου – 100 χρόνια	Θ. Νέτας			
Κομμάτια του χθες	Ο. Ζωγράφος			Από την ταινία του Κλ. Κονιτσιώτη <i>Η Αθήνα μετά τα μεσάνυχτα</i> (1968): Κοσμικά κέντρα διασκέδασης και θέατρα της νυχτερινής Αθήνας

Τέχνη				
17 χρόνια Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης – Μικρή αναδρομή		1976		
Αφιέρωμα στον Άγγελο Σικελιανό	Μ. Κουτσούρη	1980		
Αιμίλιος Βεάκης: Ο ηθοποιός – άνθρωπος	Στ. Χονδρογιάννης	1980		
Τραγούδια του ‘40	Δ. Τζαφέρη	1980		
Κ.Π. Καβάφης – 50 χρόνια από το θάνατό του	Λ. Λιαρόπουλος - Μ. Κουτσούρη	1983		
Ιστορία γραμμένη με νότες	Γ. Δάμπασης	1983	5	Μισός αιώνας θεάτρου στην Ελλάδα – «Ευζωνάκι γοργό»: Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-3 – Η Ευρώπη στις φλόγες: Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος – Εθνικός Διχασμός 1914-8 – «Σμύρνη κοπέλα λυγερή»: Η Μικρασιατική Καταστροφή
Δ. Πικιώνης: Ένας ποιητής του χώρου	Α. Βελισσαρόπου- λος	1983		
Τα σαραντάχρονα του Θεάτρου Τέχνης	Μ. Κουγιουμτζής	1984	5	
Η εποχή του φωνογράφου	Γ. Μπασίμπαγλης	1984	6	1. Οι ηχογραφήσεις της Αμερικής του αιώνα 2. Οι ηχογραφήσεις στη Σμύρνη και στην Πόλη πριν το 1922 3. Τα συμφωνικά τραγούδια στην Ελλάδα 4. Το δημοτικό τραγούδι στη δισκογραφία 5. Αναφορά στο

				ρεμπέτικο 6. Το ελαφρό τραγούδι στη δισκογραφία πριν τον πόλεμο
Αναφορά στον Γκρέκο – Στη μνήμη του Ν. Καζαντζάκη	Γ. Καρυπίδης	1984		
Κ. Βάρναλης – 100 χρόνια από τη γέννησή του	Μ. Κουτσούρη	1984		
Οι ήρωες στα ζωγραφικά όνειρα του Θεόφιλου	Α. Καραϊσκάκης	1989		Οι αγωνιστές της Επανάστασης του 1821 στο έργο του ζωγράφου
Γιαννούλης Χαλεπάς		1990		
Το λεξικό της δεκαετίας του '60	Κ. Μαζάνης	1990	27	Πολιτικό τραγούδι
Εικαστικά πορτρέτα	Κ. Νάστος	1990		Γουναρόπουλος – Παπαλουκάς – Παρθένης – Μαλέας
Γυναικείος λόγος	Γκ. Αγγελή	1991	4	Μαρία Πολυδούρη, Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, Γαλάτεια Καζαντζάκη
Καζαντζάκης ο Κρητικός		1991		
Ο φίλος μου ο Τεριάντ	Κουλουκούνης	1991		Στρατής Ελευθεριάδης - Τεριάντ
Ένα θέατρο γιορτάζει	Γ. Μούλιος	1991-2	12	Θέματα από την ιστορία του Βασιλικού – Εθνικού Θεάτρου
Γρηγόριος Ξενόπουλος	Θ. Νέτας	1992		
Ιστορία της ελληνικής τηλεόρασης – Το σίριαλ των σίριαλ	Κ. Κατωτάκη – Ρ. Θεολογίδου – Μπ. Γκωλέμα	1992	35	Τα τηλεοπτικά σίριαλ των δεκαετιών '70 – '80
Αφιέρωμα στο Μανώλη Καλομοίρη	Ερμ. Βελλόπουλος	1994		
Αφιέρωμα στον Άγγελο		1994		

Σικελιανό				
Αναμνήσεις της Πηνελόπης Δέλτα	Ο. Μαλέα	1994		
Τραγούδια της Κατοχής	Στ. Ράλλης	1995		
Η γελοιογραφία της Επταετίας	Γ. Παναγιωτόπουλος	1996		
Λογοτεχνία της Αντίστασης	Ε. Καλαντζόπουλος	1997	2	
Το πολιτιστικό έγκλημα της Χούντας	Ελ. Βγενόπουλος	1997		
Η Χούντα, η λογοκρισία και ο ελληνικός κινηματογράφος	Ν. Σαρλής	1997		
Αφιέρωμα στο Νίκο Καζαντζάκη – Το χρονικό μιας δημιουργίας – Καζαντζάκη – Μαρτίνου		1997		
Το άρωμα του χρόνου	Σ. Βαρσαμίδης	1997		Ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου (1914-1960) μέσα από την ερωτική ιστορία της ηθοποιού Σοφίας Ζήκου με το μουσικό Ιούλιο Δαφέρμο
Νίκος Καζαντζάκης – Αναζητώντας το Θεό	Γ. Ρεμούνδος	1998	6	
Σταθμοί στην ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου	Α. Παπαστάθης	1999		
40 χρόνια Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης	Α. Παπαστάθης	1999		
Θεσσαλονίκης Φεστιβάλ	Π. Μουρίκη	2003		Ιστορία του Φεστιβάλ

Κινηματογράφου				
Αναζητώντας τον Καζαντζάκη – Το βλέμμα του Δαιδάλου	Χρ. Μοντούδης			

A - Δ				
Παρασκήνιο	Λ. Παπαστάθης, Τ. Χατζόπουλος κ.ά (συνολικά 128 σκηνοθέτες)	1976-2006	Πάνω από 600 επεισόδια	Πολιτικά, κοινωνικά, πολιτιστικά θέματα κάθε ενδιαφέροντος
Εδώ γεννήθηκε η Ευρώπη	Διάφοροι	1980-1	39	Τόποι, μνημεία (αρχαία, μεσαιωνικά, νεότερα) λαϊκή τέχνη, πορτρέτα
Εγνατία οδός	Δ. Μαυρίκιος	1981		Ιστορική αναδρομή και διαδρομές –κυρίως της Θεσσαλονίκης του '80 και του '50- κατά μήκος της αρχαίας ρωμαϊκής οδού
Η άλλη Ελλάδα	Διάφοροι	1982	32	Τόποι, λαϊκή τέχνη, πορτρέτα
Σπηλαιολογία	Γ. Κασπίρης	1982	Σειρά	Αρκετά επεισόδια αναφέρονται σε ιστορικά μνημεία, κυρίως θρησκευτικά. Π.χ.: Βραχογραφήματα Παγγαίου Καβάλας – Σπηλαιικά άντρα του Πάνα στην Αττική – Αρχαίο λατομείο μαρμάρου των Νυμφών στην Πάρο – Σπήλαια-εκκλησίες: Έλωνα Κυνουρίας – Άγ. Νικόλαος Σύντζας – Άγ. Δημήτριος Σελινίτσας Μεσσηνιακής Μάνης κ.ά.
Ο ελληνικός χορός χθες και σήμερα	Κ. Κουτσομύτης	1983	8	Από τη γέννηση του χορού στην Κρήτη ως τη βυζαντινή εποχή
Σε πρώτο πρόσωπο	Β. Σερντάρης	1984	11	Κεραμεικός, Αρχαιολογικό Μουσείο, Μουσείο Ακρόπολης, Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, Ιστορικό Εθνολογικό Μουσείο,

				Αρχαία Αγορά, Μουσείο Μπενάκη, Εθνική Πινακοθήκη, Θεατρικό Μουσείο, Η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα (9/12/1898)
Γλώσσα και ζωή (τα παιδιά του δεκαπεντασύλλαβου)		1984-6	8	Θέματα της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας και του γλωσσικού ζητήματος
Ελληνική τυπογραφία	Θ. Ρεντζής	1987	9	1. Πρωτοϊστορία και ιστορία της ελληνικής γραφής 2. Η έλευση της τυπογραφίας 3. Η γέννηση της ελληνικής τυπογραφίας, 1470-1510 4. 16^{ος} – 17^{ος} αι. 5. 18^{ος} αι. 6. Ο Ελληνισμός στα ρουμανικά πριγκιπάτα και η τέχνη της βιβλιοδεσίας 7. Ο Ελληνισμός της Ουγγαρίας και ο A.F. Didot 8. Τυπογραφικός διαφωτισμός και το νεοσύστατο ελληνικό κράτος 9. Η τυπογραφία και το ελληνικό κράτος
Το ελληνικό πλοίο χθες	Π. Αλκουλή	1987	7	Ιστορία της ναυπηγικής – μεγάλα ναυτικά κέντρα
Οι δρόμοι της ελληνικής τέχνης	Δ. Αρβανίτης	1988	16	1. Οι πρώτες μορφές 2. Από το Λαβύρινθο στο θησαυρό του Ατρέα 3. Προς το αρχαϊκό χαμόγελο 4. Η ώρα της πόλεως 5. Βγήκαμε εμείς, ελληνικός καινούργιος κόσμος

				μέγας... 6. Ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος; Σύνορα και μεταμορφώσεις του Ελληνισμού 7. Η περιπέτεια του προσώπου: 8. Κέντρο και περιφέρεια: Μια οικουμενική γλώσσα 9. Η λάμψη της πτώσης 10. Αναγέννηση: Το άλλο βάθος 11. Οι δύο κώδικες 12. Η νέα διαχείριση του κλασικού 13. Ελληνική τέχνη: Μια νέα αφετηρία 16. Μετά το μοντέρνο
Ζωή και τέχνη στα ελληνικά σπήλαια	Π. Παναμάς – Α. Βλάχος	1988	8	Πρώτες κοινωνίες – Πρωτόγονη τέχνη – Μυθολογία – Λατρευτικά σπήλαια της Κρήτης – Ναός του Πάνα – Υποσκαφές και σπηλαιώδεις εκκλησίες – Χώρος γέννησης – Χώρος θανάτου
Διήγησις Αλεξάνδρου Μακεδόνα	Απ. Κρυωνάς	1989	6	
Ελληνική φορεσιά	Α. Βλάχος	1989	11	1. Εισαγωγή 2. Προϊστορία- Κυκλάδες 3. Μινωικά- μυκηναϊκά 4. Αρχαϊκά-κλασικά- ελληνιστικά 5. Ελληνιστικά- ρωμαϊκά 6. Βυζαντινά 7. Βυζαντινά-λατινικά κυριαρχ.

				8-9.Τουρκοκρατία 10. Κόσμημα 11. Α' & Β' Παγκόσμιοι Πόλεμοι και σύγχρονη μόδα
Η δε πόλις ελάλησεν	Γ. Σμαραγδής – Κ. Αυγέρης – Φ. Λαμπρινός – Γ. Καλογιάννης κ.ά.	1989- 1993	32	Σύνδεση λογοτεχνών με πόλεις: Χίος-Όμηρος, Σκιάθος- Παπαδιαμάντης, Αλεξάνδρεια-Καβάφης, Πρέβεζα-Καρυωτάκης, Σύρος-Ροΐδης, Σαντορίνη- Κάλβος, Λέσβος-Σαπφώ, Πάτμος-Αποκάλυψη Ιωάννη, Ηράκλειο- Κνωσσός-Καζαντζάκης, Ζάκυνθος-Κάλβος- Σολωμός, Κέρκυρα- Θεοτόκης. Τα επεισόδια που παραλείπουμε αναφέρονται σε λογοτέχνες της γενιάς του '30 και σε μεταγενέστερους.
Εσμέν οίον εσμέν γυναίκες	Κλ. Φλέσσα	1990-1	4	1-2. Γυναικείες μορφές του μύθου και της τραγωδίας 3. Από την Σαπφώ στην Κασσιανή 4. Οι πρώτες δασκάλες
Η ιστορία του ελληνικού νομίσματος	Ν. Αναγνωστόπουλος	1991	4	Κλασικά, ελληνιστικά. βυζαντινά και μεταβυζαντινά χρόνια
Ισκαντάρ – Ελ Ακμπάρ: Αλέξανδρος ο Μέγιστος	Ν. Σοφιανός	1993		
Ελλάδα – Πορεία στο χρόνο	Γ. Παπαδογεώργης	1993	6	Μεγαλιθικά μνημεία της Μάνης – Μηχανική και τεχνολογία – Αρδευτικά έργα στην αρχαία Ελλάδα – θέματα λαϊκής παράδοσης
Η ΕΡΤ σε όλη την Ελλάδα	Διάφοροι		Σειρά	Τόποι, λαογραφία, πρόσωπα, ιστορία
Η ΕΡΤ στη Βόρεια	Διάφοροι		Σειρά	Τόποι, λαογραφία,

Ελλάδα				πρόσωπα, ιστορία
2500 χρόνια Δημοκρατίας				
Β - Δ				
Η μεγάλη πορεία των Ελλήνων	Δ. Μανωλεσάκης	1991	3	Βυζαντινή Συρία - Οι δρόμοι της ιστορίας Ελλάδας-Ισπανίας - Οι ελληνόφωνοι της Κορσικής
Βυζάντιο και Νέος Ελληνισμός	Γ. Διζικιρίκης	1992	2	
Από τη βυζαντινή μας κληρονομιά	Βασ. Κυνηγόπουλος	1993	15	
Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία Αγίων Σαράντα και Δελβίνου		1997		
Το έπος της αγιογραφίας	Τ. Κατσέλης			
Γ - Δ				
Ιστορικό αρχείο: Στιγμές που συγκλόνισαν την Ελλάδα	Λ. Παπαστάθης – Τ. Χατζόπουλος κ.ά.	1975-6	27	1. Ο Πόλεμος του 1897 2. Το γλωσσικό ζήτημα 3. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 4. Η επανάσταση του 1906 5-8. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι – Ο κατά θάλασσα αγών – Ελληνοβουλγαρικός πόλεμος 9. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου 10. Ο τορπιλισμός της Έλλης 11. Η Ελλάδα στις παραμονές του Α Παγκοσμίου Πολέμου 12. Η εποχή του Διχασμού – Ξένοι στη Θεσσαλονίκη – Κατάληψη του Ρούπελ 13. Η εποχή του Διχασμού – «Εθνική

				Άμυνα» 14. Η έξωσις του Κωνσταντίνου Α 15. Οι Έλληνες στη Σμύρνη: Η Συνθήκη των Σεβρών 16. Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας 17. Προεπαναστατικά κινήματα 18. Ρήγας Φεραίος – Διαφωτισμός 19. Φιλική Εταιρία 20. Αλή Πασάς – Σούλι – Αρματολοί και κλέφτες 21. Πάργα – Αλής 22. Δ. Σολωμός – Εθνικός Ύμνος 23. Η επανάσταση στη Μολδοβλαχία 24. Η επανάσταση στο Μοριά
Τυπογραφία – Δημοσιογραφία - Ιστορία	Β. Βασιλείου	1981		
Τέταρτη εξουσία	Γ. Πετρίτσης	1985	14	Οι πρωτοπόροι της τυπογραφίας – Επί του πιεστηρίου – Ο τύπος μπαίνει στον Αγώνα – Τύπος και ελευθεροτυπία – Ο περιοδικός τύπος του 19^{ου} αι. – Ο σατιρικός τύπος του 19^{ου} αι. – Πολεμώντας την εξουσία – Κυνηγώντας τη Μεγάλη Ιδέα – Ο επαρχιακός Τύπος – Η πολιτική γελοιογραφία του περασμένου αιώνα – Φως στο σκοτάδι – Η επανάσταση του Γαβριηλίδη
Στο χώρο της ιστορίας		1986-8	24	1. Επτάνησος Πολιτεία 2. Ριζοσπάστες

				3. Κιλελέρ 4. Διαφωτισμός 5. Προεπαναστατικό θέατρο (ως θέατρο της Φιλικής Εταιρίας) 6. Μεταλλεία Λαυρίου 7. Μετανάστευση στην Αμερική 8. Απελευθέρωση των Ιωαννίνων 9. Θωρηκτό Αβέρωφ 10. Μακεδονικός κυκεών 11. Καρσί – Σμύρνη – Αϊβαλί 12. Έξοδος 13. Συμβίωση μετά ληστών 14. Καποδίστριας 15. Έξωση του Όθωνα 16. Από το Ναύπλιο στην Αθήνα 17. Από τη Σύρα στον Πειραιά 18. Η δεκαετία του σιδηρόδρομου 19. Η Ευρώπη στην Ελλάδα 20. Κρητικές επαναστάσεις 21. Η Αίγυπτος των Ελλήνων 22. Χαμένες πατρίδες: Πόντος-Καππαδοκία 23. Η εγκατάσταση των προσφύγων 24. ΓΣΕΕ
150 χρόνια Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών	Γ. Εμψζάς	1987	2	
Οι δημιουργοί	Γ. Εμψζάς	1988	7	Η ζωγραφική το 19 ^ο και 20 ^ό αι.
Τα 150 χρόνια του Πανεπιστημίου	Λ. Λοΐσιος – Φ. Λαμπρινός	1989		

Αθηνών				
Το χρονικό της ελληνικής χαρακτηριστικής	Γ. Εμρζάς	1989	3	
Επτανήσιοι ποιητές – Επτάνησα και οι ποιητές μας	Απ. Μιχαλάκης	1989	6	
Η νεότερη ελληνική πολιτική ιστορία	Αγγ. Σιδεράτος	1989-1993	25	1-3. Η εθνική αφύπνιση (1750-1820) 4-7. Η πολιτική οργάνωση του Αγώνα (1821-1827) 8-9. Η καποδιστριακή πολιτεία (1828-1832) 10-13. Από τη Βαυαροκρατία στη συνταγματική μοναρχία (1833-1843) 14-16. Ως την πτώση του Όθωνα (1844-1862) 17-19. Η βασιλευόμενη δημοκρατία (1863-1923) 20-23. Η αβασίλευτη δημοκρατία (1924-1935) 24-25. Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου (1936-1941)
Δέκα ζωγραφικές εποχές	Χρ. Ακρίδας	1990	10	1. Μετά την Άλωση και ως την απελευθέρωση 2. Λαϊκή ζωγραφική και επιγραφές 3. Η Σχολή του Μονάχου 4. Παρίσι 1900: Οι άλλοι ορίζοντες 5. Προσανατολισμοί του Μεσοπολέμου Τα επεισόδια που ακολουθούν αναφέρονται στη γενιά του '30 και σε μεταγενέστερες τάσεις

Βιομηχανικά μνημεία	Θ. Ρακιντζής	1990	4	1. Μέγα βαφείο δι' ατμού 2. Το θηρίο σιδηρόδρομος – Ύδρευση – Ηλεκτροδότηση 3. Νέα βιομηχανική πόλη 4. Η αισθητική της μηχανής
Ιστορικό οδοιπορικό στη νεότερη Ελλάδα	Λ. Λοΐσιος	1992		
Η Ελλάδα μέσα από τις γκραβούρες	Α. Καραϊσκάκης	1993	6	
150 χρόνια κοινοβουλευτικού έργου	Θ. Νέτας	1995		
Η μητρότητα στη νεοελληνική τέχνη	Θ. Λαμπρόπουλος – Στ. Χαραλαμπίδης	1995		
Η ιστορία του ελληνικού Τύπου	Γ. Ζερβουλάκος	1997		
500 χρόνια Ελληνισμός στη Βενετία	Γ. Μούλιος	1998		
Αμύχανη βιομηχανία	Στ. Ψυλλάκης – Β. Λουλές – Ν. Κρητικός – Κ. Μαχαίρας κ.ά.	1999	Σειρά	Πόλεις – μνημεία βιομηχανικής ιστορίας: Πειραιάς, Ελευσίνα, Ερμούπολη, Βόλος κλπ.
Οι Μεγαλέξανδροι του Νέου Κόσμου	Μ. Χολέβας – Β. Σόρογκας	1999		Οι Έλληνες μετανάστες στην Αμερική από τον 17 ^ο αι.
Εποχές και συγγραφείς	Τ. Ψαρράς	2000	Σειρά	Παπαδιαμάντης, Σουρής, Παλαμάς, Ψυχάρης, Μαβίλης, Γρυπάρης, Ξενόπουλος, Ροδοκανάκης, Παπαντωνίου, Σικελιανός, Καβάφης, Ουράνης, Καρυωτάκης, Βάρναλης, Χατζόπουλος, Θεοτόκης, Χρηστομάνος, Καζαντζάκης, Γ. Καζαντζάκη. Τα επεισόδια που παραλείπονται αναφέρονται σε λογοτέχνες

				της γενιάς του '30 και σε μεταγενέστερους.
Βαλκάνιος πραματευτής	Απ. Κρυωνάς	2002	6	Έλληνες σε βαλκανικές και ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις από το 18 ^ο ως τις αρχές του 20 ^{ου} αι.
Οι ήρωες του '21 στον μπερντέ	Α. Καραϊσκάκης			

ΕΤ3

- *Βεργίνα* – Απ. Τσιτσούλης – 1996
- *Οι πρώτες εποχές* – Ν. Βεζυργιάννης – Η Θεσσαλονίκη στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια
- *Αιανή* – Απ. Τσιτσούλης – 1998 – Η πρωτεύουσα του βασιλείου της Άνω Μακεδονίας στα μυκηναϊκά χρόνια
- *Όλυνθος* – Απ. Τσιτσούλης – 1998
- *Κάσσανδρος* – Γ. Λάμπρου – 1999
- *Με φως και με θάνατον* – Α. Κερσανίδης – 2001 – Η γερμανική Κατοχή στη Θεσσαλονίκη
- *Φύλακες νεκρο(ων)ταφείου* – Γ. Κεραμιδιώτης – 2002 – Η θέση των νεκρών στην αρχαία εποχή, στην αγροτική Ελλάδα και στη σύγχρονη πόλη και ο ρόλος των φυλάκων
- *Η άλλη πλευρά* – Κ. Μάλαμα – 2003 – Οι διακοινοτικές συγκρούσεις στην Κύπρο της δεκαετίας του '60 από την πλευρά των Τουρκοκυπρίων
- *Από την Αρχαιότητα στο Βυζάντιο* – Ιστορικές εποχές στη Μακεδονία – 12 επεισόδια
- *Το βαφτιστήρι του Αλέξανδρου* – 2 επεισόδια
- *Πέργαμος*
- *Η μουσική παιδεία στην αρχαία Ελλάδα*
- *Μουσική και λόγος στην αρχαία Αγορά*
- *Η βιογραφία του αιώνα* – 6 επεισόδια
- *Βυζαντινή αγιογραφία* – 4 επεισόδια
- *Το εργατικό κίνημα στη Β.Ελλάδα* – 4 επεισόδια

4. Συνοψίζοντας

Η θεματική χαρτογράφηση της παραγωγής ελληνικού ιστορικού ντοκιμαντέρ που προηγήθηκε –όπως ειπώθηκε και στην εισαγωγή– δε φιλοδόξησε ούτε να αποκαλύψει την «εθνική μυθολογία» που ενδεχομένως υφαίνει το σύνολο ή μέρος της παραγωγής των ταινιών ούτε να υποδείξει τα σημεία εκείνα που αποκαθλώνουν τους εθνικούς μύθους. Σε συνδυασμό μάλιστα με το γεγονός ότι συγκεκριμένες όψεις του παρελθόντος έχουν παραλειφθεί –όπως η ιστορία της λαϊκής τέχνης ή γενικές τοπικές ιστορίες– η εξαγωγή συμπερασμάτων καθίσταται παρακινδυνευμένη και σε σχέση με τη θεματολογία που είναι περισσότερο οικεία στο είδος. Ωστόσο, είναι δυνατόν να προκύψουν λίγες σκέψεις.

Σε σχέση με τα μικρά αυτά συμπεράσματα, πρέπει πάντα να λαμβάνεται υπόψη ότι τα θέματα που επιλέγονται για κινηματογράφηση εξαρτώνται από την εγγενή δυνατότητα της οπτικοακουστικής γλώσσας να τα πραγματευτεί και από την ίδια την καταλληλότητά τους ως προς αυτό. Επίσης, δεδομένου ότι η παραγωγή ιστορικού ντοκιμαντέρ δεν έχει συστηματικούς εκπαιδευτικούς σκοπούς καθώς και ότι υιοθετεί κάθε είδους ματιά απέναντι στην ιστορία, ανάλογα από πού προέρχεται και πού στοχεύει, δεν είναι δυνατόν να οδηγηθεί κανείς σε γενικευμένες συγκρίσεις σε σχέση με τους προσανατολισμούς της σχολικής ή της ακαδημαϊκής ιστορίας.

Είναι φανερό, πάντως, από τα στοιχεία της καταλογογράφησης ότι το «πολεμικό αφήγημα» στο οποίο συχνά ρέπει η σχολική ιστορία¹, δεν πρωταγωνιστεί στη συγκεκριμένου τύπου ιστοριογραφία. Από την άλλη, διακρίνουμε μεγάλη προτίμηση στην τέχνη και τα μνημεία της, σε όποια εποχή και αν επικεντρωθούμε.

Ως προς την Αρχαιότητα, το μεγαλύτερο μέρος των ντοκιμαντέρ προβαίνει σε αρχαιολογικές ξεναγήσεις και τοπογραφίες, ενώ συχνά ενδιαφέρεται και για όψεις της ευρύτερης κοινωνικής ζωής. Η βυζαντινή περίοδος δείχνει να ενδιαφέρει και να εμπνέει περισσότερο από την πλευρά της τέχνης ή της κληρονομιάς και δύσκολα τροφοδοτεί συμβατικά ιστορικά θέματα. Οι δύο τελευταίες περίοδοι της καταλογογράφησης συγκεντρώνουν τις περισσότερες ταινίες, κυρίως λόγω της πληθώρας διαθέσιμου υλικού, αλλά και της βαρύτητας που διατηρούν στη σημερινή πραγματικότητα (αυτό ισχύει περισσότερο για τον 20ό αιώνα).

Η θεματική εξειδίκευση που προκύπτει από την αναλυτική καταγραφή των ταινιών είναι ικανή να δώσει πληροφορίες για τη συχνότητα ή τη σπανιότητα

πραγμάτευσης οποιασδήποτε πλευράς της ιστορίας. Σε καμιά περίπτωση όμως, δεν πρέπει τα συμπεράσματα που εξάγονται να παραγνωρίζουν τις θεματικές εκείνες ενότητες που αποκλείστηκαν για τους αντικειμενικούς λόγους που αναφέρθηκαν νωρίτερα. Η συνολική θέαση της ελληνικής ιστορίας μέσα από το ιστορικό ντοκιμαντέρ χρειάζεται περισσότερα στοιχεία και βαθύτερη έρευνα για να σκιαγραφηθεί, και σ' αυτή την κατεύθυνση η παρούσα έρευνα παρέχει τις πληροφορίες της.

Το σίγουρο είναι ωστόσο ότι για να εκτιμηθούν σε τελική ανάλυση οι λόγοι που αρθρώνονται μέσα από όλη αυτή την παραγωγή πρέπει να δοθεί το βάρος που αναλογεί τόσο στον τρόπο διαχείρισής της όσο και στο βαθμό της πρόσληψής της. Αυτή η διαδικασία βρίσκεται σε εξέλιξη, καθώς το ενδιαφέρον για την οπτικοακουστική ιστοριογραφία αυξάνεται από όλες τις πλευρές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Εισαγωγή

1. Φώτος Λαμπρινός, *Ισχύς μου η αγάπη του φακού*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2005, 39.
2. Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και μνήμη*, Αθήνα, Νεφέλη, 1998, 153.
3. Ann-Louise Shapiro, "Whose (which) history is it anyway?", *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, vol. 36, n. 4, Δεκέμβριος 1997, 1-3.
4. Μαρκ Φερρό, *Κινηματογράφος και Ιστορία*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2002, 197.
5. Vivian Sobchack, "The insistent fringe: Moving images and Historical consciousness", *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, 36, 4, Δεκέμβριος 1997, 4.
6. Robert Rosenstone, επιμ., *Revisioning History: Films and the Construction of a New Past*, New Jersey, Princeton University Press, 1995, 3.
7. Λε Γκοφ 1998, 181.
8. ό.π., 287.
9. Hayden White, "Historiography and Historiophoty", *The American Historical Review*, 93, n. 5, Δεκέμβριος 1988, 1193-1199.
10. Ο Άλκης Ρήγος ονομάζει "εικονολογία" τον οπτικοακουστικό λόγο, αναφερόμενος στην τηλεοπτική σειρά ιστορικού ντοκιμαντέρ "Στο χώρο της ιστορίας", της οποίας υπήρξε ιστορικός σύμβουλος, βλ. Άλκης Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια 1922-1935*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995, 11.
11. Alan Rosenthal, επιμ., *New Challenges for Documentary*, Berkeley, University of California Press, 1988, 426. [Η αναγραφή των ξένων ονομάτων στο κείμενο ποικίλλει· άλλοτε υιοθετεί την ελληνόγλωσση κι άλλοτε την ξενόγλωσση γραφή. Αυτό γίνεται με την εξής λογική: Τα ονόματα τα οποία απαντούν συχνά στην ελληνική βιβλιογραφία με ελληνικούς χαρακτήρες έχουν παραμείνει έτσι· αντίθετα, όσα στην ελληνική βιβλιογραφία σπανίζουν ή συνήθως απαντούν με την ξενική τους μορφή έχουν διατηρήσει τη γραφή της χώρας προέλευσής τους. Αυτό συμβαίνει και στις δύο περιπτώσεις για να είναι όσο γίνεται πιο οικείο το όνομα στον αναγνώστη]

12. Δημήτρης Γκουζιώτης, *Το ντοκιμαντέρ*, Αθήνα, Αιγόκερως, 2005, 64.
13. Donald Watt, "History on the Public Screen, I", στο Rosenthal 1988, 436.
14. Γιάννης Γιαννουλόπουλος, "Πρόλογος", στο Λαμπρινός 2005, 14.
15. Λαμπρινός 2005, 400.
16. Και στο εξωτερικό η βιβλιογραφία είναι εξαιρετικά περιορισμένη και μόνο σποραδικές αναφορές συναντώνται -κυρίως σε περιοδικά- οι οποίες συνήθως σχετίζονται με συγκεκριμένες ταινίες.
17. Αυτοί οι όροι φυσικά πλάστηκαν αρκετά χρόνια μετά την ανακάλυψη του κινηματογράφου, ωστόσο οι πρώτες ταινίες των αδερφών Lumière βρίσκονται πολύ κοντά σ' αυτό που αργότερα αποκλήθηκε "ντοκιμαντέρ".
18. Rosenthal 1988, 433.
19. Η δυσκολία παραγωγής δόκιμου επιθέτου από την ξενική λέξη "ντοκιμαντέρ" δεν επιτρέπει τη χρήση ενός ευσύνοπτου όρου, εξειδικευτικού της κινηματογραφικής ιστοριογραφίας, ικανού να περιγράψει την αφήγηση της ιστορίας από την τέχνη του ντοκιμαντέρ. Ο όρος "ντοκιμαντερίστικος", που συχνά χρησιμοποιείται, περισσότερο προσιδιάζει στην έννοια της τεχνικής ή του στιλ, και επιπλέον δε μοιάζει να ικανοποιεί τους όρους λογιοφάνειας στους οποίους συνήθως η επιστήμη αρέσκεται. Από την άλλη, η έννοια "ιστοριογραφία του ντοκιμαντέρ" αφορά την ιστορία του ίδιου του ντοκιμαντέρ και όχι τον ιστορικό λόγο που αυτό παράγει.
20. Φερρό 2002, 112.
21. Πβ. Μαρία Α. Στασινοπούλου, "Τι γυρεύει η ιστορία στον κινηματογράφο;", *Ιστορικά*, 12, 23, 1998, 429, όπου αναφέρει: "Η αναγκαστική, τουλάχιστον στο επίπεδο της γραφής, χρησιμοποίηση ταινιών-περιπτώσεων, οδηγεί στην αστήρικτη πολλές φορές μεταφορά παρατηρήσεων από το μεμονωμένο στο συνολικό, όταν ξεκινά ήδη στη φάση της έρευνας".
22. Λαμπρινός 2005, 28.
23. Κωνσταντίνος Κορόζης, *Ιδεολογικές διαμάχες για το παρελθόν στον κινηματογράφο. Η περίπτωση της "μετα-θατσερικής τριλογίας" του Ken Loach*, (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Αθήνα 2003, 74.
24. Λε Γκοφ 1998, 153-160.

25. Rosenthal 1988, 18.

26. Στασινοπούλου 1998, 427.

27. Εξάλλου δε θα ήταν δυνατό να γίνει επιλογή ταινιών στη βάση αισθητικών, ιδεολογικών ή άλλων κριτηρίων, δεδομένου ότι το ενδιαφέρον της έρευνας επικεντρώνεται στο ευρύτερο ζήτημα της θεματικής αξιοποίησης της ελληνικής ιστορίας από το ιστορικό ντοκιμαντέρ, βλ. Στασινοπούλου 1998, 428.

28. Σύμφωνα με το Δημήτρη Γκουζιώτη, γυρίζονται περίπου 100 ταινίες ντοκιμαντέρ χαμηλού προϋπολογισμού το χρόνο, με περιφερειακή χρηματοδότηση, από δήμους, νομαρχίες, μουσεία, πανεπιστήμια, συλλόγους, σχολεία, οργανισμούς, ιδρύματα κλπ., Γκουζιώτης 2005, 98 και 133-135.

29. Γκουζιώτης 2005, 133.

30. ό.π., 59.

31. ό.π., 111.

32. ό.π., 43. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας έδωσαν οι ίδιοι οι υπεύθυνοι των μεγάλων ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών, τα ιστορικά θέματα περιορίζονται σε δημοσιογραφικές εκπομπές ιστορικής έρευνας που σίγουρα δεν αποτελούν ντοκιμαντέρ.

1. Κινηματογράφος - Ιστορία: Μια διαπλοκή

1. Τα ιστορικά στοιχεία που προηγήθηκαν προέρχονται από το Στάθης Βαλούκος, *Ιστορία του κινηματογράφου*, Α' τόμος, Αθήνα, Αιγόκερως, 2003.

2. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε τον *Αντρέι Ρουμπλιόφ* του Αντρέι Ταρκόφσκι για την πρώτη περίπτωση ή -σχετικά με πιο πρωτοποριακές αναζητήσεις- αρκετές ταινίες του Ζαν-Μαρί Στράουμπ, και ιδίως τα *Μαθήματα Ιστορίας*.

3. Λαμπρινός 2005, 41.

4. ό.π., 42.

5. Βαλούκος 2003, 368.

6. Σώτη Τριανταφύλλου, "Watch out: Cinema is so permanent" (πρόλογος), στο Φερρό 2002, 21.

7. Βλ. Μαρκ Φερρό 2002, "Το παράδοξο του *Θωρηκτού Ποτέμκιν*", 191-194.

8. ό.π.

9. ό.π., 200. Η Σώτη Τριανταφύλλου υπερθεματίζει λέγοντας πως "οι ιστορικές ταινίες (...) φλυαρούν ή σιωπούν επιχειρηματολογώντας υπέρ ή κατά μιας διαδεδομένης άποψης για ένα πρόσωπο ή για μια ιστορική κατάσταση", ό.π., 21.

10. ό.π., 201-202.

11. ό.π., 203-204.

12. ό.π., 35. Σ' αυτό συμβάλλει η εντονότερη επιβίωση της λαϊκής μνήμης και της προφορικής παράδοσης που σχετίζονται με όψεις των γεγονότων της πρόσφατης ιστορίας.

13. ό.π., 74-75.

14. ό.π., 198.

15. Σύμφωνα με τον E. Veron. Παρατίθεται στο Λε Γκοφ 1998, 284.

16. Σύμφωνα με τον R. Burgoyne. Παρατίθεται στο Sumiko Higashi, "Rethinking Film as American History", *Rethinking History*, 2, 1, Άνοιξη 1998, 95-96.

17. John E. O'Connor, "History in Images / Images in History: Reflections on the Importance of Film and Television Study for an Understanding of the Past", *The American Historical Review*, 93, 5, Δεκέμβριος 1988, 1201.

18. Robert Rosenstone, "Does a Filming Writing of History Exist?", *History and Theory*, 41, n. 4, Δεκέμβριος 2002, 137. Σχετική συζήτηση εμφανίστηκε και στην ελληνική αρθρογραφία. Βλ. Μανόλης Κούκιος, "Κινηματογράφος / Ιστορία: Αναζητώντας μια διαφορετική σχέση", *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 15-16, Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1977, 122-132, Χρήστος Βακαλόπουλος, "Κινηματογράφος / Ιστορία (2): Αναπαράσταση και περίσσεια της μυθοπλασίας", *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 19, Ιούνιος-Σεπτέμβριος 1978, 74-77, και στο ίδιο Jean Baudrillard, "Η Ιστορία: ένα σενάριο ρετρό", 69-73.

19. Ενδεικτικά, βλ. Robert Brent Toplin, "The Filmmaker as Historian", *The American Historical Review*, 93, 5, Δεκέμβριος 1988, 1210-1227, και στο ίδιο, Robert Rosenstone, "History in Images / History in Words: Reflections on the Possibility of Really Putting History onto Film", 1173-1185.

20. Robert Rosenstone, "October as History", *Rethinking History*, vol. 5, n. 2, Καλοκαίρι 2001, 255.

21. Toplin 1988, 1212.
22. Rosenstone 2002, 143.
23. Toplin 1988, 1227.
24. Φερρό 2002, 35.
25. Λαμπρινός 2005, 26.
26. Βαλούκος 2003, 633.
27. Λαμπρινός 2005, 39.
28. Φερρό 2002, 73.
29. Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, "Η ιστορικότητα της εικόνας ή η εικόνα ως πηγή της ιστορίας", στο *Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της Ιστορίας*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Διεθνής Ημερίδα, 30 Μαΐου 1997, πρακτικά, Αθήνα, Κατάρτι 1997.
30. Στασινοπούλου 1998, 430.
31. Τριανταφύλλου, στο Φερρό 2002, 16.
32. Λαμπρινός 2005, 37.
33. Φερρό 2002, 45.
34. ό.π., 69. Δύο τέτοια παραδείγματα, ένα ελληνικού κι ένα ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, που μπορούν να προκαλέσουν "επανάσταση στην ιστοριογραφία" παρέχει ο Λαμπρινός (2005, 214) και ο Φερρό (2002, 107).
35. Λαμπρινός 2005, 301.

2. Το ντοκιμαντέρ

1. Ο Πολωνός συγγραφέας και κινηματογραφιστής Μπόλεσλαβ Ματουσέφσκι το 1898 διαβλέπει πρώτος στον κινηματογράφο δυνατότητες τεκμηρίωσης της ιστορίας. Βλ. Βαλούκος 2003, 123.
2. ό.π.
3. Γκουζιώτης 2005, 30.
4. Ο Γκρίρσον είναι αυτός που χάρισε το όνομά του στο είδος του ντοκιμαντέρ, χαρακτηρίζοντας έτσι για πρώτη φορά την ταινία *Μοάνα* του Φλάερτι. Υπάρχουν όμως

και οι εκδοχές που αποδίδουν στους Γάλλους τη βάφτιση του είδους, βλ. Ζωρζ Σαντούλ, *Το ντοκιμαντέρ*, Αθήνα, Αιγόκερως, 1985, 27.

5. Bill Nichols, *Representing Reality*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1991, x-xiii.

6. Μια ταινία ντοκιμαντέρ μπορεί να περιλαμβάνει ακόμα σκηνοθετημένα γεγονότα αλλά και διαγράμματα, χάρτες και άλλα οπτικά βοηθήματα, βλ. David Bordwell και Kristin Thompson, *Εισαγωγή στην τέχνη του κινηματογράφου*, Αθήνα, MIET, 2006, 66.

7. ό.π.

8. Σαντούλ 1985, 19.

9. Brian Winston, "Documentary: I Think We Are in Trouble", στο Rosenthal 1988, 21.

10. Γιώργος Νικολακάκης, επιμ., *Εθνογραφικός κινηματογράφος και ντοκιμαντέρ*, Αθήνα, Αιγόκερως, 1999, 14.

11. Winston, στο Rosenthal 1988, 22.

12. Rosenthal 1988, 11.

13. Εύα Στεφανή, *Οι αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις εθνογραφικές ταινίες ξένων δημιουργών 1960-1980*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Αθήνα, 1997, 172.

14. Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, "Η ιστορικότητα της εικόνας ή η εικόνα ως πηγή της ιστορίας", στο *Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της Ιστορίας*, Πρακτικά διεθνούς ημερίδας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 30 Μαΐου 1997, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα, Κατάρτι, 1997, 150.

15. Bordwell 2006, 425. Μην ξεχνάμε ακόμα και τα σκοπίμως ανακριβή και παραπλανητικά ντοκιμαντέρ που έχουν αρκετές φορές εμφανιστεί, βλ. στο ίδιο 67-68.

16. Bill Nichols, *Introduction to Documentary*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1991, 127.

17. Rosenthal 1988, 18

18. Bordwell 2006, 70

19. Ανδρέας Παγουλάτος, "Πριν από τη μυθοπλασία;", *Κινηματογράφος και Πραγματικότητα*, 7-12/3/1994, 15

20. Στην ταινία *Τονί* (1934) σύμφωνα με τον Αντρέ Μπαζέν, στο Βαλούκος 2003, 379.

21. Emile de Brigard, "Η ιστορία του εθνογραφικού φιλμ", στο Νικολακάκης 1999, 38-76.
22. Βαλούκος 2003, 235-236
23. Μιχάλης Δημόπουλος, *7ο Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης 1-10/4/2005*, 9.
24. Nichols 2001, 109.
25. ό.π. 101-102.
26. ό.π. 105.
27. ό.π. 123.
28. ό.π. 127.
29. Άννα Βιδάλη, "Προφορικές μαρτυρίες: Από την τραυματική εμπειρία στη συλλογική μνήμη", στο *Μαρτυρίες* 1997, 109-110.
30. Nichols 2001, 131.
31. Γκέοργκ Ίγκερς, *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα*, Αθήνα, Νεφέλη, 1999, 136-137, όπου και παρατίθεται η φράση του Έντουαρντ Τόμσον.
32. Βλέπε σχετικά και τις δυσκολίες της ανθρωπολογίας να ορίσει το εθνογραφικό ντοκιμαντέρ παρόλο που αυτή η επιστήμη έχει αναρωτηθεί πολύ πιο έγκαιρα πάνω στη σχέση της με τον κινηματογράφο απ' ό,τι η ιστορία.
33. Μ' αυτήν την έννοια νοούνται διάφορες μορφές της ιστορίας όπως η ιστορία των ιδεολογιών, των νοοτροπιών, του φαντασιακού, του συμβολικού κλπ, βλ. Λε Γκοφ 1998, 18.
34. Σύμφωνα με τον Paul Veyne, αυτή είναι η δεύτερη μεγάλη μετεξέλιξη της ιστορικής σκέψης μετά τα αρχαία χρόνια, βλ. Λε Γκοφ 1998, 282.
35. Βλ. τον όρο "ιστορικό-κοινωνικό, άρα πολιτικό ντοκιμαντέρ" του Α. Ρήγου στο Ρήγος 1995, 11.
36. Rosenthal 1988, 425-426.
37. ό.π. 427.
38. Nichols 2001, 111. Πβ. τον τρόπο με τον οποίο ο Φ. Λαμπρινός και ο Α. Λοΐσιος επεξεργάστηκαν το υλικό Επικαίρων που χρησιμοποίησαν στη σειρά *Το Πανόραμα του Αιώνα*, στο Λαμπρινός 2005, 398.
39. Rosenthal 1988, 428-429.

40. Βλ. το σχόλιο του έμπειρου πια - το 1965- Γιώργης Ίβενς σχετικά με την κυριαρχία του Cinema Direct στο Jeffrey Yudelman, " Narration, Invention, and History" στο Rosenthal 1988, 458.
41. Nichols 1991, 252.
42. Bordwell 2006, 69.
43. Ρήγος 1995, 15.
44. Rosenthal 1988, 427.
45. Watt, στο Rosenthal 1988, 437.
46. Βλ. Jerry Kuehl, "Truth Claims" στο Rosenthal 1988, 103-109.
47. Rosenthal 1988, 427.
48. David Herlihy, "Am I a Camera? Other Reflections on Films and History", *The American Historical Review*, 93, 5, Δεκέμβριος 1988, 1191.
49. Βλ. τις αντιπαρατιθέμενες απόψεις των Robert Rosenstone και Ian Jarvie στα Robert Rosenstone "History in Images/History in Words: Reflections on the Possibility of Really Pytting History onto Film" στο *The American Historical Review*, 93, 5, Δεκέμβριος 1988, 1173-1185 και στο ίδιο, Hayden White, "Historiography and Historiophoty", 1193-1199.
50. Rosenstone 2000, 136.
51. Toplin 1988, 1226.
52. Είναι γνωστές οι απόψεις του H. White αλλά και του P. Μπαρτ αλλά και άλλων θεωρητικών που προέρχονται κυρίως από το χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας (Ντε Μαν, Ντεριντά) οι οποίοι υποστήριξαν ότι τα ιστοριογραφικά κείμενα έχουν λογοτεχνικό χαρακτήρα και αναπόφευκτα περιέχουν μυθοπλαστικά στοιχεία. Αυτή η ματιά μας θυμίζει πάλι τον Ηρόδοτο, βλ. Ίγκερς 1999, 23-24.
53. Kuehl, στο Rosenthal 1988, 449.
54. Watt και Kuehl στο Rosenthal 1988.

3. Η ελληνική πραγματικότητα

1. Νίκος Θεοδοσίου, *Ο μετανάστης κινηματογράφος*, Αθήνα, Νεανικό πλάνο, 2003.

2. Φώτος Λαμπρινός, "Ελληνικός κινηματογράφος", στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, επιμ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, 9ος τόμος, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 226.
3. Βλ. Γιώργος Ανδρίτσος, *Η Κατοχή και η Αντίσταση στον ελληνικό κινηματογράφο, 1945-1966*, Αθήνα, Αιγόκερως, 2004.
4. Θόδωρος Αγγελόπουλος, "Οι μεγάλοι μήκους", *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 3, Νοέμβριος 1969, 10.
5. Μανόλης Κιούκος, "Η ελληνικότητα, ένα ιδεολογικό και αισθητικό πρόβλημα του ελληνικού κινηματογράφου", *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 5, 1975.
6. Μαρία Κομνηνού, "Η ιστορία στον ελληνικό κινηματογράφο", *Ιστορικά*, 8, Ιούνιος 1988, 164-171.
7. Λαμπρινός 2003, στο Παναγιωτόπουλος, επιμ., 2003, 10ος τόμος, 207.
8. Αλίντα Δημητρίου, *Λεξικό ελληνικών ταινιών μικρού μήκους (1939-1992)*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1993, 12-13.
9. Βασίλης Σπηλιόπουλος, "Γιατί το ντοκυμαντέρ", *Κινηματογράφος και Πραγματικότητα*, 10-15/12/1990, 13.
10. Λαμπρινός 2005, 30.
11. Αυτή η πρακτική άνθισε κυρίως την εποχή του Μεταξά, οπότε γύρω στις 500 "μορφωτικές" ταινίες είχαν παραχθεί για να χρησιμοποιηθούν στην εκπαίδευση, βλ. Λαμπρινός 2005, 261 και 374.
12. *4ο Διεθνές Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Καλαμάτας*, 21-27/10/2001, 60.
13. Γκουζιώτης 2005, 87.
14. Γιάννης Σολδάτος, *Ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου*, Β' τόμος, Αθήνα, Αιγόκερως, 1989, 130.
15. Κωνσταντίνος Χέλμης, "Από το χάος στη δημιουργία: Ένα οδοιπορικό", στο *Μαρτυρίες* 1997, 159.
16. Σ' αυτό το γενικό πίνακα συμπεριλαμβάνονται κινηματογραφικές παραγωγές, ταινίες γυρισμένες σε βίντεο, αλλά και βίντεο προορισμένα αποκλειστικά για εκπαιδευτική χρήση. Για λόγους συντομίας, συχνά πιο κάτω αυτός ο πίνακας ονομάζεται απλώς "κινηματογραφικός" παρά το μεγαλύτερο εύρος του.

17. Λε Γκοφ 1998, 140.

18. Για παράδειγμα, ενώ υπάρχει η θεματική κατηγορία "τόποι", οι ταινίες που εστιάζουν περισσότερο σε κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό φαινόμενο μιας περιοχής εντάσσονται στην κατηγορία "κοινωνία".

19. Δυσκολία υπάρχει στις ταινίες που αναφέρονται σε κάποια εποχή με τα μάτια μιας άλλης, επίσης παρελθούσας. Σ' αυτή την περίπτωση, συνήθως η ταινία τοποθετείται στη νεότερη εποχή, αυτήν που στοχάζεται την προηγούμενη. Στις κατηγορίες Α-Δ, Β-Δ, Γ-Δ, εντάσσονται οι ταινίες που αναφέρονται σε όλη τη διάρκεια της κάθε διευρυμένης περιόδου ή αυτές στις οποίες υπάρχει πολύ έντονη η διαλεκτική και η αλληλεξάρτηση ανάμεσα σε δύο εποχές.

20. Σχετικά με τη λαϊκή τέχνη, στην έρευνά μας περιλαμβάνονται μόνο όσα ντοκιμαντέρ προσδιορίζουν σαφώς το χρονολογικό πλαίσιο αναφοράς τους.

21. Ομοίως, δε χαρακτηρίζονται ιστορικά ντοκιμαντέρ και κατά συνέπεια έχουν αποκλειστεί όσες ταινίες πραγματεύονται κατά κύριο λόγο κάποιο σύγχρονο θέμα και απλώς κάνουν αναφορές ή αναδρομές στην ιστορία του.

22. Αρχαιολογικό ενδιαφέρον και προσανατολισμό έχουν και πολλές ταινίες που αναφέρονται σε μονές, αλλά καθώς αυτές λειτουργούν και σήμερα ως ιεροί χώροι, οι ταινίες μετατίθενται τελικά στην κατηγορία της γενικής τοπικής ιστορίας. Αυτά τα ντοκιμαντέρ έχουν συμπεριληφθεί μόνο στις περιπτώσεις που το θέμα στο οποίο αναφέρονται είναι σαφώς χρονολογημένο στο παρελθόν.

23. Για παράδειγμα η πληθώρα των ταινιών που δημιουργήθηκαν αμέσως μετά τη Μεταπολίτευση και αφορούσαν την επταετία της δικτατορίας ή την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, φυσικά δε συμπεριλαμβάνονται στα ιστορικά ντοκιμαντέρ, παρόλο που τα θέματα αυτά σήμερα είναι σαφώς ιστορικά. Καταγράφηκαν οι ταινίες αυτής της θεματολογίας που παράχθηκαν από τη δεκαετία του '80 και ύστερα.

24. Εδώ συμπεριλαμβάνονται και οι ταινίες που αφορούν μουσεία οι οποίες δεν καταγράφονται, εκτός αν παρουσιάζουν συγκεκριμένες συλλογές ή εκθέματα κάποιας στενά χρονολογημένης περιόδου.

25. Άλλες από τις ταινίες της ET-3 προήλθαν από την έρευνα στα επιμέρους κινηματογραφικά αρχεία και άλλες εστάλησαν από τη διεύθυνση του σταθμού κατόπιν

αιτήματος. Δυστυχώς, στην τελευταία περίπτωση δε δόθηκε καμία περαιτέρω πληροφορία πέρα απ' τον τίτλο της ταινίας ή της σειράς που τις περισσότερες φορές ήταν ελάχιστα διαφωτιστικός. Έτσι, παραγωγές που περιγράφονταν μόνο με το γενικό τίτλο "Αρχαιολογία" ή παρεμφερείς εκδοχές του δε συμπεριλήφθηκαν στους πίνακες.

4. Συνοψίζοντας

1. Χριστίνα Κουλούρη, "Κεντρική η θέση του πολέμου στο εθνικό αφήγημα", *Το Βήμα*, 18/8/2002.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

Ανδρίτσος, Γ., *Η Κατοχή και η Αντίσταση στον ελληνικό κινηματογράφο, 1945-1966*, Αθήνα, Αιγόκερως, 2004

Βαλούκος, Σ., *Ιστορία του κινηματογράφου*, Α' τόμος, Αθήνα, Αιγόκερως, 2003

Bordwell, D., και Thompson, K., *Εισαγωγή στην τέχνη του κινηματογράφου*, Αθήνα MIET, 2006

Γκουζιώτης, Δ., *Το ντοκιμαντέρ*, Αθήνα, Αιγόκερως, 2005

Θεοδοσίου, Ν., *Ο μετανάστης κινηματογράφος*, Αθήνα, Νεανικό πλάνο, 2003

Τγκερς, Γκ., *Η ιστοριογραφία στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα, Νεφέλη, 1999

Κορόζης, Κ., *Ιδεολογικές διαμάχες για το παρελθόν στον κινηματογράφο. Η περίπτωση της «μετα-θατσερικής τριλογίας» του Ken Loach*, (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Τμήμα Ιστορία και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Αθήνα 2003

Λαμπρινός, Φ., *Ισχύς μου η αγάπη του φακού*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2005

Λε Γκοφ, Ζ., *Ιστορία και μνήμη*, Αθήνα, Νεφέλη, 1998

Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της Ιστορίας, Πρακτικά διεθνούς ημερίδας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 30 Μαΐου 1997, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα, Κατάρτι, 1997

Nichols, B., *Introduction to Documentary*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2001

Nichols, B., *Representing Reality*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1991

Νικολακάκης, Γ., επιμ., *Εθνογραφικός κινηματογράφος και ντοκιμαντέρ*, Αθήνα, Αιγόκερως, 1999

Παναγιωτόπουλος Β., επιμ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, 6^{ος}-10^{ος} τόμος, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003

Ρήγος, Α., *Τα κρίσιμα χρόνια 1922-1935*, Α' τόμος, Αθήνα, Παπαζήση, 1995

Rosenthal, Al., επιμ., *New Challenges for Documentary*, Berkeley, University of California Press, 1988

Rosenstone, R., επιμ., *Revisioning History: Films and the Construction of a New Past*, New Jersey, Princeton University Press, 1995

Σαντούλ, Ζ., *Το ντοκιμαντέρ*, Αθήνα, Αιγόκερως, 1985

Σολδάτος, Γ., *Ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου*, Α'-Στ' τόμοι, Αθήνα, Αιγόκερως, 1990

Στεφανή, Ε., *Οι αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις εθνογραφικές ταινίες ξένων δημιουργών 1960-1980*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Αθήνα, 1997

Φερρό, Μ., *Κινηματογράφος και Ιστορία*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2002

ΑΡΘΡΑ

Αγγελόπουλος, Θ., «Οι μεγάλου μήκους», *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 3, Νοέμβριος 1969, 10

Βακαλόπουλος, Χ., «Κινηματογράφος/ Ιστορία (2): Αναπαράσταση και περίσσεια της μυθοπλασίας», *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 19, Ιούνιος-Σεπτέμβριος 1978, 74-77

Baudrillard, J., «Η Ιστορία: ένα σενάριο ρετρό», *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 19, Ιούνιος-Σεπτέμβριος 1978, 69-73

Higashi, S., “Rethinking Film as American History”, *Rethinking History*, 2, n.1, Άνοιξη 1998, 95-96

O’ Connor, J., “History in Images/Images in History: Reflections on the Importance of Film and Television Study for an Understanding of the Past”, *The American Historical Review*, 93, n.5, Δεκέμβριος 1988, 1201

Κομνηνού, Μ., «Η ιστορία στον ελληνικό κινηματογράφο», *Ιστορικά*, 8, Ιούνιος 1988, 164-171

Κούκιος, Μ., «Κινηματογράφος/ Ιστορία: Αναζητώντας μια διαφορετική σχέση», *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 15-16, Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1977, 122-132

- «Η ελληνικότητα, ένα ιδεολογικό και αισθητικό πρόβλημα του ελληνικού κινηματογράφου», *Σύγχρονος κινηματογράφος*, 5, 1975

Κουλούρη, Χ., «Κεντρική η θέση του πολέμου στο εθνικό αφήγημα», *Το Βήμα*, 18/8/2002

Rosenstone, R., “Does a Filming Writing of History exist?”, *History and Theory*, 41, n.4, Δεκέμβριος 2002, 137

Rosenstone, R., “History in Images/ History in Words: Reflections on the Possibility of Really Putting History onto Film”, *The American History Review*, 93, n.5, Δεκέμβριος 1988, 1173-1185

Rosenstone, R., “October as History”, *Rethinking History*. 5. n.2, Καλοκαίρι 2001, 255

Shapiro, A., “Whose (which) history is it anyway?”, *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, 36, n. 4, Δεκέμβριος 1997, 1-3

Sobchack, V., "The insistent fringe: Moving images and Historical consciousness", *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, 36, 4, Δεκέμβριος 1997

Στασινοπούλου, Μ., «Τι γυρεύει η ιστορία στον κινηματογράφο;» *Ιστορικά*, 12, 23, 1998, 429

Toplin, R.B., "The Filmmaker as Historian", *The American Historical Review*, 93, n.5, Δεκέμβριος 1988, 1210-1227

White, H., "Historiography and Historiophoty", *The American Historical Review*, 93, n.5, Δεκέμβριος 1988, 1193-1199

ΦΙΛΜΟΓΡΑΦΙΕΣ – ΑΡΧΕΙΑ

«Αγών», Φεστιβάλ Αρχαιολογικής Ταινίας

Δημητρίου, Α., *Λεξικό ελληνικών ταινιών μικρού μήκους (1939-1992)*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1993

Δημητρίου, Α., *Φιλμογραφία ταινιών μικρού μήκους*, Αθήνα, Φύμ, 1976

Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΕΠΘ

Ελληνικά Ντοκιμαντέρ 1982-2000, Αθήνα, ΕΚΚ, 2001

Ελληνικός Κινηματογράφος, 5 τεύχη, Αθήνα, ΕΚΚ, 2001-2005

ΕΡΤ – Διεύθυνση Μουσείου-Αρχείου, Τμήμα Αρχείου

ΕΤ3

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού

Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη

Ρούβας, Α., και Σταθακόπουλος, Χ., *Ελληνικός Κινηματογράφος 1905-2005*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005

Υπουργείο Εξωτερικών

Υπουργείο Πολιτισμού

Φεστιβάλ Ελληνικών Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας, 1993-2005

Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, 1960-1998

Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης –Εικόνες του 21^{ου} αιώνα, 1999-2006

Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ «Κινηματογράφος και Πραγματικότητα», Αθήνα, 1990-2006